

"Drukčiji od drugih" IDS i ideologija istarskog poluotoka

Ušić, Eric

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:679110>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za kulturalne studije

Eric Ušić

„Drukčiji od drugih!“

IDS i ideologija istarskog poluotoka

Diplomski rad

Rijeka, 2017.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za kulturalne studije

Eric Ušić

„Drukčiji od drugih!“

IDS i ideologija istarskog poluotoka

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Nenad Fanuko

Rijeka, 2017.

Sažetak:

U radu se analizira ideologija Istarskog demokratskog sabora (IDS). Rad je podijeljen na dva komplementarna dijela: prvi je dio teorijski, dok se drugi dio bavi analizom slučaja. U teorijskom se dijelu daje kratki pregled razvoja teorija ideologije, u kojemu se izlažu različiti načini shvaćanja, korištenja i klasificiranja koncepta, kao i različiti načini tumačenja funkcije i djelovanja ideologije. Nakon pregleda i (re)interpretacije pojedinih teorija, skiciraju se konceptualni okviri koji se primjenjuju u analizi ideologije IDS-a. Analiza je provedena u šest koraka. Prvi i drugi su međupovezani: u njima se daje sažeti historijski pregled konteksta kako bi se ocrtili (pred)uvjeti nastanka ideologije, odnosno sklop društvenih, političkih i ekonomskih okolnosti koje su omogućile uspostavljanje hegemonije IDS-a u Istri. U trećem se koraku analize ideološki diskurs IDS-a razlaže na sastavne ideološke elemente. Četvrti se dio analize bavi identitetom kao središnjim elementom IDS-ovog ideološkog diskursa, dok se peti dio bavi pitanjem subjek(a)ta ideologije IDS-a s ciljem detektiranja potencijalnih subjekata. U šestom se dijelu analize ideologija i pozicija moći sagledavaju u situacijama u kojima IDS nailazi na otpor i kritiku opozicijskih grupa i aktera. Cilj rada jest analizirati i razložiti ideološki diskurs IDS-a kako bi se ukazalo na različite tehnike očuvanja pozicije moći te detektiralo slabe točke, kontradikcije i rascjepe u dominantnoj ideologiji istarskog poluotoka.

Ključne riječi: Istarski demokratski sabor – IDS, Istra, ideologija, hegemonija, identitet.

Sadržaj

Sažetak:	3
Uvod	6
O strukturi, metodologiji i ciljevima rada	7
1. Teorija	9
1.1. Ideologija.....	9
1.1.1. Marx i Engels	10
1.1.2. Lenjin – Lukács – Frankfurtska škola – Mannheim	14
1.1.3. Gramsci i Althusser	17
1.1.4. Hall	21
1.1.5. Post trendovi i reakcije	23
1.2. Koliko ideologija? Klasifikacije i definicije.....	25
1.2.1. Inflacija definicija ideologije.....	25
2.2.1. Geuss – deskriptivna, pejorativna i pozitivna koncepcija ideologije	26
2.2.3. Thompson – neutralna i kritička koncepcija ideologije.....	30
1.3. Djelovanje i funkcija ideologije	34
1.3.1. Thompson – načini rada ideologije	34
1.3.2. Eagleton – ideološke strategije	37
1.3.3. Malešević – normativna i operativna ideologija.....	42
1.4. Konceptualni okviri – priprema analize	44
2. Analiza: IDS i ideologija istarskog poluotoka.....	46
2.1. Povijesni okviri – uvjeti nastanka ideologije IDS-a	47
2.1.1. Istarski kontekst – nastanak IDS-a	50
2.2. Prema realizaciji hegemonije	55
2.2.1. 70-te i 80-te – sondiranje terena	56
2.2.2. Ideološke borbe 90-ih	59
2.3. Liderstvo IDS-a – ideološki elementi i ideološki diskurs.....	66
2.3.1. Istra kao „civilizacijska oaza“	67
2.3.2. „Drukčiji od drugih!“	69
2.3.3. Učka.....	73
2.3.4. Istarska putovnica.....	75
2.3.5. Miletićeva jabuka	78
2.4. Istrijanstvo, Istra i „građani Istre“ – širenje perspektive	84
2.4.1. Tržišna koncepcija identiteta.....	85
2.4.2. Elitistička koncepcija identiteta.....	86
2.4.3. „Banalni istrocentrizam“	87

2.4.4.	Identitet - ideologija u praksi.....	90
2.5.	Pitanje subjek(a)ta	93
2.6.	Druga strana hegemonije - ideologija na kušnji	96
2.6.1.	Katarina i Muzil.....	97
2.6.2.	„Gradonačelnik Denis“	100
2.6.3.	Izbjeglice	101
2.6.4.	Kratki osvrt.....	102
	Zaključna refleksija	108
	Bibliografija.....	111
	Abstract	117

Uvod

Na ljeto 2016. godine, nekoliko tjedana prije izvanrednih parlamentarnih izbora u Republici Hrvatskoj, predsjednik Istarskog demokratskog Sabora (IDS) i gradonačelnik Pule – Boris Miletić - na svom je Facebook profilu objavio fotografiju „istarske putovnice“. Uslijedile su kritike i reakcije u medijima, dok je Miletić svoju gestu i fotografiju objasnio kao nedvosmisleni kritiku niske razine političke kulture u Hrvatskoj i kritiku recentnih pro-ustaških istupa pojedinih marginalnih političkih aktera na obljetnici antifašističkog ustanka u Srbu¹. Miletić je dodao i kako „istarska putovnica“ ukazuje na to da je Istra, po razini tolerancije i civilizacijskim standardima, „svijet za sebe“ te da je po mnogočemu drukčija „od ostatka Hrvatske“. Ogradio se od težnji za teritorijalnim odvajanjem Istre, naglasivši da se IDS zalaže za decentralizaciju države. Miletić je, ukratko, sažeo ključne elemente ideologije IDS-a, ideologije koja će biti ispitana i analizirana u ovom radu.

IDS je regionalistička stranka koja svoju lidersku poziciju zasniva na specifičnom poimanju i artikuliranju istrijanstva, koncepta koji obuhvaća istarski identitet, istarsku kulturu i povijest, istarski društveni i geografski prostor te na promicanju partikularnih političko-ekonomskih programa i ciljeva. S vremenom se u javnim i privatnim sferama etablirala iznimno pozitivna slika Istre, kako u samoj županiji tako i izvan nje, kao tolerantne, multikulturalne, liberalne i iznimno progresivne regije, dok se IDS isprofilirao kao njen politički glasnogovornik i lider. Govoriti o Istri u pozitivnom svjetlu je, tako reći, *samorazumljiva* stvar. I upravo je zbog toga - zbog samorazumljivosti i relativno stabilne dominantne pozicije IDS-a - ovaj slučaj zanimljiv za proučavanje u kontekstu teorija ideologije. S obzirom na dugotrajnu vladavinu IDS-a u Istri, nameću se pitanja – na temelju čega IDS održava, obnavlja i opravdava svoju (dominantnu) poziciju u Istri? Koja je veza između stabilnosti IDS-a, politike decentralizacije i Miletićeve istarske putovnice? Ukratko – o kakvom je ideološkom diskursu riječ? S obzirom da je ovdje riječ o regionalnoj političkoj stranci čije je djelovanje gotovo u potpunosti koncentrirano unutar okvira definiranog *prostora*, a resurse crpi iz specifičnog oblika *identiteta*, na samom početku valja naglasiti kako će se osobita pažnja usmjeriti upravo prema ovim, kako bi ih Stuart Hall (1988) nazvao, „ideološkim elementima“ koji su sastavni elementi onoga što bi se ovdje, za početak, moglo nazvati „*ideologijom istarskog poluotoka*“, a koju će se u nastavku razložiti i analizirati.

¹ Vidi: Miletić: *Istarska putovnica poruka je o istarskoj toleranciji* (dostupno: <http://bit.ly/2pNSFt8> - 27.4.17)

O strukturi, metodologiji i ciljevima rada

Rad je podijeljen na dvije cjeline: u prvoj je naglasak na teoriji, u drugoj na analizi slučaja. Prvi, teorijski dio, predstavlja polazište i konceptualne okvire za analizu u drugom dijelu rada. U teorijskom se dijelu daje krati pregled razvoja koncepta ideologije, a s obzirom da je povijest ovog koncepta prepuna različitih teorijskih intervencija i modifikacija, ovaj rad ne cilja na iscrpnu genealogiju i elaboraciju pojma. Potrebno je stoga odabrati smjer – ovdje se, nakon kratkog povijesnog okvira nastanka koncepta, u prvom poglavlju prati nit koja ide od teorija Karla Marxa i Friedricha Engelsa, preko Vladimira Lenjina, Györgyja Lukácsa, Frankfurtske škole i Karla Mannheima, do Antonija Gramscija, Louisa Althussera i Stuarta Halla. Drugo je poglavlje usredotočeno na pokušaje klasifikacije različitih koncepcija ideologije, gdje se prate perspektive Raymonda Geussa i Johna B. Thompsona. Treće se poglavlje bavi načinima djelovanja i funkcijama ideologije, uz pregled nekoliko teza koje su proizašle iz radova Johna B. Thompsona, Terryja Eagletona i Siniše Maleševića. U četvrtom se poglavlju skiciraju konceptualni okviri analize.

Drugi se dio bavi analizom ideologije IDS-a, a rastavljen je na šest komplementarnih poglavlja. Prvo i drugo poglavlje daju skicu konteksta nastanka IDS-a i okvira unutar kojih se ideološki diskurs razvio. Povijesni okviri i politički odnosi devedesetih godina prošloga stoljeća od iznimne su važnosti za razumijevanje kako ideologije, tako i suvremene pozicije IDS-a. U poglavljima se pokušavaju postaviti i interpretirati (pred)uvjeti koji su omogućili razvoj ideologije i uspostavljanje hegemonije IDS-a u Istri, s naglaskom na ideološke borbe i antagonističke odnose između IDS-a i Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) koji su značajno utjecali kako na formativnu fazu istarske stranke, tako i na njen budući razvoj. U trećem se poglavlju analize ideologiju IDS-a nastoji razložiti na pojedine sastavne elemente. Cilj poglavlja jest razložiti ideologiju analizom ključnih ideoloških elemenata čiji međudnos predstavlja sadržaj i dinamiku IDS-ova ideološkog diskursa; diskursa koji (p)održava i legitimira IDS-ovu poziciju moći. Četvrto je poglavlje fokusirano na jedan specifičan, ali poprilično širok, ideološki element – na identitet. Ovdje se pitanje istarskog identiteta širi i obuhvaća aspekte kojima se dostupna literatura nije dosad pomnije pozabavila. Ovo poglavlje neposredno uvodi peto poglavlje, koje se bavi pitanjem subjek(a)ta ideologije IDS-a. Zadržavajući se na razini hipoteze, poglavlje pokušava uočiti *potencijalne* subjekte ideologije. Šesto poglavlje problematizira ideologiju i poziciju IDS-a u situacijama u kojima pozicija moći nailazi na otpor, kritiku i potencijalne prijetnje kako vlastitoj hegemoniji, tako i vlastitim interesima. Prateći teorije Antonija Gramscija, šesto poglavlje otvara pitanje „druge strane

hegemonije“ IDS-a: kako pozicija moći (IDS) reagira na otpor i kritiku opozicijskih grupa i aktera, kako se ideologija „ponaša“ u momentima poteškoće? Koristi li se pozicija moći (IDS), kako to Gramsci sugerira, i silom kako bi održala vlast? Ova će se pitanja problematizirati u kratkim analizama konkretnih slučajeva, poput privatizacije pulskih poluotoka Sv. Katarine i Muzila, cenzure u *Glasu Istre*, lokalnih izbora 2013. godine u Vodnjanu te mogućnosti smještanja izbjeglica u bivše vojne objekte u Puli.

Metodološki, ovaj rad – uz teorijski dio - kombinira interpretativni i empirijski pristup u analizi slučaja. U empirijskom se smislu rad većim dijelom oslanja na političke dokumente, medijske tekstove, iskaze predstavnika IDS-a, predizborne promidžbene materijale IDS-a (s fokusom na parlamentarne izbore 2015. i 2016. godine) te – u posljednjem dijelu rada – na medijske istupe pojedinih opozicijskih grupa i aktera. U podpoglavlju 2.4.4. koristi se i metoda neformalnog razgovora s jednim ispitanikom, dok se u poglavlju 2.6. interpretacija događaja oslanja na višegodišnje praćenje problematike te na osobnom iskustvu sudjelovanja s promatranjem u pojedinim događajima, kao i na interakciji s nekolicinom aktera. U analizi se, uz to, kombinira tekstualna analiza, analiza diskursa i kvalitativna analiza sadržaja nakon čega slijedi njihova interpretacija i kritička obrada.

Ciljevi ovog rada su poprilično skromni. Kao što piše Jan Rehmann (2013), zadaća teorije ideologije je pružiti i razviti analitičke instrumente koji mogu omogućiti razumijevanje određenih društveno-političkih fenomena, kontradikcija, konflikta i pokreta. Na tom tragu, slična misao usmjerava ovaj rad. Cilj rada jest primijeniti pojedine teorije ideologije u analizi ideologije IDS-a, kako bi se samorazumljiva slika Istre i liderska pozicija IDS-a sagledala iz drukčije perspektive. Do toga se nastoji doći prateći dva koraka: prvo, razložiti ideologiju na njene sastavne elemente i ukazati na njihove međudnose; drugo, svojevrsnom „demontažom“ manifestne razine ideologije detektirati latentniju razinu ideologije i ukazati na određene problematične aspekte i kontradikcije ideološkog diskursa IDS-a.

1. Teorija

Gotovo svaka studija i većina radova koji problematiziraju koncept ideologije, pretpostavljaju neuhvatljivost, kontroverznost i mnogoznačnost koncepta. Ideologija je, tako, za Jorgea Larraina (1979:13) jedan od onih najdvosmislenijih i neuhvatljivijih pojmova u društvenim znanostima, što je s jedne strane posljedica mnoštva različitih teorijskih pristupa ideologiji, te s druge strane posljedica kako političkih konotacija koje pojam nosi, tako i različitih višeznačnih načina uporabe pojma u svakodnevici. Michael Freeden (1996:1) piše kako su razni pristupi i konceptualizacije ideologije proizvele stanovit nered i zbrku među znanstvenicima koji se ideologijom bave. Clifford Geertz (1973:193) je otišao korak dalje i napisao da je sam koncept ideologije s vremenom – ideologiziran. No, jedan od suvremenijih proučavatelja ideologije, sociolog Siniša Malešević (2004:29), reagira na takve pretpostavke i ispravno tvrdi da se one mogu pripisati i bilo kojem drugom društvenom ili političkom pojmu poput kulture, klase, etniciteta i države, dok bi se pojmovnik „kontroverznih“ pojmova u društvenim i humanističkim znanostima svakako mogao dodatno proširiti i obuhvatiti pitanja identiteta, roda, rase, prirode, moći i niz drugih pojmova nakon čega bi popis onih „nekontroverznih“ pojmova vjerojatno bio poprilično tanak. Međutim, ovdje bi valjalo na početku presjeći ovu vrstu diskusije koju bi rad odvučla u neželjeni smjer i najaviti poglavlje koje slijedi. Ovo je poglavlje preglednog karaktera u kojem će se ukratko i sažeto pokušati prikazati ključni i najznačajniji tokovi mišljenja o ideologiji, i to mahom iz marksističke perspektive. Cilj poglavlja jest dati okvirni pregled razvoja koncepta ideologije uz ukazivanje na njegovu višeznačnost koja je u središtu prethodno spomenutih debata. Naravno, poglavlje ne cilja na iscrpnu, detaljnu i sveobuhvatnu analizu razvoja teorija ideologije – s obzirom da bi takav pothvat zahtijevao mnogo više prostora, ovdje će se tekst zadržati samo na onim momentima od iznimne teorijske važnosti, a koji odgovaraju potrebama ovog rada.

1.1. Ideologija

Koncept ideologije je, kako piše Terry Eagleton (1994:1) - „dijete prosvjetiteljstva“. Neki drugi autori, poput Larraina (1979), Hawkesa (2003) i Boudona (1989), u procesu rekonstrukcije povijesti ideologije, lociraju izvore koncepta i temeljne postavke na kojima se gradio njegov daljnji razvoj u različitim povijesnim periodima, pravcima mišljenja i filozofsko-političkim paradigrama. Tako Hawkes kreće od idolatrije, starogrčke i antičke filozofije,

hebrejske i kršćanske tradicije, pa preko Luthera i Macchiavellija stiže do engleskog empiricizma i francuskog (pred)revolucionarnog perioda. Larrain i Boudon prate drukčiju putanju i više pažnje posvećuju misliocima poput Bacona, Smitha, Hobbesa, Lockea i Rousseaua. Međutim, svi oni prije ili kasnije stižu do Destutta De Tracyja, koji se u teorijama ideologije smatra misliocem koji je prvi formulirao i skovao taj koncept. Naime, ideologija se kao neologizam po prvi put pojavljuje 1796. godine u de Tracyjevom tekstu *Mémoire sur la faculté de penser* (Rehmann, 2013:15), kojega francuski filozof kasnije razvija u djelu *Elémens d'Idéologie*. Ideologija je prvotno bila osmišljena i koncipirana kao analitička znanost koja se bavi seciranjem ideja i koja egzaktnošću prirodnih znanosti svodi ideje na osnovne komponente i proučava njihove temelje (Rehmann, 2013:15). Drugim riječima, de Tracyjeva je ideologija predstavljala svojevrsnu „znanost o idejama“ koja nastoji proučavati ideje na empirijskim osnovama – ideologija je tako shvaćena kao svojevrsna „nadznanost“ koja pozitivističkim pristupom objašnjava i definira zakone društva (Kennedy, 1979:353-355; Freedon, 2003:4-5), te koja je u stanju dati „znanstvenu genealogiju mišljenja“ (Hawkes, 2003:60). Ubrzo nakon institucionalizacije de Tracyjeve ideologije, mislioci okupljeni oko ovog projekta ulaze u okršaj s Napoleonom. Ovaj konflikt predstavlja prvi značajni konceptualni obrat u razvoju ideologije. Napoleon napada de Tracyja i sljedbenike pejorativno ih nazivajući *ideolozima*, osuđujući ih kao one koji svojim filozofijama zasjenjuju zbiljski politički život zamjenjujući na taj način praktičnu politiku apstraktnim idejama. Ideologija tako biva definirana kao svojevrsna *iluzija* i *obmana* koja je udaljena od praktičnog političkog života, a ideolozi kao oni koji kroje taj iluzorni plašt apstrakcija. Sličnu je putanju koncept ideologije zadržao kod Karla Marxa i Friedricha Engelsa.

1.1.1. Marx i Engels

Filozofski tandem Marx-Engels – a kasnije i jedan i drugi pojedinačno – razvija nekoliko (međupovezanih) koncepcija ideologije. U *Njemačkoj ideologiji*, tekstu kojega su napisali između 1845. i 1846. godine, Marx i Engels razvijaju ono što bi se moglo nazvati *kritičkom* koncepcijom ideologije koju u par koraka postavljaju. Naime, u polemici s tada aktualnom njemačkom idealističkom filozofijom koju predstavlja grupa mladih hegelijanaca, Marx i Engels pod ideologijom shvaćaju – najjednostavnije rečeno – iskrivljenu i distorziranu percepciju svijeta. Ideologija djeluje poput *camere obscurae* – u ideologiji se „ljudi i njihovi odnosi pojavljuju obrnuti glavačke kao u cameri obscuri“ (Marx i Engels, 1979:307). Drugim riječima, percepcija stvarnih materijalnih uvjeta života je izvrnuta, a sfera *ideja* pretpostavlja

se sferi *materijalnog* života. Ideje su pogon povijesti i života, dok je materijalan život u drugom planu, prikriven velom apstraktnih misli, što je za Marxa i Engelsa pogrešno i predstavlja inverziju percepcije koju je nužno kritizirati kako bi se čovjek oslobodio iluzije o samostalnosti ideja i realizirao da „ne određuje svijest život, nego život određuje svijest“ (Marx i Engels, 1979:307)². Ideologija³, prema tome, mistificira, prikriva i zamagljuje stvarne, materijalne uvjete života i idejama dodjeljuje status pokretača povijesti i života. Takva je *inverzija* i *mistifikacija* stvarnih uvjeta egzistencije rezultat uvjeta podjele rada na intelektualni i manualni rad, na duhovnu i materijalnu proizvodnju, a kako tvrde Marx i Engels - oni koji vladaju nad sredstvima za materijalnu proizvodnju, vladaju i nad sredstvima za duhovnu proizvodnju. Dakle, sama je vladajuća klasa podijeljena na one koji se bave materijalnom, te na one koje se bave duhovnom djelatnošću:

[...]unutar te klase jedan njen dio istupa u svojstvu mislilaca te klase (njeni aktivni konceptivni ideolozi, koji čine glavnim izvorom svoje prehrane stvaranje iluzije te klase o samoj sebi), dok se drugi prema tim mislima i iluzijama drže više pasivno i receptivno, jer su oni u stvarnosti aktivni članovi te klase i imaju manje vremena za to da stvaraju iluzije i misli o samima sebi.

Marx i Engels, 1979:322

Pojednostavljeno - prvom se, tako reći, bave kapitalisti, a drugom ideolozi u liku političara, filozofa, sudaca, itd., a čije se sfere interesa u konačnici isprepliću⁴. Dakle, sinergijom prvih i drugih, učvršćuje se i etablira vladajuća klasa određene epohe, a misli i ideje vladajuće klase postaju *dominante ideje* određene epohe koje su, iz perspektive Marxa i Engelsa, viđene i shvaćene kao ekspresije interesa vladajuće klase. No, napominju Marx i Engels (1979:322): „svaka nova klasa koja stupa na mjesto prethodne vladajuće klase primorana je, već i zato da bi provela svoj cilj, prikazati svoj interes kao zajednički interes svih članova društva“. Drugim riječima, (nova) vladajuća klasa mora vlastite interese predstaviti kao opće interese, *partikularni* se interesi moraju predstaviti kao *univerzalni* te – kako bi rekli Marx i Engels – kao jedini *razumni* i *opće važeći* interesi. U procesu „promjene“ vladajućih, klasa koja se suprotstavlja onoj klasi koja se u tom trenutku nalazi na dominantnoj poziciji, nastupa kao „zastupnica cjelokupnog društva“, kao „cjelokupna masa društva nasuprot jednoj jedinjoj, vladajućoj klasi“, a njezin je interes na početku povezan „sa zajedničkim interesom svih ostalih

² Kritizirajući idealističku filozofiju mladih hegelijanaca, Marx i Engels (1979:307) slikovito će zabilježiti: „Sasvim suprotno njemačkoj filozofiji, koja silazi s neba na zemlju, mi se ovdje penjemo sa zemlje na nebo“.

³ U ovom partikularnom slučaju – njemačka idealistička filozofija takozvanih mladih hegelijanaca, te „moral, religija, metafizika i ostala ideologija“ (Marx i Engels, 1979:307).

⁴ Iako se u samoj vladajućoj klasi mogu manifestirati sukobi između „mislilaca“ i „aktivnih članova“ klase, Marx i Engels (1979:322) pišu da sukob jenjava u trenutku kada je sama klasa ugrožena.

nevladajućih klasa“ jer se ona još nije isprofilirala kao zasebna klasa sa zasebnim interesima (Marx i Engels, 1979:322). Ova klasa, jednom kada smijeni prethodnu vladajuću klasu i postane vladajuća materijalna i duhovna klasa društva, vlastite partikularne interese poopćuje i artikulira kao jedine razumne i opće važeće interese⁵. Ukratko, misli i ideje ili, preciznije, ideologija, dovedena je u vezu s oblikom društva u kojemu postoji stanovita doza nejednakih mogućnosti i uvjeta gdje određene grupe raspolažu nekim sredstvima, a druge takvih privilegija nemaju te su prema tome podređene prvima. Ideologija je, dakle, osim iluzije i distorzirane percepcije svijeta, i pitanje *dominacije, moći i univerzalizacije* ideja i interesa.

No, ideologija ne pada s neba - u pogledu dominacije određenih ideja, važni su *uvjeti* proizvodnje tih ideja kao i materijalni uvjeti koji oblikuju određeni društveni kontekst⁶. Dakle, ekonomske i političko-društvene prilike važne su prilikom oblikovanja određenih ideja i misli koje će s vremenom postati elementi vladajuće ideologije. Tako će Marx i Engels (1979:322) napisati: „[...] kad je vladala aristokracija, vladali [su] pojmovi časti, vjernosti, itd., za vrijeme vladavine buržoazije [vladaju] pojmovi slobode, jednakosti, itd.“. Drugim riječima, gledajući iz perspektive historijskog materijalizma Marxa i Engelsa, stanovita statičnost ekonomske strukture i stupanj razvoja proizvodnih snaga feudalnoga društva imale su svoj „ideološki izraz“ u pojmovima časti i vjernosti koji su – kao dominantne ideje – vezivali (p)određene grupe za određeno mjesto, vlastodršca i društvenu poziciju. Prelaskom iz feudalizma u kapitalizam, dinamičnost ekonomske strukture i stupanj razvoja proizvodnih snaga kapitalističkog društva pronalazi svoj „ideološki izraz“ u terminima slobode i jednakosti. Razvoj industrije potiče urbanizaciju, što na koncu povećava društvenu mobilnost, a seljaštvo se (nerijetko prisilno) seli u gradove koji postaju sve veća industrijska središta. Ljudi stoga „moraju“ biti npr. slobodni kako bi se mogli kretati i zapošljavati, kao što „slobodno“ mora biti i kretanje robe⁷. Takvu je koncepciju ideologije kao *refleksa* onoga što se dešava u ekonomskoj strukturi ili „bazi“ društva, Marx pomnije razvio na drugom mjestu.

U *Predgovoru za 'Prilog kritici političke ekonomije'*, a kasnije u *Kapitalu*, Marx (1979a; 1979b) razvija koncepciju ideologije koju se smatra *strukturalnom* teorijom ideologije. Društvo je podjeljeno na dvije razine: na *ekonomsku strukturu*, koju sačinjava cjelokupnost odnosa proizvodnje i predstavlja materijalnu osnovu društva, te na *nadgradnju*, koju čine različiti

⁵ U Marxovoj i Engelsovoj teoriji, klasa koja svojim dolaskom na vlast „ukida“ antagonizme i odnose dominacije jest proletarijat, odnosno radnička klasa.

⁶ Marx i Engels (1979:322) će napisati da se u osnovama (vladajućih) misli nalaze „individue i svjetske prilike“.

⁷ Ukoliko se pojam slobode shvaća kao „ideološku iluziju“ koja opravdava i izražava interese vladajućih, moglo bi se postaviti pitanje – jesu li ljudi/radnici *slobodni*, ili *primorani* prodavati sebe kao radnu snagu na tržištu kako bi uopće mogli preživjeti?

(ideološki) oblici svijesti i koja predstavlja duhovnu razinu društva. Razvojem proizvodnih snaga mijenjaju se odnosi proizvodnje, a promjena čitave ekonomske strukture utječe na promjenu ideološke nadgradnje. Dakle, materijalna i duhovna proizvodnja u neraskidivoj su vezi i dinamika jedne utječe na dinamiku druge. U *Kapitalu* se Marx fokusirao na analizu i ispitivanje kapitalističkog načina proizvodnje i organizacije društva, uočivši jedan specifičan moment koji, za Lukácsa (1923), predstavlja srž kapitalizma, a kojega je Marx sumirao konceptom *fetišizma robe*.

Naime, u kapitalizmu roba poprima svojstvo entiteta koji ima svoju datost, svoju egzistenciju, te entiteta kojemu je pripisana moć koju on u suštini ne posjeduje. Robe postaju neka vrsta djelatnih entiteta koji se kreću sferom tržišta čiji zakoni diktiraju oblik i dinamiku društva i društvenih odnosa. Na taj način, iz *vida* se ispušta činjenica da su i roba i tržište proizvod čovjeka. No, ono što je možda još i važnije jest to da se osim iz *vida*, ta činjenica ispušta i iz *ruku*, te se stječe uvjerenje da je takvu situaciju nemoguće promijeniti – status robe i tržišta je *naturaliziran*, a prema tome *neizbježan* i *nepromjenjiv*. Fetišizam robe to prikriva, a efekte važne za teoriju ideologije je možda ponajbolje opisao Eagleton (1991:85) – „stvarno je djelovanje društva time prikriveno i zastrijeto: društveni karakter rada je skriven iza protoka robe koja se više ne može prepoznati kao društveni proizvod“. U istom pasusu Eagleton piše kako logika robe fragmentira društvo i ono se predstavlja u obliku odnosa zasebnih stvari, što u konačnici otežava shvaćanje društva kao cjeline. U fragmentiranom obliku, kapitalistički je poredak manje podložan političkoj kritici, dok privid prirodnog i neizbježnog dominiranja entiteta poput robe i tržišta udaljuje mogućnost bilo kakvog tipa promjene (Eagleton, 1991:85). Ideologija na taj način postaje pitanje *odnosa, naturalizacije, prikrivanja i fragmentiranja* društva.

Engels, u svojoj kasnijoj fazi, koncipira ideologiju kao *proces*, te u *Pismu Franzu Mehringu* 1893. godine piše kako je ideologija misaoni proces kojega karakterizira *lažna svijest* – onaj koji misli svjestan je onoga što misli (i čini), ali ono što ga usmjerava ostaje prikriveno i njemu nepoznato. Ideologija je ovdje shvaćena kao misaoni proces, dok „prave snage“ koje mislioca pokreću njemu ostaju nepoznate: „On zamišlja, dakle, krive ili prividne pokretačke snage“ (Engels, 1979a:1421). U *Porijeklu porodice, privatnog vlasništva i države*, Engels (1979b) razvija koncept „ideološke sile“, koju povezuje s ulogom i pozicijom države. Ideologija ovdje poprima oblik *svojevrzne moći, sredstva*, te na koncu i *političke prakse*. Prema Rehmannu (2013) Engels je inkorporirao koncept ideologije u kritičku teoriju države razvivši pojam „ideološke moći“ – time je teoretizacija o odnosu između države i ideologije, na neki način, inaugurirana.

1.1.2. Lenjin – Lukács – Frankfurtska škola – Mannheim

Daljnji je tok razvoja koncepta ideologije duboko obilježen različitim marksističkim pristupima i tumačenjima u kojima je koncepcija ideologije varirala ovisno o načinu čitanja pojedinih Marxovih i Engelsovih djela. Tako je ideologija za Vladimira Lenjina bila svojevrsno klasno oruđe, *sredstvo* u klasnoj borbi. Za Lenjina, u društvu kojega karakterizira klasni antagonizam postoje dvije vrste ideologije: buržajska i socijalistička ideologija (vidi: Lenjin, 1902). Pojedine ideologije izražavaju interese respektivnih klasa, a određene grupe intelektualaca preuzimaju ulogu ideologa koji se bave njihovom artikulacijom i promocijom. S obzirom na to da je Lenjin bio fokusiran na „promociju“ socijalističke ideologije, smatrao je da je zadaća intelektualaca, teoretičara i „profesionalnih revolucionara“ - razvijanje klasne svijesti proletarijata. Radnici, zbog materijalnih uvjeta egzistencije, nisu u stanju razviti klasnu svijest i artikulirati svoje stvarne klasne interese; to je zadaća „avangardne partije“ koja svojim teorijskim i praktičnim djelovanjem može i mora razviti proletersku klasnu svijest i radničkoj klasi „predočiti“ socijalističku ideologiju. Ideologija je *instrumentalizirana* - poprima svojstva nekakvog sredstva političke mobilizacije i artikulacije određenih interesa, dok Lenjinove teorije naznačuju i područje *ideološke borbe* između pripadnika različitih klasa, te važnost *aktera* koji propagiraju i na neki način „prevode“ određene ideje.

Nadalje, drukčije tumačenje ideologije razvija György Lukács, a koje je većim dijelom sadržano u terminu *reifikacije*. U najjednostavnijem smislu, reifikacija – pojam kojega je Lukács gradi čitanjem prvog dijela prvog toma Marxova *Kapitala* - znači *opredmećivanje*. Gajo Petrović (1991:463) reifikaciju definira kao „čin (ili rezultat čina) pretvaranja ljudskih svojstava, odnosa i djelatnosti u svojstva, odnose i djelatnosti ljudski proizvedenih stvari koje su postale neovisne (i koje su zamišljene kao izvorno neovisne) od čovjeka i koje vladaju njegovim životom“. Reifikacija je dakle, osobito kod Lukácsa, tjesno povezana s fetišizmom robe. Lukács ide korak dalje i razrađuje problematiku reifikacije na razini čitavog društva, fokusirajući se na reifikaciju ljudskih aktivnosti te naročito na reifikaciju svijesti (vidi: Lukács, 1923). Reificirana svijest je na neki način posljedica fetišizma robe; takav je oblik svijesti u principu lažna svijest, a kao takva ona otežava i gotovo pa i onemogućava poimanje stvarnih osnova društvenih procesa – reificirana svijest je fragmentirana svijest. Procesi čovjeku ponovno izmiču iz vida i iz ruku. Reificirana svijest otežava poimanje društva kao cjeline, te shvaća kapitalizam kao naturaliziranu i objektivnu društvenu stvarnost u kojoj roba i tržište poprimaju objektivno-prirodnu narav. U tom se procesu, na subjektivnoj razini ljudska aktivnost otuđuje od čovjeka: ona postaje roba, a kao takva podliježe „objektivnim“ i

„prirodnim“ zakonima robe i tržišta. Ljudska aktivnost je time opredmećena, a ljudski odnosi postaju odnosi između predmeta. Ideologija je ponovno pitanje procesa prikrivanja stvarnih uvjeta i proces naturaliziranja/objektiviziranja partikularne društveno-ekonomske organizacije; uz to, ona je i pitanje *otuđenja*, te je kao takva inherentna kapitalističkom sustavu. S druge strane ideologija i epistemološko pitanje iskrivljene, fragmentirane percepcije svijeta i lažne svijesti.

Na pojedine se Lukácseve teze, kao i na teorije Marxa i Webera, oslanjaju teorije proizašle iz pera pripadnika Frankfurtske škole, odnosno predstavnika kritičke teorije. Kako tvrdi Raymond Geuss (1981), ono što je zajedničko gotovo svim frankfurtovcima moguće je sažeti pojmom *Ideologiekritik*. Prema Geussu, središnja i polazišna točka Frankfurtske škole je kritika ideologije, koja je shvaćena kao ono što ljude spriječava da na ispravan način vide stvarnu situaciju u kojoj se nalaze i ono što zamagljuje i preusmjerava pogled s njihovih pravih interesa. *Ideologiekritik* je tako neizostavan dio „kritike društva“ ili „društvenih istraživanja“, a ideologija se kritizira ne iz etičkih razloga (ideologija je loša, imoralna ili zla), već iz epistemoloških razloga (ideologija je lažan i obmanjujući oblik znanja). Stoga je cilj razviti kritičku teoriju koja može i mora demistificirati ideološke iluzije. Kritičku teoriju koju pojedini autori razvijaju kombinira marksističke i psihoanalitičke/frojdotske teorije, dok se pojam ideologije širi i obuhvaća u većoj mjeri sferu kulture, a kritika ulazi u „direktan“ okršaj s tehnologijom i znanosti. Tako se u fokusu radova frankfurtovaca poput Horkheimera, Adorna, Marcusea ili Habermasa nalaze – između ostaloga – pitanja tehnologije, razuma, znanja, znanosti, kulturne industrije i konzumerizma. Primjerice, u *Dijalektici prosvjetiteljstva* (1989), Horkheimer i Adorno formuliraju koncept kulturne industrije, koja je viđena kao ideologija kapitalističkog sustava *par excellence*. Kulturna industrija označava industrijaliziranu, standardiziranu proizvodnju kulturnih dobara i sadržaja koji se u svojoj pojavnosti čine različitim, a koji su u suštini identični. Na sličan način, potrošač je na površini „subjekt“, dok je u suštini samo „objekt“ kulturne industrije. Komodificirane kulturne forme u tom procesu na neki način emaniraju „ideološke efekte“, a ideologija postaje pitanje *manipulacije* i *pasivizacije* društva i nižepozicioniranih klasa. Osim kulturne industrije, frankfurtvoci (osobito Adorno, Marcuse i Habermas) propituju i ulogu razuma, tehnologije i znanosti. Nakon što je „demistificirala“ i „ovladala“ prirodnim svijetom, trijada razum-tehnologija-znanost postaje sredstvo „mistifikacije“ i „dominacije“ samoga čovjeka i društva. Privedno *neutralan* i *objektivan* status tehnologije, razuma i znanosti predstavlja – uz kulturnu industriju – jezgru i izvor ideologije u epohi tzv. razvijenog kapitalizma. Pišući o frankfurtskoj školi, Malešević (2003:81) zaključuje: “svi zastupnici kritičke teorije imaju dva zajednička obilježja: naglasak

na znanosti i tehnologiji kao dominantnim oblicima ideologije u suvremenom društvu i stav da se pojedinci i društva mogu osloboditi ideologije, što će omogućiti stvaranje društva u kojem za nju nema mjesta“.

Teoretičar Michael Freeden (2003:8) će za koncepciju o prolaznosti ideologije, koja je karakteristična za određene marksističke pravce mišljenja, napisati kako je u njoj ideologija shvaćena kao „patološki proizvod povijesnih uvjeta“. U svom kratkom oxfordskom uvodu u ideologiju, Freeden (2003:12) izdvaja tri ključna teoretičara ideologije dvadesetog stoljeća koji su razradili prolaznu i epifenomenalnu koncepciju ideologije i naznačili njezinu trajnost i relevantnost u političkoj sferi društva. Prvi teoretičar kojega Freeden izdvaja je Karl Mannheim. U djelu *Ideologija i utopija*⁸ on definira dvije koncepcije ideologije: partikularnu i totalnu. Ukratko, *partikularna* se ideologija odnosi na razinu pojedinca i na specifične samo-obmanjujuće, lažne i distorzirane formulacije i argumentacije, dok *totalna* ideologija podrazumijeva „pogled na svijet“ jedne grupe u određenom povijesnom periodu te sustav ideja jedne povijesne epohe (Freeden, 2003:14). Mannheim se u svom radu u većoj mjeri fokusira na potonju, totalnu ideologiju – ideologija je, dakle, društveno i povijesno uokvirena, ali i dinamična i promjenjiva. Ideologija je situacijski određena, dok se ideje određene epohe shvaćaju relacionistički – ideje su u uzajamnom međuodnosu i ovise jedna o drugoj i kao takve ih se istražuje, komparira i analizira iz perspektive sociologije znanja, koja ideologiju ne promatra prema onome što ona *čini*, već prema onome što ona *jest* (Freeden, 2003:16-17). Međutim, u takvoj je konstelaciji ideološko pozicioniranje neizbježno i svako je mišljenje i stajalište ideološko. Ovdje nastaje „Mannheimov paradoks“ kojega on pokušava riješiti koncipiranjem prethodno spomenute sociologije znanja i „slobodno lebdećih intelektualaca“ koji su neovisni o klasnim interesima i povijesnom kontekstu, te su kao takvi lišeni ideologije i mogu donositi ne-ideološke zaključke⁹. Rehmann (2003:75) piše kako je kod Mannheima ideologija postala istovjetna s „ljudskim mišljenjem općenito“, dok je generalizacija koncepta na neki način neutralizirala i relativizirala sam koncept čime je on izgubio kritičku nijansu koju

⁸ Vidi: Mannheim (2007). Detaljniji bi pregled Mannheimove teorije zahtjeva mnogo više prostora. Ovdje se iznose samo oni elementi koji su relevantni za ovaj rad, te se stoga u ovom poglavlju ne daje zatvorena i cjelovita elaboracija Mannheimove misli, već ju je bolje shvatiti samo kao skicu koja se većim dijelom oslanja na sekundarnu literaturu i na već postojeće teorijske interpretacije Mannheimova rada.

⁹ Ne-ideološka, neutralna i objektivna pozicija Mannheimovih intelektualaca podsjeća na ne-ideološku, neutralnu i objektivnu poziciju znanosti koju su kritizirali frankfurtovci. Uz to, podsjeća i na poziciju „neutralne struke“, koju se često zaziva u političkim debatama jer je „lišena“ tereta ideologije te je zbog toga sposobna „objektivno“ pozabaviti se ekonomskim reformama i izvući društvo iz neproduktivnih „ideoloških“ debata. Čini se kako upravo „imunosnost na ideologiju“ i neutralno-objektivna pozicija određenih aktera predstavljaju srž suvremene ideologije, koja svoju kulminaciju doživljava u konceptu *tehnokracije* – društvo je shvaćeno kao svojevrsan „stroj“ kojima rukovodi i kojega popravljaju elita neovisnih stručnjaka. Struka i znanost prolaze kroz proces fetišizacije koji je sličan fetišizmu robe, politika se dehumanizira i svodi na pitanje sredstva i tehnike, a društvo se depolitizira.

su formulirali Marx i Engels. Na drugom mjestu, Freedden iznosi mišljenje suprotno Rehmannovom. Za Freeddena (2006:13), Mannheim je zadržao marksističko viđenje ideologije kao onoga što je lažno u svojoj koncepciji partikularne ideologije, dok je uz to „identificirao ideologije kao sustave koji podupiru *status quo*“ i odražavaju „socijalnu i klasnu bazu posebnih skupina“. Ono što bi ovdje valjalo izvući iz Mannheimove teorije, jest međupovezanost ideja i Freeddenovo shvaćanje Mannheimova poimanja ideologije koja podržava i održava *status quo*. Ideologija je na taj način shvaćena kao *konfiguracija* međupovezanih ideja koje *perpetuiraju* postojeće stanje.

1.1.3. Gramsci i Althusser

Drugog ključnog teoretičara kojega Freedden izdvaja je Antonio Gramsci¹⁰. U širem smislu, Gramsci (1975:868-869) razlikuje dva tipa ideologije: *organsku* ideologiju, kao onu koja je neophodna i nužna, te *arbitrarnu* ideologiju, koja je promišljena i intencionalna. Organske ideologije organiziraju mase i pridaju im svijest o vlastitim pozicijama, dok su arbitrarne one ideologije koje su proizvod partikularnih polemika, te su samim time proizvoljne i obmanjujuće. U svom pisanju Gramsci naglasak stavlja na organsku ideologiju, a važan aspekt njegove teorije jest naglašavanje njezinog *historijskog* i *zbiljskog* karaktera. Drugim riječima, za Gramscija ideologija nije samo pitanje sfere ideja i svijesti, već i pitanje nekoliko međupovezanih dimenzija društvene zbilje – ili kako bi Gramsci rekao „historijskog bloka“ - koje Gramsci pokušava zahvatiti uvođenjem nekolicine termina. Kako piše Michele Filippini (2017:17), Gramsci u svojim *Zatvorskim bilježnicama* ocrta „konceptualnu konstelaciju“ koja gravitira oko pitanja ideologije koja uključuje: hegemoniju, historijski blok, folklor, religiju, filozofiju i znanost, kojima bi valjalo pridodati i ključan koncept zdravog razuma¹¹.

Za početak, kao što je već i naglašeno, kod Gramscija ideologija nije samo pitanje ideja i svijesti, već je ona i pitanje političke prakse i kulturno-političkih institucija¹². Ideologije su za Gramscija „historijske činjenice“ čija se „priroda kao sredstvo dominacije“ mora razotkriti, kao što se mora razotkriti i napasti nastojanje ideologija za prikrivanjem društvene borbe i

¹⁰ Prezentacija Gramscijeve teorije bazirana je na čitanju selekcije njegovih tekstova (Forgacs, 2000), te na čitanju određenih pasusa njegovih zatvorskih bilježnica (Gramsci, 1975), kao i na sekundarnoj literaturi. Od velike je pomoći u interpretaciji Gramscija bio Michele Filippini (2017) i njegova knjiga *Using Gramsci: A New Approach*.

¹¹ S obzirom da je riječ o široj teoriji, te imajući na umu Gramscijevo fragmentarno vođenje bilješki, ovdje će se kurs teksta zadržati na osnovnim konturama Gramscijeve teorije ideologije koju se na sustavan i što precizniji način pokušava interpretirati i postaviti. Ovdje će u fokusu biti samo odnos ideologije, hegemonije, zdravog razuma i folklor.

¹² Time ideologija u teorijskom smislu dobiva svoju *materijalnu* i *praktičnu* dimenziju.

društvenih kontradikcija¹³. Za Gramscija pitanje dominacije nije samo pitanje vladavine nad ekonomskim sredstvima ili nad represivnim aparatima. Ono što je za Gramscija ključno u postizanju i održavanju dominacije, jest moment *hegemonije*. Pod tim konceptom Gramsci podrazumijeva različite instrumente i načine kojima određena grupa uspostavlja, održava i obnavlja svoju poziciju dominacije i moći. Hegemonija je dakle oblik i način vladavine jedne grupe koja se profilira kao političko-kulturni i moralno-intelektualni *lider* određenog društva. Kao lider, a ne kao vladar, određena grupa zaposjeda ključne i tako reći vitalne institucije društvenog života. Ideologija je tako, na neki način, institucionalizirana ili, kako piše Rehmann (2013:117), ideologija je „materijalni ansambl hegemonijskih aparata u civilnom društvu“¹⁴. Dok represivni aparat karakterizira primjena sile te je samim time poprilično kruto sredstvo vladanja, hegemonijski aparati kulturno-političke i civilno-društvene sfere su „mekši“ i fleksibilniji instrumenti dominacije koji omogućavaju *pregovaranje* između dominantnih i dominiranih grupa i postizanje konsenzusa¹⁵. Drugim riječima, podređene grupe *prihvataju* političko-kulturno liderstvo dominantne grupe – dominacija je postignuta i legitimirana *pristanom* podređenih grupa. No, pristanak ne proizlazi sam iz sebe, ili iz ničega, a nije ni završen i fiksiran jednom zauvijek. Proces postizanja pristanka je, prema Gramsciju (1975:56), organiziran te sadrži i stanovit „pedagoški“ karakter: određeni ga aparati (npr. školstvo i mediji) i udruženja (npr. politička i sindikalna) organiziraju i artikuliraju, te samim time pristanak postaje i predmet obrazovanja - njega se na određeni način uči, usvaja kroz različite procese socijalizacije¹⁶. Pristanak je, dakle, u središtu kontinuiranog procesa pregovaranja. Važno je naglasiti i to da ideologija tako reći ne nastaje iz ničega. Ona nije puka fikcija i ne počiva na izmišljenim principima, već resurse crpi iz *zdravog razuma*, za kojega će Gramsci napisati:

Svaki društveni sloj ima svoj 'zdrav razum' koji je u suštini najrasprostranjenija koncepcija života i morala. Svaka filozofska struja ostavlja [za sobom] sedimentaciju 'zdravog razuma': to je dokument njene historijske zbiljnosti. Zdrav razum nije nešto rigidno i statično, već se kontinuirano preobražava, obogaćujući se znanstvenim pojmovima i filozofskim mišljenjima koji su [kroz vrijeme] ušli u naviku. 'Zdrav razum' je folklor 'filozofije' i nalazi se između pravog 'folklor' (onako kako se on podrazumijeva)

¹³ Vidi: Gramsci u: Forgacs (2000:196-197).

¹⁴ Neki od aparata o kojima je riječ su primjerice mediji, sudovi, škole ili određeni oblici privatnih inicijativa.

¹⁵ To ne znači da se prilikom uspostave ili održavanja vlasti vladajuća grupa ne koristi i represivnim sredstvima. Kod Gramscija (1975:59), hegemonija se održava kombinacijom sile i pristanka, a silu ne karakterizira samo primjena fizičke forme nasilja i moći, već i različiti oblici korupcije i prevare, odnosno „kupovine“ onih koji prijetu pozicijama moći, kao i destabilizacije suprotstavljenih grupa.

¹⁶ U originalu Gramsci (1975:56) piše: „*Governo col consenso dei governati, ma col consenso organizzato, non generico e vago quale si afferma nell'istante delle elezioni: lo Stato ha e domanda il consenso, ma anche "educa" questo consenso con le associazioni politiche e sindacali, che però sono organismi privati, lasciati all'iniziativa privata della classe dirigente*“.

i filozofije, znanosti, ekonomije znanstvenika. 'Zdrav razum' stvara folklor budućnosti, odnosno manje ili više rigidnu fazu određenog vremena i mjesta¹⁷.

Gramsci, 1975:76

Zdrav razum je, dakle, neka vrsta nekoherentne forme svijesti i načina mišljenja, odnosno višeslojni sklop fragmenata mišljenja, vjerovanja i vrijednosti iz prošlih vremena. U zdravom su razumu prisutni slojevi različitih epoha; on je svojevrsna „posuda“ u kojoj se talože, kako piše Filippini (2017:10), prošle „hegemonijske intelektualne tradicije koje su [s vremenom] transcendirane“, ali i elementi potencijalno revolucionarnog i progresivnog načina mišljenja. Ideologija, dakle, razrađuje, inkorporira i prevodi određene elemente i forme mišljenja koje ljudi kojima se obraća već posjeduju i poznaju, ali na kontradiktoran i neskladan način. Ideologija tako (re)aktivira, inkorporira, organizira i (re)artikulira neke od tih elemenata pridajući im (političku) koherentnost i smisao, te koji, posljedično, legitimiraju određeni društveni poredak. I sama ideologija kroz taj proces postaje zdravorazumska, te dodatno oblikuje zdrav razum čime on, u principu, postaje ono što Gramsci naziva folklorom – rigidna (i statična) faza nekog vremena i mjesta. Filippini (2017:10) dodaje kako je hegemonijska sila ona koja obuhvaća i uspjeva razviti u svoju korist „čitav set ideoloških ostataka“, odnosno ona sila koja uspjeva ovladati „ideološkim terenom“ u kojemu, za Gramscija, ljudi postaju svjesni svoje (društvene) pozicije¹⁸. Ideološki je teren, stoga, polje koje je nužno osvojiti kako bi se hegemonija realizirala, a hegemonija je realizirana onda kada se ovlada ideološkim terenom. Dakle, društveno-politička borba između onih grupa i aktera koji pretendiraju na hegemonijske pozicije moći i koji nastoje izmamiti pristanak šireg sloja (podređenih) grupa, odvija se ne samo oko materijalnih sredstava, već oko ideologije i ideološkog terena, oko kulturno-političkih institucija i zdravoga razuma kojega se nastoji preobraziti u folklor, odnosno u rigidnu i statičnu formu mišljenja i vjerovanja na temelju koje se (novi) društveni poredak doima kao prirodan, samorazumljiv i nužan. U tom svjetlu, ideologija je kod Gramscija pitanje dominacije putem liderstva, pristanka i (materijalne) političke prakse; ona nije fiksirana, već fleksibilna i permeabilna, a postaje i pitanje kulturnih i političkih aparata, društveno-političke borbe, procesa pregovaranja te pitanje samorazumljivosti i političke re-artikulacije „onoga što je već poznato“.

Treći teoretičar kojega Freedman izdvaja, a koji je ujedno od Gramscija preuzeo i naknadno razradio materijalna svojstva ideologije, je Louis Althusser. Althusser je postavio

¹⁷ Slobodan prijevod originalnog teksta s talijanskog jezika, preveo autor.

¹⁸ Gramsci (2000:192) piše da ostvarenje hegemonije stvara novi ideološki teren, determinira „reformu svijesti“ i „metode znanja“. Gramsci se oslanja i razrađuje Marxovu tezu o nadgradnji kojoj „odgovaraju određeni oblici društvene svijesti“ (Marx, 1977:700).

široku i sveobuhvatnu koncepciju ideologije. Za njega, bez ideologije nema života – ona je shvaćena kao atmosfera društva, ona je „esencijalna struktura historijskog života društava“, a čovjek je „po prirodi ideološka životinja“ (Althusser, 2005:232; 1971:171). Za Althussera (2005:233), ljudi žive u ideologiji i kroz ideologiju; društveni su odnosi i odnosi čovjeka i svijeta omogućeni, posredovani i sadržani u ideologiji. Važan moment Althusserove teorije jest analiza karaktera tih odnosa. Takve odnose Althusser (2005:233) shvaća u dvostrukom smislu. Riječ je o *stvarnim* (materijalnim) odnosima i o *imaginarnim* (zamišljenim) odnosima koji su isprepleteni i međupovezani, a koji su „ujedninjeni“ u ideologiji. Međutim, stvarni odnosi nisu shvaćeni i življeni onakvi kakvi oni jesu, već su shvaćeni i življeni onako kako su zamišljeni. Odnosi su točka intersekcije življenja i vjerovanja, a ideologija je *reprezentacija* tih odnosa. Na tom tragu, Althusser izvodi zaključak kako je ideologija istovremeno i imaginarna i materijalna – imaginarno je tako vezano uz vjerovanje i svijest, dok je materijano povezano sa življenjem i praksom. Ovdje je važno kratko objašnjenje Althusserove intervencije u marksističku teoriju države, kako bi se potpunije shvatio odnos imaginarnog i materijalnog, a samim time i Althusserov koncept ideologije.

Država kod Althussera nije shvaćena kao puko represivno sredstvo vladajuće klase, već i kao skup *ideoloških aparata* posredstvom kojih je moguća *realizacija* ideologije. Naime, pojedini ideološki aparati – obrazovni, religijski, komunikacijski, kulturalni, sindikalni, politički, obiteljski ili zakonodavni – karakteristični su po specifičnim praksama i ritualima. U najširem smislu, prakse i rituali ideoloških aparata su raznovrsni procesi edukacije, socijalizacije, komunikacije, kulturacije itd., putem kojih pojedinac „ulazi“ u društveni život usvajajući određene obrasce mišljenja, vjerovanja i ponašanja. Dakle, osim što sadrže rituale i prakse, oni i propisuju, oblikuju i definiraju rituale i prakse koji se na koncu manifestiraju u svakodnevnom životu ljudi. Putem tih rituala i praksi pojedinac usvaja dominantnu ideologiju određenog povijesnog trenutka (koja je u suštini ideologija vladajuće klase¹⁹), te preuzima određene društvene uloge i zauzima određene pozicije u društvenoj formaciji. Jednom kada pripadnici pojedinih klasa usvoje dominantnu ideologiju, oni su za Althussera prošli kroz proces *interpelacije* – oni su *subjekti*²⁰ ideologije. Interpelacija je osnova ideologije, a putem interpelacijskog mehanizma ona konstituira pojedince kao subjekte: ona priziva pojedince, oni

¹⁹ S obzirom na Althusserovo koncipiranje ideologije kao uvijek-prisutne i društvu neophodne, nijedna klasa nije imuna na ideologiju i ne može koristiti ideologiju kao puko sredstvo. Izuzetak ne čini ni vladajuća klasa – „buržoazija mora prvo vjerovati u svoj mit prije no što uvjeri druge“ (Althusser, 2005:234).

²⁰ Rehmann (2013:155-57) naglašava dvoznačnost pojma subjekt na francuskom (i engleskom) jeziku. Prvo, subjekt je onaj koji je podređen; drugo, subjekt je onaj koji je činilac, ili kako piše Rehmann – „onaj koji je autor svojih akcija“. Prema Rehmanu, za Althussera ideologija djeluje upravo kombiniranjem ovih dvaju značenja pojma subjekt: on se potčinjava, smatrajući se slobodnim i autonomnim.

se u njoj prepoznaju i prihvaćaju sebe kao onog koji je prizvan, te na koncu postaju subjekti. Kao subjekti, oni *djeluju* kroz okvire ideologije, a samim time postaju i *nositelji* ideologije. Ideologija je tako realizirana i reproducirana u ideološkim aparatima, a manifestira se i aktualizira u svakodnevnim ritualima i praksama nekad-pojedinca-a-sada-subjekta. Iz kompleksne Althusserove teorije, koja je ovdje ukratko predstavljena²¹, moguće je izvući sljedeće. Koncept ideologije kod Althussera odlučno stupa u domenu *materijalnog*; ona postaje pitanje trijade *aparati-rituali-prakse*. Nadalje, ideologija je i pitanje (reprezentacije) *odnosa*, to jest *načina* na koji se interpelacijom konstituirani subjekt odnosi prema društvu i svijetu u kojem živi. Ideologija je, dakle, povezana i s *proizvodnjom* subjekata.

1.1.4. Hall

Gramscijeva teorija ideologije i hegemonije te Althusserove teze o odnosu ideologije i subjekta, dodatno su razrađene kod Stuarta Halla. U analizi tačerizma, Hall (1988) je razrađenom primjenom Gramscijevih teorija postavio nekoliko zanimljivih pitanja i teza o ideologiji. Kritizirajući koncept lažne svijesti i shvaćanje ideologije kao laži i iluzije, Hall (1988:46) predlaže da se u analizi ideologije ne treba pitati što je u ideologiji lažno, već upravo suprotno – što je u ideologiji *istinito*? Ili, preciznije, što je u ideologiji *smisleno*, što u njoj ima smisla? Za njega ideologije diskurzivno organiziraju „ne lažne već stvarne, ili (za one epistemološki osjetljive) *dovoljno stvarne interese i iskustva*“ (Hall, 1988:46 – *kurziv moj*). U organizaciji dovoljno stvarnih interesa i iskustva, ideologije kombiniraju različite „ideološke elemente“ i „ideološke diskurse“²². Kako bi određene ideologije postale dominantne, društvene grupe koje ih promiču moraju proći kroz proces „ideološke borbe“. Na ovom se mjestu Hall (1988:42) udaljuje od teza iznesenih u *Njemačkoj ideologiji*, tvrdeći da ideje nisu upisane u klasnu poziciju dominantnih grupa. Ovdje iznosi dvije točke argumentacije. Prvo, i sama dominantna klasa prolazi kroz unutarnje frakcionaštvo, a njene ideje prolaze kroz proces

²¹ Ovdje nije uključena Althusserova 'generalna teorija ideologije', kao ni mnogi psihoanalitički dodaci, jer ovaj rad ne cilja na filozofsku raspravu o ideologiji, kojoj su navedeni aspekti Althusserove teorije skloni, te koji u sklopu tematike ovog rada nemaju analitičku relevantnost i nisu primjenjivi.

²² Ova će se Hallova postavka aplicirati u analizi ideologije IDS-a. Koristeći pojam diskursa Hall izvodi i elaborira Foucaulta. Za Halla (1988:53), ideologija djeluje kroz diskurs, a diskurs – prateći Foucaulta - formulira vlastite objekte i subjekte znanja, ima svoju konceptualnu logiku, te konstituira svoj „režim istine“ priznavanjem onog što je za određeni diskurs istinito, a isključuje ono lažno. Međutim, prema Hallu, tačerizam je inkorporirao i zadržao više proturječnih diskursa, poput neoliberalnog i konzervativnog diskursa. Ideologija, prema tome, nije koherentna, već kontradiktorna; kombinira različite diskurse i elemente koji se međusobno mogu isključivati, ali koji adekvatnom artikulacijom mogu biti efikasni. Ključni problem kod Foucaulta je za Halla taj što se pojam moći koristi bez pojma hegemonije, koji pitanjima dominacije i pristanka pristupa direktnije i historijski preciznije. S obzirom da se u ovom radu dobar dio analitičkog dijela teksta naslanja na Halla (i Gramscija), Foucaulta se ovdje neće uključiti u daljnju diskusiju.

polemiziranja i osporavanja prije no što se normaliziraju. Drugo, dominantne ideje postaju dominantne kroz proces ideološke borbe, a ishodi ideološke borbe nisu definirani i fiksirani onda kada jedna grupa prevlada, već je riječ o kontingentnom i otvorenom procesu (Hall, 1988:42). Stoga, za Halla ideologija nije koherentan i zatvoreni sistem; ona prolazi kroz kontinuirani proces produkcije, (re)organizacije i preobrazbe. U tom smislu, hegemonija određene klase nije dana i fiksna, već mora konstantno biti obnavljana. Ideologija dakle prolazi kroz proces osporavanja, transformacije, prilagođavanja i različitih faza borbe.

Druga važna točka u Hallovom tekstu jest pitanje subjekta. Slijedeći Althusserove teze o proizvodnji subjekta, Hall (1988:49) piše kako ideologija – u ovom slučaju tačerizam – proizvodi nove oblike subjektiviteta i konstituira pozicije s kojih je ideološki diskurs smislen, a kojima s druge strane ideološki diskurs osigurava „stvarne točke identifikacije“. Osim konstituiranja novih, ideologija može prisvojiti i već postojeće oblike subjektiviteta i društvenih pozicija, ili ih pak premijestiti i preformulirati u novom značenjskom ključu. Kao što je Althusser tvrdio da nema ideologije bez subjekta, na tom tragu Hall piše kako ideološki diskurs *ovisi* o subjektu. Drugim riječima, ideologija ovisi o subjektima koji ne problematiziraju određeni ideološki diskurs, dok ideološki diskurs nastupa iz „imaginarne pozicije znanja“ specifičnih subjekata. Tako se, prema Hallu (1988:49.), ideološki diskurs tačerizma može neproblematizirano artikulirati i čitati, primjerice, iz pozicije „zabrinutih patriota“, ili pak subjekta koji je strastveno vezan za pojam individualne slobode. Tačerizam je, prema Hallu, uspješno kombinirao ideološke elemente i diskurse liberala i konzervativaca. U tom smislu, Hall (1988:55) naglašava važnost Gramscijevog koncepta zdravoga razuma, kojeg čine fragmenti prethodnih sustava mišljenja koji su se „nataložili“ u razmišljanju i praksama svakodnevnog života, a tačerizam je kombinacijom različitih ideoloških elemenata (re)artikulirao i organizirao upravo one elemente koji su, tako reći, već bili tu, pridavši im novu nijansu i političko-ideološku formu. Polje ideologije, oko kojega se vodi borba suprotstavljenih grupa koje njime nastoje ovladati, sačinjeno je od različitih diskursa i elemenata, a osporavanja i borbe nerijetko se vode oko „već postojećih ideoloških simbola i slogana“ (Hall, 1988:58).

Ono što je u ovom dijelu teksta važno izdvojiti, jest Hallovo udaljavanje koncepta ideologije od laži i iluzija, pitanje „dovoljno stvarnih interesa i iskustva“, naglasak na ideološkim elementima koje ideologija kombinira i koji predstavljaju „točke identifikacije“ subjektima, *diskurzivni* i *transformativni* karakter ideologije, te pitanje proizvodnje i transformacije subjektiviteta.

1.1.5. *Post trendovi i reakcije*

Koncept ideologije je, osim kroz faze teorijskih debata oko definicije, funkcije i svojstva ideologije, paralelno prolazio – i još uvijek prolazi - i kroz momente oštre kritike, pokušaja osporavanja i tako reći neutraliziranja pojma. Naime, valjalo bi istaknuti kako se od šezdesetih godina prošloga stoljeća, koncept ideologije na ovaj ili onaj način pokušava delegitimirati, zamijeniti drugim „adekvatnijim“ terminima ili u potpunosti napustiti. Tako je Daniel Bell još šezdesetih godina prošloga stoljeća postavio tezu o kraju ideologije, a takozvani *endizam* svoju je kulminaciju doživio Fukuyaminom tezom o kraju povijesti i proglašenjem (kapitalističke) liberalne demokracije kao završne etape razvoja čovječanstva. Ideologija – prema autorima koji zastupaju teorije endizma - u takvom kontekstu nema svoje mjesto; ideologija, shvaćena kao kruti, zatvoreni sistem koji pretendira na totalističko i univerzalističko objašnjenje svijeta i organizaciju društva, u svijetu liberalne demokracije nije relevantan koncept. Dodatni je impuls ovim tezama dala i filozofsko-literarna struja *postmodernizma*, kao i *post-strukturalistički* pravac mišljenja.

Postmodernisti ukazuju na irelevantnost metanarativa u svijetu fragmentiranih subjekata i fragmentirane realnosti u kojoj je gotovo pa i nemoguće ukazati na razliku između fikcije i zbilje, u kojoj je pojam istine relativiziran do mjere u kojoj postaje neupotrebljiv i u kojoj prevladava složena igra i međuigra znakova, reprezentacija i fluidnih identiteta. Univerzalnost i istina u postmodernom svijetu ne vrijede, a stoga ne vrijede ni pojmovi (npr. klasa, nacija, ideologija) i teorije (npr. marksizam, strukturalizam) koji ih pokušavaju artikulirati. Slično postmodernizmu, i post-strukturalizam kritizira univerzalnost, istinu i fiksne kategorizacije društvenih aktera i fenomena. Pojam ideologije je u post-strukturalizmu zamijenjen pojmom *diskursa* – totalistički je pojam zamijenjen fluidnijim pojmom. Dok je, primjerice, strukturalizam pokušavao kroz denotativno iščitati konotativno značenje, a dešifriranjem konotacija doći do pozadinskih struktura na kojima se iskazi baziraju, u post-strukturalizmu takve razlike, u principu, nema. Konotativna su značenja prisutna već na denotativnoj razini, a značenja variraju ovisno o situaciji, poziciji govornika, poziciji slušatelja/čitatelja i instancama moći koje oblikuju određeni diskurs. Značenje koje pojam ima u jednoj situaciji, mijenja se u drugoj situaciji. Bez obzira na postmodernističke i post-strukturalističke kritike, koncept ideologije je „preživio“ razne *post* filtere. Tako je grupa autorica i autora (Simons i Billig, 1994) pokušala rekonstruirati koncept ideologije, odnosno *kritiku* ideologije u konfrontaciji s postmodernističkim teorijama. Kako Simons i Billig (1994:6) pišu, problem postmodernizma nije nedostatak kritike, već to što ona nema političko usmjerenje. Imajući na umu pitanja i

probleme koje je otvorila heterogena i raspršena postmodernistička kritika, autorice i autori pokušavaju revitalizirati koncept ideologije kako bi se njime omogućila preciznija i direktnija kritika političkoga usmjerenja, a koja bi u fokusu imala suvremene forme i načine dominacije, eksploatacije i subjekcije s ciljem (re)konstrukcije emancipatornih političkih projekata. S druge strane, na post-strukturalističku kritiku reagira druga grupa autorica i autora okupljena oko knjige/zbirke tekstova *Ideology After Poststructuralism* (Malešević i MacKenzie, 2002). U tekstovima se marksističke i strukturalističke teorije provlače kroz filtere post-strukturalizma kako bi rekonstruirana ideologija poprimila osvježenu analitičku i operativnu koncepciju. U tom je kontekstu najzanimljiviji drugi dio knjige, u kojem autori/ce pokušavaju obraniti koncept ideologije i redefinirati ga u skladu s onim post-strukturalističkim tezama koje smatraju produktivnima. Primjerice, u tekstu *Rehabilitating Ideology after Poststructuralism*, Malešević (2002) tvrdi kako je post-strukturalistički pojam diskursa problematičan i relativistički koncipiran, te kao takav ne ispunjava empirijsko-analitičke zadatke. Malešević sugerira da se fokus preusmjeri od funkcije na *formu* i *sadržaj* ideologije, te da se preuzme stanovit mikro-pristup koji bi distancirao ideologiju od struktura i usmjerio ga prema društvenim akterima i teorijama društvenog djelovanja. Diana Coole (2002) nudi drukčiji pogled i ideologiju shvaća kao one ideje i prakse koje održavaju *status quo*, odnosno kao ideje i prakse koje limitiraju i isključuju neke, a omogućavaju i uključuju druge partikularne interese, privilegije i pozicije.

Politike identiteta i teorije o relativnosti značenja dale su svoj obol kritici i pokušajima neutralizacije i marginalizacije koncepta ideologije. S prvima se u koštac ponovno uhvatio Malešević (2006:3-4), tvrdeći kako je identitet s vremenom postao moćan ideološki aparat kako kod akademika, tako i kod političara. Identitarijanizam (ili *identity talk*) je po njemu postala vodeća „ideološka paradigma“, svojevrsna „meta-ideologija“ (post)moderne, u kojoj je dominantna ideologija ona nacionalistička, koja se u blažoj ili radikalnijoj mjeri pojavljuje kako u desnim, tako i u lijevim političkim diskursima. S problematikom značenja se u koštac uhvatio John B. Thompson (1984, 1990). Za Thompsona je ideologija pitanje *simboličkih formi*, pitanje *značenja*. Međutim, ideologija se ne odnosi na bilo koji tip značenja. S obzirom da je za Thompsona ideologija prvenstveno način održavanja, perpetuiranja ili uspostavljanja odnosa moći i odnosa dominacije, značenje koje je ideološko je ono koje je *u službi moći* (Thompson, 1990:7). Kao što Geertz tvrdi da se kulturu treba interpretirati, Thompson to isto tvrdi za analizu ideologije: moraju se uočiti, analizirati i interpretirati ona značenja koja su „mobilizirana“ od strane onih aktera i grupa koji zauzimaju poziciju moći u određenom kontekstu. Maleševićeve i Thompsonove teze bit će sistematizirane nešto kasnije u tekstu.

Autori i teorije koje se ovdje pokušalo što konzicnije i jednostavnije predstaviti vjerojatno ne čine ni jednu četvrtinu onih koji su se detaljnije i ozbiljnije uhvatili u koštac s konceptom ideologije. Tako, primjerice, nedostaju i oni autori - poput Durkheima, Webera, Bourdieua ili Foucaulta - koji nisu eksplicitno koristili pojam ideologije, ali čije se teorije nerijetko s ideologijom dovode u vezu, te oni koji su ga u svojim radovima eksplicitno koristili, poput Laclaua, Žižeka, Therborna, van Dijka, Boudona i mnogih drugih. S obzirom na formalne i tematske okvire ovoga rada, takvo što je ovdje praktički nemoguće izvesti u potpunosti, bez većih propusta. Bilo je stoga potrebno odlučiti se za određenu putanju koja bi zahvatila one teorijske momente koji predstavljaju nit vodilju mišljenja i pristupa na kojima se bazira ovaj rad. Neke će se predstavljene teorije u daljnjoj razradi pokušati prevazići i ostaviti za sobom, a druge pak postaviti u odnos i na njima bazirati konceptualne okvire koji će se primijeniti u analizi slučaja. Prije no što na analizu slučaja dođe red, potrebno je otvoriti još par teorijskih točaka kako bi se sistematizirale i pregledale neke problemske točke otvorene u poglavlju koji ovdje završava.

1.2. Koliko ideologija? Klasifikacije i definicije

Iako naslov poglavlja može sugerirati da na idućih nekoliko stranica slijedi dodatno širenje i kompliciranje onoga što je već dovoljno široko i komplicirano, poglavlje koje slijedi cilja na upravo suprotnu stvar - u njemu će se dati pregled nekoliko pokušaja „obuzdavanja“ koncepta ideologije. Iako će se ponovno ukazati na mnogoznačnost i različite načine shvaćanja i korištenja ideologije, te ukazati na problematičnost i poteškoće oko definiranja koncepta, poglavlje će se pozabaviti dvojicom autora koji su metodološku i konceptualnu različitost pokušali obuhvatiti i grupirati prema uočenim zajedničkim elementima različitih teorija i svesti ih na nekoliko tipova i kategorija. Nakon pregleda Geussovih i Thompsonovih teza, označit će se oni momenti od značaja za ovaj rad. Za početak, nužna je opaska o definiciji pojma.

1.2.1. Inflacija definicija ideologije

Iako ideologiju krasi konceptualna konfuzija, neki su autori pokušali jednoznačno zahvatiti i definirati koncept. Ideologija je, primjerice, najčešće definirana kao: sustav vjerovanja i set ideja, kao politička doktrina, kao sklop ideja koji izražava partikularne interese određene

društvene grupe ili klase, kao vezivno tkivo društva, kao iskrivljena percepcija i distorzirani način mišljenja, itd. Na tom tragu, John Storey (2009) nudi pet općih definicija, dok Terry Eagleton (1991) razvrstava čak šesnaest definicija. Ovdje ih se neće detaljnije ispitati jer bi takav pristup za ovaj rad bio neproduktivan, budući da bi hvatanje u koštac s mnoštvom definicija ideologije zahtjevalo više prostora, a moguće je i da bi diskusija završila u slijepoj ulici suvišnog teoretiziranja. Naposljetku, je li jednoznačna definicija ideologije uopće i potrebna, odnosno analitički produktivna? Ono što se u ovom vrlo kratkom i prijelaznom podpoglavlju želi istaknuti, jest to da ovisno o poziciji i polazištu pojedinih autora, varira i definicija ideologije koja, posljedično, ovisno o širim ili užim konceptualnim okvirima obuhvaća manje ili više problemskih točaka. S obzirom na polazišta i ciljeve ovog rada, u kojem se analizira *društveno-politička* dimenzija ideologije, bilo bi produktivnije pozabaviti se različitim načinima shvaćanja i korištenja ideologije, ukratko ih sistematizirati i procijeniti, kako bi se na koncu – umjesto uže definicije - mogli postaviti širi konceptualni okviri koji bi imali adekvatnu analitičku snagu za analizu partikularnog slučaja.

2.2.1. Geuss – deskriptivna, pejorativna i pozitivna koncepcija ideologije

U tekstu *The Idea of a Critical Theory*, Raymond Geuss (1981) razvrstava tri različite koncepcije ideologije iz kojih se izvode različite teorijske tradicije. Geuss tako analizira *deskriptivnu*, *pejorativnu* i *pozitivnu* koncepciju pojma ideologije. Ovdje će se dati kratki pregled svake koncepcije, nakon čega će uslijediti osvrt na iznesene Geussove teze.

Deskriptivna koncepcija

Deskriptivna je koncepcija ona koja prema Geussu generalizira i univerzalizira koncept ideologije. Ova se koncepcija ideologije za Geussa najčešće pojavljuje u antropologiji. Naime, kako piše Geuss, ideologija u „čistom“ deskriptivnom smislu obuhvaća sva zajednička vjerovanja, korištene koncepte, vrijednosti, rituale te bihevioralne i psihološke karakteristike određene društvene grupe, zajednice ili društva. Ideologija u deskriptivnom smislu obuhvaća diskurzivna i nediskurzivna svojstva koja se mogu detektirati u određenom društvenom kontekstu. Teorije koje se baziraju na deskriptivnoj koncepciji pojma ideologije usmjerene su prema *opisivanju* i *objašnjavanju* socio-kulturnih karakteristika, a u takvim okvirima nema rasuđivanja i procjenjivanja ideologije. Raščlanjivanjem Habermasova shvaćanja ideologije, Geuss (1981:7-89) razlikuje *manifestnu* i *funkcionalnu* razinu ideologije u deskriptivnom smislu. Prva razina odgovara na pitanje – *kakvo* je što, odnosno koji je *sadržaj* ideologije?

Druga se razina odnosi na pitanje – *kako* nešto utječe na djelovanje, odnosno kako je ideologija povezana s *akcijom*? Manifestna se razina opisuje, a funkcionalna objašnjava. Ono što je ovdje važno, jest to da su dvije razine ideologije u bliskoj vezi, a može doći i do razlike između manifestne i funkcionalne razine ideologije. Neko društvo može imati različite ideologije, ali svako društvo nužno *ima* ideologiju u deskriptivnom smislu, a ovisno o segmentaciji društva, ono će imati manje ili više ideologija. Tako, prema Geussu, sklop religijskih koncepata i vjerovanja može poslužiti u kontekstu ekonomskih ili političkih aktivnosti. Kao ilustracija, ovdje napamet pada klasična Weberova studija o odnosu protestantizma i kapitalizma, gdje se partikularna religijska vjerovanja i teološki koncepti dovode u vezu s novonastajućim ekonomskim aktivnostima.

Pejorativna koncepcija ideologije

Prateći Geussa, za razliku od deskriptivne koja se zadržava na opisivanju i objašnjavanju, pejorativnu koncepciju ideologije karakterizira kritički pristup prema vjerovanjima, stavovima, idejama i konceptima određenog društva, čiji je cilj da kroz *demistifikaciju* društvenih odnosa, društvenih pozicija i samo-percepcije ljudi otvori prostor teorijama i politikama *emancipacije*. Dok teorije koje se baziraju na deskriptivnoj koncepciji pokušavaju dati odgovor na pitanja koja i kakva vjerovanja određena društva imaju, te koja je funkcija tih vjerovanja, teorije koje se oblikuju oko pejorativne koncepcije ideologije pokušavaju odgovoriti na pitanja – *zašto* ljudi imaju vjerovanja koja imaju, te *kako* je do toga došlo? Uz to, pejorativna se koncepcija ideologije bavi i *funkcijom* tih vjerovanja, ali iz druge perspektive i s drugim ciljevima. Sumirajući Geussovo (1981:12-13) izlaganje, moglo bi se reći kako teorije koje pejorativno shvaćaju ideologiju polaze od jedne zajedničke premise: ideologija je oblik *svijesti*²³ zbog kojeg se akteri ponašaju na suprotan način od vlastitih interesa. Ovoj se premisi dodaje temeljno pitanje – na koji način određeni „oblik svijesti“ može biti „ideologija“? Prema Geussu (1981:13), teoretičari koji koriste ideologiju u pejorativnom smislu, mogući odgovor traže uzimajući u obzir *epistemološke, funkcionalne* i *genetske* karakteristike oblika svijesti.

Teorije koje se bave epistemološkim problemom pokušavaju odgovoriti na pitanje – imaju li elementi oblika svijesti empirijsku valjanost, odnosno jesu li elementi oblika svijesti nekoherentni i kontradiktorni? Ovdje je u središtu analize *greška* koju će Geuss (1981:14) nazvati „greškom u objektivaciji“ – *društveni* se fenomen shvaća kao *prirodni* fenomen.

²³ Iako je u većini slučajeva riječ o marksističkom pojmu *lažne svijesti*, Geuss pod sintagmom 'oblik svijesti' podrazumijeva sklop vjerovanja, stavova, ideja, dispozicija, itd. (vidi: Geuss, 1981:12).

Nadalje, oblik svijesti je ideologija ukoliko se vjeruje da je interes *jedne* grupe ujedno i interes *čitavog* društva. Uz to, oblik svijesti je ideologija i onda kada se proizvoljna vjerovanja, stavovi ili ideje shvaćaju na samorazumljiv način i koriste kao *opravdanje* nekog djelovanja. Ideologija je u takvim pristupima pitanje legitimacije, naturalizacije i univerzalizacije partikularnog.

Drugi je pristup onaj koji adresira pitanja o funkcionalnim svojstvima oblika svijesti. Tako je, prema Geussu (1981:15-16) oblik svijesti shvaćen kao ideologija onda kada (p)održava, reproducira, legitimira ili stabilizira određeni društveni poredak; oblik svijesti je ideologija kada (p)održava i legitimira odnose *moći* i *dominacije*. To bi, dakle, bila prva funkcija oblika svijesti/ideologije: omogućiti, reproducirati ili opravdati hegemoniju. Druga važna funkcija oblika svijesti/ideologije jest *prikrivanje* društvenih proturječnosti. No, kako piše Geuss (1981:18), ukoliko se prikrivanje postiže preusmjeravanjem pažnje, oblik svijesti ne mora nužno biti lažan oblik svijesti. Naime, ukoliko je neko vjerovanje, ideja ili koncept lažan, on može biti odbijen. Međutim, lažnost ne mora biti jedini kriterij zbog kojega bi određeni oblici svijesti mogli biti odbijeni. Oni se mogu odbiti i zbog toga što se percipiraju kao imoralni ili bezosjećajni. Stoga, oblici svijesti čija je funkcija prikrivanje društvenih kontradikcija, ali isto tako i oni čija je funkcija opravdanje i (p)održavanje odnosa dominacije, moraju na neki način biti racionalizirani ili naturalizirani. Ili, kako bi rekao Hall, moraju biti smisleni.

Treći pristup problematizira genetsku pozadinu određenog oblika svijesti²⁴. Drugim riječima, problematizira se prihvaćanje nekih sklopova ideja i vjerovanja ne znajući zašto, ne znajući koji pozadinski motivi pokreću i usmjeravaju sam proces prihvaćanja. Na ovom mjestu Geuss ističe vezu društvene teorije i psihoanalize²⁵, gdje ideologija poprima oblik frejdske podsvijesti. Zaključno, ideologija u pejorativnom smislu podrazumijeva s jedne strane lažna vjerovanja, s druge mistifikaciju i odnose dominacije i moći, a s treće strane sporno i problematično „porijeklo“ vjerovanja ili ideja²⁶.

Pozitivna koncepcija ideologije

Treća i posljednja koncepcija koju Geuss analizira je ideologija u pozitivnom smislu. Ova je koncepcija načelno slična deskriptivnoj, ali se razlikuje po shvaćanju funkcije ideologije. Naime, Geuss (1981:22) piše kako je funkcija ideologije u pozitivnom smislu - zadovoljavanje

²⁴ Ovdje Geuss razrađuje Engelsove teze iz *Pisma Mehringu*, koje su ukratko bile skicirane u drugom poglavlju rada.

²⁵ Ovu je verziju ideologije moguće pronaći kod Althussera i Žižeka.

²⁶ Geuss ističe kako je Frankfurtska škola/kritička teorija uočila i elaborirala vezu između epistemološke, funkcionalne i genetske razine ideologije. Geuss to elaborira kroz koncept *Ideologiekritik*, koji u kontekstu ovog rada ne zauzima relevantno mjesto te će stoga biti preskočen.

i ispunjavanje osnovnih i dubokih ljudskih potreba i zahtjeva, pružanje „smislenih“ modela djelovanja, interpretiranje ključnih pitanja ljudskoga života te oblikovanje adekvatnih alata i načina kojima bi se interesi pojedinih grupa mogli ostvariti. Moglo bi se reći da je, u širem smislu, pozitivna koncepcija ideologije bliska Geertzovoj (1973) tezi o ideologiji kao kulturnom/simboličkom kompasu, ali se razlikuje po tome što na neki način podrazumijeva postojanje više različitih ideologija koje se natječu u političkoj, religijskoj, ili široj društvenoj sferi. Na taj način, pozitivna je koncepcija ideologije bliža Lenjinu i njegovom poimanju ideologije kao oruđa u klasnoj borbi u kojoj se sukobljavaju buržajska i socijalistička ideologija.

Kratki osvrt

Geuss analizu zaokružuje: ukoliko se ideologiju shvaća u deskriptivnom smislu, ideologiju se otkriva, uočava, opisuje i objašnjava; u pejorativnom smislu ideologiju se uočava, izdvaja i uokviruje, te na koncu kritizira; u pozitivnom se smislu ideologiju stvara i propagira. Dakle, ideologija u deskriptivnom smislu je na neki način sveobuhvatna i odnosi se manje-više na gotovo sve komponente društvenog života. Pejorativna i pozitivna koncepcija polaze iz specifičnije domene, a ovisno o daljnjoj elaboraciji mogu obuhvatiti manje ili više društvenih pitanja. Ovdje bi se valjalo nakratko zadržati. Naime, može li u nekim slučajevima prvi korak analize koja se bazira na pejorativnom shvaćanju ideologije biti *deskripcija* i *objašnjenje* ključnih elemenata i konstelacija društvenih pozicija i odnosa određenog konteksta, kako bi se u drugom koraku izdvojili „sporni“ elementi uočenih fenomena, koncepata ili vjerovanja te ih se u trećem koraku podvrglo kritičkoj analizi? Odgovor bi trebao biti potvrđan – opisivanje i objašnjavanje ne bi trebali predstavljati nepremostivu barijeru za teoriju koja polazi iz pejorativne koncepcije ideologije. Ukoliko se analizira konkretna povijesna i društvena situacija, trebalo bi za početak posegnuti za objašnjenjem i deskripcijom koji ne moraju nužno biti minuciozno izvedeni, već se mogu zadržati na panoramskoj razini kako bi se dao širi pregled analizirane situacije i njezinih sastavnih elemenata. Cilja li se na širi analitički zahvat, teorija koja polazi iz pejorativnog shvaćanja ideologije trebala bi nadalje uzeti u obzir i pozitivnu koncepciju, ali iz drugog kuta: iz perspektive onih aktera koji pokušavaju artikulirati smislene modele djelovanja, ponuditi alate i načine zadovoljavanja temeljnih ljudskih potreba ili interesa pojedinih grupa, itd. Na taj način bi npr. Lenjin, kao teoretičar pozitivne ideologije, bio u fokusu *kritike* ideologije. Polazeći iz pejorativnog shvaćanja ideologije, moguće je uočiti i izdvojiti „smislene modele djelovanja i načine zadovoljavanja potreba ili interesa“ koji se, primjerice, artikuliraju i nude na političkom tržištu, te ih – ovisno o teorijskim preferencijama

i polazištima – podvrgnuti analizi i kritici. U takvom kontekstu Lenjin ne bi više bio shvaćen kao teoretičar, već kao političar.

Budući da ovaj rad nastoji analizirati društveno-političku dimenziju ideologije, uzet će se u obzir deskripcija i objašnjenje kao početni korak kontekstualizacije, te pozitivna ideologija u obrnutom smislu. Prati li se Geussa, središnju os analize čini pejorativna koncepcija ideologije, koja nudi „korak više“ u evaluaciji i kritici. U prvom planu, uzet će se u obzir Geussova pitanja o funkcionalnim svojstvima ideologije koja reproducira i opravdava hegemoniju, te pitanja o naturalizaciji, samorazumljivosti i univerzalizaciji partikularnog.

2.2.3. Thompson – neutralna i kritička koncepcija ideologije

U knjizi *Ideology and Modern Culture*, Thompsonovo (1990) „mapiranje“ načina definiranja, shvaćanja i korištenja koncepta ideologije razlikuje se od Geussa, iako zadržava neke osnovne premise. Thompson piše o *neutralnom* poimanju ideologije, te o *kritičkoj* koncepciji ideologije²⁷. Kritičku koncepciju ideologije će se ovdje dodatno produbiti pregledom Thompsonove teorije ideologije, koja je izostala iz prvog poglavlja.

Neutralna koncepcija

U najširem smislu, za Thompsona (1990:5) neutralne koncepcije ideologije su one koje ideologiju shvaćaju tek kao jednu dimenziju društvenoga života koja nije povezana s manipulacijom, obmanom, iluzijama ili interesima neke grupe. Ideologija je tako, primjerice, jedna dimenzija političkih programa neovisno o tome ciljaju li ti programi na održanje društvenog poretka, na njegovu potpunu transformaciju, ili pak imaju reformističko usmjerenje. U tom smislu, za neke je autore koji se baziraju na neutralnoj koncepciji ideologija samo jedan od mnogih aspekata društva kojeg valja analizirati, ali koji ni po čemu nije problematičniji od nekih drugih aspekata. Za druge je autore ideologija sredstvo, a neki će teoretičari ideologiju shvatiti kao sustav reprezentacija, ideja ili vjerovanja. Za Thompsona, neutralna koncepcija ideologije u principu neutralizira koncept – ideologija se s jedne strane uopćuje, čime gubi konkretnu, preciznu i analitičku formu, dok ju se s druge strane udaljava od potencijalne kritike i evaluacije. U ovu kategoriju Thompson (1990:54) svrstava De Tracyja, Lenjina, Lukácsa i Mannheima²⁸. De Tracy je ideologiju postavio kao opću znanost o idejama, dok je kod Lenjina

²⁷ Thompson piše i o trećem pristupu korištenja, odnosno nekorištenja koncepta ideologije, navodeći pristup koji pojam u potpunosti odbacuje. Takav pristup ovdje nema svoje mjesto.

²⁸ Thompson ovom popisu dodaje i Alvina Gouldnera, Martina Saligera, Geertza i Althussera. Što se Lukácsa tiče, Thompson uključuje njegovu koncepciju „ideologije proletarijata“, koju Thompson povezuje s Lenjinovom

i Lukácsa formulirana instrumentalna teorija ideologije. Pod kišobran neutralne koncepcije, Thompson je smjestio Mannheimovu totalnu ideologiju, odnosno ideologiju shvaćenu kao povijesno i društveno kontekstualizirani kolektivni sustav mišljenja. Neutralna koncepcija dakle obuhvaća Geussove deskriptivne i pozitivne načine koncipiranja ideologije.

Kritička koncepcija

Razlike između shvaćanja ideologije koje se baziraju na kritičkoj koncepciji ovise o „kriteriju negativnosti“ prema kojem teoretičari pojedinih smjerova definiraju ideologiju (Thompson, 1990:54). Drugim riječima, ideologija je shvaćena u pejorativnom, negativnom smislu, a negativni karakter ideologije ovisi o negativnom aspektu ideologije kojega naglašavaju pojedini autori. Ideologija tako može biti negativna pojava jer iskrivljuje percepciju svijeta, ili jer je karakteristična po iluzornim, obmanjujućim i lažnim aspektima, ili jer održava odnose dominacije. Na tom tragu, Thompson izdvaja po jedan Napoleonov i Mannheimov, te tri Marxova pristupa ideologiji. Za Napoleona, kriterij negativnosti na temelju kojega se ideologija kritizira jest apstraktnost ideja koje su odvojene od real-političkih praksi, te su zbog toga i obmanjujuće. Za Mannheimovu partikularnu koncepciju, Thompson izdvaja kriterije lažnosti, obmane i apstrakcije na temelju kojih se ideologiju kritizira. Kod Marxa, Thompson uočava tri različite formulacije ideologije koje se baziraju na tri kriterija negativnosti. Prva je *polemička* koncepcija ideologije, izvedena iz *Njemačke ideologije* u kojoj se Marx i Engels obračunavaju s mladim hegelijancima. Kriteriji prema kojima je ideologija koncipirana u negativnom svjetlu su iluzija i apstrakcija. Druga je Marxova *epifomenalna* koncepcija, u kojoj Thompson uočava kriterije iluzije, te dodaje i kriterij prema kojem ideologija izražava i odražava interese vladajuće klase. Treću Marxovu koncepciju ideologije Thompson uočava u *Osamnaestom brumaireu Louisa Bonaparte*, a naziva ju *latentnom*²⁹ koncepcijom. Ovdje je potreban kratki uvid u Marxov *Osamnaesti brumaire*.

formulacijom „socijalističke ideologije“, odnosno ideologije kao oruđa klasne borbe. Zbog sličnosti instrumentalističkog shvaćanja ideologije kod Lukácsa i Lenjina, u drugom se poglavlju prednost dala Lukácsu reifikaciji, koja je shvaćena kao originalniji doprinos diskusiji o ideologiji, dok je instrumentalna formulacija izvedena iz Lenjinove teorije.

²⁹ Thompson koristi ovaj termin jer Marx – u djelu iz kojega Thompson izvlači ovu formulaciju ideologije – ne koristi pojam ideologije, već piše o iluzijama, ustaljenim idejama i duhovima iz prošlosti. Dodao bih kako Marx u *Osamnaestom brumaireu* koristi i formulacije poput sintagme „politički izrazi“, kojom ukazuje na dvoznačnost nekih koncepata koji su cirkulirali u političkom životu ondašnje Francuske. Na primjer, Marx (1979:538) piše: „Zakonito kraljevstvo bilo je samo politički izraz za nasljednu vladavinu gospodara zemlje, kao što je julska monarhija bila samo politički izraz za vlast, koju su uzurpirali buržoaski skorojevići“. Drugim riječima, moglo bi se reći da Marx ukazuje na to kako su „koncepti“ bili formulacije „materijalnih“ interesa pojedinih grupa koji su – jednom preneseni u sferu ideja – bili zamaskirani i univerzalizirani te su, na koncu, legitimirali vladavinu određenih grupa. Uz to, Marx pokazuje i kako se promjenom vlasti, mijenjaju i vladajuće ideje.

Marx – *Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparte*

Osamnaesti brumaire je tekst kojega je Marx (1979c) napisao 1852. godine u kojem, s jedne strane, ironično sagledava pokušaje Louisa Bonaparte da praktički preuzme (simbolički) identitet strica Napoleona, dok s druge strane analizira uvjete i faktore koji su omogućili Louisu Bonaparteu dolazak na vlast. Paus *Osamnaestog brumairea* koji je za Thompsona važan i na kojemu gradi svoju kritičku koncepciju ideologije, je sljedeći:

Tradicija svih mrtvih generacija pritiskuje kao mora mozak živih. I upravo kad izgleda da su zauzeti time da sebe i stvari pokrenu, da stvore nešto čega još nije bilo, upravo u takvim epohama revolucionarne krize oni bojažljivo prizivaju u svoju službu duhove prošlosti, pozajmljuju od njih imena, bojne parole, kostime, da bi, prerušeni u to prečasnno ruho i pomoću tog pozajmljenog jezika, izveli novi svjetskohistorijski prizor.

Marx, 1979c:521

Za Thompsona je važno to što Marx u *Osamnaestom brumaieru* pokazuje kako, usprkos napretku proizvodnih snaga i materijalne baze, simboličke forme u liku tradicije i heroja iz prošlosti uspijevaju zaustaviti i oslabiti napredak francuskoga društva. Prema Thompsonu, Marxova latentna koncepcija ideologije pokazuje kako „simboličke konstrukcije“ (p)održavaju određene društvene odnose i zaustavljaju društveni napredak, te na taj način – piše Thompson – *konzerviraju* društvo. Drugim riječima, prošlost se predstavlja kao budućnost, a vladar se predstavlja kao sluga (Thompson, 1990:42). Vladar je u tom slučaju bio Louis Bonaparte, koji se predstavljao kao zastupnik seljaštva, najbrojnije klase francuskog društva (Marx, 1979c:580). Marx piše:

Zbog historijske tradicije nastalo je vjerovanje francuskih seljaka u čudo da će im čovjek po imenu Napoleon povratiti sav nekadašnji sjaj i slavu. I našao se individuum koji se izdaje za tog čovjeka, jer nosi ime Napoleon [...] Poslije dvadesetogodišnjeg skitaranja i niza grotesknih avantura taj čovjek postaje car Francuza – legenda se obistinjuje. Fiks-ideja sinovca se ostvarila jer se poklapala s fiks-idejom najmnogobrojnije klase Francuza

Marx, 1979c:581

Thompson ovdje uočava kako ideje i slike koje spadaju u domenu tradicije (p)održavaju društvene odnose koji se baziraju na dominaciji jedne grupe nad drugima. Marx je, prema Thompsonu, podcijenio moć simboličkih formi koje mobiliziraju i usmjeravaju ljude, stvaraju i (p)održavaju specifične društvene odnose, te uz to posjeduju stanovitu dozu autonomije od ekonomske baze. Thompson (1990:55-62) će u tim okvirima ideologiju definirati kao „sustav

reprezentacija koje prikrivaju i zavode, s ciljem održavanja [postojećih] odnosa dominacije“ uz dodatak kako takve reprezentacije mogu „usmjeravati pojedince prema prošlosti umjesto prema budućnosti, ili prema slikama i idealima koji prikrivaju klasne odnose i umanjuju zajedničku težnju za promjenom.“

Thompsonova kritička koncepcija ideologije

Elaboracijom Marxovih uvida iz *Osamnaestog brumairea*, Thompson dolazi do vlastite koncepcije ideologije. Zadržavajući kritičku putanju, kod Thompsona ideologija postaje pitanje simboličkih formi³⁰, odnosno značenja. Fokus analize ideologije bi u tom pogledu trebao biti usmjeren prema međuodnosima simboličkih formi i odnosa/pozicija moći: potrebno je analizirati i interpretirati kako *značenje* – izraženo kroz partikularne simboličke forme – služi održavanju, podržavanju i perpetuaciji odnosa moći u određenom društvenom kontekstu. Kako piše Thompson (1990:7): „ideologija je, generalno govoreći, značenje u službi moći“. Ono što je u tom pogledu ključno jest *društvena* primjena simboličkih formi. Drugim riječima, ključna je kontekstualna dimenzija simboličkih formi: u jednom kontekstu neke simboličke forme mogu biti ideološke i (p)održavati odnose moći, dok u drugom njihovo značenje može imati sasvim drukčiju funkciju koja ne mora nužno biti ideološka³¹. Cilj analize ideologije bi, prema Thompsonu (1990:24), trebao biti interpretacija simboličkih formi, odnosno re-interpretacija onoga što je već interpretirano od strane onih koji čine određeni društveni kontekst³². Na taj način, interpretacijom ideologije daje se mogućnost da pojedinci vide simboličke forme u drukčijem svjetlu, te da povratno i sebe vide na drukčiji način (Thompson, 1990:25).

Kratki osvrt

Ideologija je, dakle, kod Thompsona u bliskoj vezi s komunikacijom - s jezičnim konstrukcijama i značenjem. Simboličke forme su iskazi i govori, geste i akcije, simboli i slogani, slike i tekstovi čije je značenje potrebno promatrati u kontekstu odnosa i pozicija moći. Ono što je važno, jest to što su simboličke forme proizvedene od strane subjekata, a prepoznate

³⁰ Simboličke forme mogu biti iskazi, slike, akcije ili tekstovi bilo kakvog tipa; ono što je važno, jest njihovo značenje u odnosu prema pozicijama i odnosima moći.

³¹ „Simboličke forme su kontekstualizirani [kulturni] fenomeni“, piše dalje Thompson (1990:12). Naime, Thompson će kulturu shvatiti kao simboličku dimenziju društva u kojoj se simboličke forme proizvode i cirkuliraju, a njihovo značenje je oblikovano u i oblikuje društveni kontekst u kojem nastaju.

³² Kod Thompsona, interpretaciji simboličkih formi, odnosno ideologije, prethode dva važna koraka: prvo, nužna je socio-historijska analiza koja postavlja kontekst i uvjete u kojima se simboličke forme proizvode, cirkuliraju i konzumiraju; drugo, nužna je diskurzivna analiza koja ispituje i sagledava organizacijsku i strukturnu razinu simboličkih formi, uočavajući obrasce, odnose i strukturna svojstva koji ih konstituiraju. Treći bi korak bila interpretacija. Ovu će metodologiju Thompson (1990:21) nazvati „dubinskom hermeneutikom“.

od strane drugih subjekata kao *smisleni konstrukti* (Thompson, 1990:59). Thompsonova se teorija kreće putanjom koja ima sličnosti s Hallovom tezom o smislenoj dimenziji ideologije. Na taj način, djelomice zadržava svoju teoriju unutar okvira kategorije racionalnog shvaćanja ideologije: ideologija ne mora nužno biti iracionalna sila kako bi mistificirala društvene odnose i društvenu zbilju te na taj način reproducirala poredak. Thompson pokazuje kako ideologija može biti i simbolički konstrukt koji je prepoznat od strane podređenih grupa kao *smisleni* konstrukt i koji upravo na temelju svoje *smislenosti* može zadržati podređene u poziciji podređenih, a vladajuće u poziciji vladajućih. Vidljivo je kako je ideologija dovedena u vezu s održavanjem društveno-političkog *statusa quo*. Uz to, poveže li se ova teorija s onom Gramscijevom, moglo bi se reći da se „pristanak“ može postići kroz simboličke forme, kao što je to na koncu – prateći Marxa – bio slučaj u odnosu Louisa Bonapartea i francuskih seljaka. Thompsonova koncepcija ideologije bit će uzeta u obzir u daljnjoj razradi teksta. Važnost simboličkih formi i značenja bit će naglašena u analizi slučaja, gdje će neki aspekti Thompsonove teorije biti aplicirani i testirani. Thompson razrađuje i model djelovanja ideologije putem nekoliko strategija konstrukcija simboličkih formi, što će se preciznije pokušati objasniti u idućem poglavlju.

1.3. Djelovanje i funkcija ideologije

Nakon kratkog pregleda razvoja koncepta te osvrta na nekoliko pokušaja sistematizacije različitih teorijskih pristupa, slijedi poglavlje koje će se pozabaviti načinima djelovanja ideologije. Predstavit će se Thompsonova shema o načinima rada ideologije, te Eagletonova konceptualizacija ideoloških strategija. Kroz analizu načina djelovanja, bit će dotaknuto i pitanje funkcije ideologije. U tom će se pogledu uključiti i Maleševićovo shvaćanje djelovanja ideologije kroz njegovu podijelu ideologije na normativnu i operativnu razinu.

1.3.1. Thompson – načini rada ideologije

Thompson (1990:60) je uočio pet načina rada ideologije koji kombiniraju manje ili više različitih strategija konstrukcije simboličkih formi, čije značenje na koncu (p)održava ili utvrđuje odnose moći i dominacije. Thompson naglašava kako navedeni načini rada ideologije nisu jedini načini te naglašava kako ideologija ne mora nužno djelovati primjenom samo jednog načina, već može kombinirati nekoliko njih istovremeno. U tom smislu, ista stvar vrijedi i za strategije simboličkih konstrukcija – iako ih Thompson povezuje sa specifičnim načinom rada

ideologije, on tvrdi da se pojedine strategije mogu kombinirano koristiti i u drugim načinima rada. Pet općih načina rada ideologije koje Thompson (1990:60) uočava i navodi su: *legitimacija, prikrivanje, unifikacija, fragmentacija i reifikacija*.

Prvi je *modus operandi* ideologije, dakle, *legitimacija*. Ovdje se Thompson (1990:61) oslanja na Weberovu teoriju legitimacije³³, te ju je stoga potrebno ukratko uvesti u raspravu. U tekstu *Politika kao poziv*, Weber (2013:185) pokušava odgovoriti na pitanje – kako oni koji vladaju opravdavaju svoju vladavinu, odnosno kako i zašto se ljudi pokoravaju autoritetu vladajućih? O kakvom je autoritetu riječ? Weber navodi tri tipa autoriteta koji opravdavaju određeni tip vladavine. Prvi je „autoritet onog 'vječnog jučerašnjeg“ (Weber, 2013:185), odnosno autoritet *tradicije* koji se bazira na „svetim“ običajima, navikama i na kontinuitetu s prošlosti. Drugi je *karizmatični* autoritet, kojega karakterizira „osobna predanost i osobno povjerenje u objave, junaštvo i druge osobine pojedinca koje mu daju karakter vođe“ (Weber, 2013:185). Dakle, pojedinac je percipiran kao izvanredan, poseban pojedinac koji posjeduje izuzetne sposobnosti, vještine i karakter. Za Webera (2013:185) su primjeri karizmatičnog autoriteta proroci, ratni heroji i vođe, „veliki demagozi“ ili vođe političkih stranaka. Treći je tip vladavine onaj koji se bazira na autoritetu legalnosti (Weber, 2013:185). To je racionalni tip vladavine koji se oslanja – kako piše Weber – na racionalno stvorenim pravilima i odredbama, a takvu vladavinu Weber povezuje s državnim službenicima koji djeluju u institucionalnim okvirima (zakonodavne) vlasti. Prema Thompsonu, ovi se tipovi legitimacije vladavine neke grupe mogu izražavati kroz simboličke forme koje nastaju primjenom određenih strategija simboličke konstrukcije. Thompson izdvaja tri uobičajene strategije. Prva je *racionalizacija*, strategija kojom se konstruiraju simboličke forme koje na razuman i argumentiran način nastoje opravdati društveni poredak i sklop društvenih/institucionalnih odnosa. Druga je *univerzalizacija*, strategija koja partikularne interese predstavlja kao interese svih ljudi - kako vladajućih, tako i podređenih, dok u stvarnosti društveni uvjeti pogoduju samo onima koji zauzimaju pozicije moći. Treća je strategija *narativizacija*, odnosno konstrukcija narativa u obliku dokumenata ili dokumentarnih priča, filmova ili knjiga, koji održavaju vezu između prošlosti i sadašnjosti te na taj način legitimiraju i održavaju odnose moći. Strategija narativizacije se djelomice poklapa s Weberovim autoritetom tradicije.

Drugi način rada ideologije kojeg Thompson (1990:61) izdvaja jest *prikrivanje*. Odnosi moći i dominacije su tako mistificirani, zaklonjeni ili su zamaskirani reprezentacijama koje preusmjeravaju pažnju na druge aspekte tih odnosa. Ovdje Thompson navodi tri uobičajene

³³ Za konkretniju studiju odnosa ideologije i legitimacije, vidi: Malešević, 2004.

strategije. Prva je ona koja se služi *premještanjem značenja*: ono što se percipira kao negativno, može primjenom određenih simboličkih formi biti prikazano kao nešto pozitivno, te *vice versa*. Uz to, značenje se može iz prošlosti premjestiti u sadašnjost, kao što je to bio slučaj kod Louisa Bonaparte, kako bi se problematični društveno odnosi prikrili, zaklonili i poprimili pozitivnije značenjske nijanse. Druga je strategija *eufemizacija*, odnosno definiranje i redefiniranje nekih djela, akcija, institucija ili odnosa koji bi mogli sadržavati negativne konotacije koristeći termine pozitivnijih značenja. Tako će se, primjerice, otpuštanja u vrijeme „krize“ nazvati „racionalizacijom“, a slovenska žilet-žica na granici s Hrvatskom nazvati „tehničkim preprekama“ ili „obrambenim mehanizmima“, ili će se - kako piše Thompson (1990:62.) - zatvori i koncentracijski logori nazvati „rehabilitacijskim centrima“. Treću strategiju Thompson definira kao sklop različitih jezičnih *stilskih figura*, poput metafora, sinegdoha i metonimija. Stilske figure mogu tako biti korištene kako bi se neka djela, akteri ili odnosi prikazali u drukčijem svjetlu, kako bi se njihova „prava“ narav mistificirala, ili kako bi neki akteri bili obilježeni značenjem koje njihove sposobnosti i uloge može preuveličati i pridati im vrijednost koju ne posjeduju. S druge se strane istim pristupom može konstruirati slika „neprijatelja“, demonizirati i stigmatizirati određene grupe, ili ih pak isključiti iz diskursa.

Treći način rada ideologije kojeg Thompson (1990:64) izdvaja je *unificiranje*, to jest način konstruiranja kolektivnog identiteta i jedinstva na simboličkoj razini. Dvije se strategije primjenjuju tom procesu. Prva je *standardizacija*, koja se odnosi na simboličku konstrukciju normativnih, osnovnih obrazaca i formi. Thompson navodi primjer standardizacije jezika kao osnovnog alata komunikacije u kontekstu heterogenog sastava stanovništva, u kojem se tako stvara kolektivni identitet i stanovita jezična hijerarhija. Druga je *simbolizacija jedinstva*, strategija koja uključuje konstrukciju simbola jedinstva i kolektivnoga identiteta, poput na primjer zastava, simbola, slogana ili himni. Ova je strategija prema Thompsonu u bliskoj vezi sa strategijom narativizacije, s kojom se nerijetko istovremeno primjenjuje.

Četvrti način rada ideologije je *fragmentacija* (Thompson, 1990:65). Ukratko, fragmentacijom onih grupa koje predstavljaju potencijalnu prijetnju onim grupama koje se nalaze na pozicijama moći, moguće je prema Thompsonu perpetuirati postojeće stanje. To je moguće postići primjenom dviju strategija. Prva je *diferencijacija*, strategija kojom simboličke forme naglašavaju razlike između jednih i drugih grupa, između pozicije i opozicije, što vodi i do druge strategije „uklanjanja drugog“ ili *pročišćavanja*³⁴. Ovom se strategijom posredstvom

³⁴ Thompson (1990:65) je ovu strategiju nazvao „*expurgation of the other*“. U nedostatku boljih riječi, ova je strategija ovdje prevedena na dvostruk način: kao „uklanjanje drugog“ i kao „pročišćavanje“.

simboličkih formi konstruira slika neprijatelja ili slika „drugog“ koji predstavlja prijetnju kolektivu i kojem se nužno oduprijeti³⁵.

Peti i posljednji način rada ideologije je *reifikacija*, pod kojom Thompson (1990:65) podrazumijeva proces opredmećivanja društvenih procesa, stanja ili situacija koji se kao rezultati tog procesa mogu predstavljati kao permanentni, prirodni ili bezvremenski. U tom su smislu važne strategije *naturalizacije* i *eternalizacije*, odnosno strategije *nominalizacije* i *pasivizacije*. Ideološka reifikacija – kombinacijom strategija naturalizacije i eternalizacije – predstavlja procese kao stvari; mistificira društveni karakter fenomena i procesa redefinirajući ih kao prirodne, vječne i trajne. Društveno je stanje tako prikazano kao nepromjenjivo. Nominalizacija i pasivizacija su strategije koje se odnose na gramatiku i sintaksu. One iz komunikacijskog procesa uklanjaju djelatne aktere koji sudjeluju u nekim društvenim procesima, čime se sami društveni procesi predstavljaju kao samo-djelatni, kao procesi koji funkcioniraju po sebi te je stoga praktički nemoguće interferirati u njihov rad. Tako, primjerice, „zakon odlučuje“ o određenim problemima, ili pak „kriza“ nalaže da se proračun za iduću godinu prilagodi i da se npr. troškovi socijalnih politika smanje, dok će pozitivnijih pomaka biti onda kada se „tržište stabilizira“.

Thompson naglašava da strategije simboličkih konstrukcija odgovaraju načinima rada ideologije tek unutar okvira onog društvenog konteksta u kojemu su značenja isproducirana i disperzirana te u kojemu stupaju u međudnos s odnosima i pozicijama moći. Stoga, situacijska i kontekstualna razina ključna je prilikom analize načina djelovanja ideologije posredstvom strategija konstrukcija simboličkih formi: potrebno je u fokusu imati društvene i povijesne uvjete koji utječu na proizvodnju i konzumaciju značenja.

1.3.2. Eagleton – ideološke strategije

U jezgrovitoj studiji *Ideology: An Introduction*, Terry Eagleton (1991) temeljito analizira bogatu tradiciju teorija ideologije, raščlanjujući ideje teoretičara različitih pravaca ukazujući pritom na slabe točke pojedinih teorija. S obzirom na formalne okvire ovoga rada, ovdje se neće dublje ulaziti u Eagletonovu studiju. Međutim, prije no što se pređe na analizu onoga što on naziva „ideološkim strategijama“, potrebno je u par crtica postaviti neke Eagletonove uvide u

³⁵ Unifikacija i fragmentacija su, moglo bi se reći, međupovezane. Primjer toga su „klasični“ nacionalistički diskursi, koji nastoje homogenizirati i ujediniti veliki broj ljudi upravo naglašavanjem razlika između „nas“ i „njih“, te konstruiranjem slike neprijatelja kao prijetećeg „drugog“ kojem se nužno oduprijeti kako bi se zaštitio kolektiv.

strukturu, svojstva, definicije i modalitete djelovanja ideologije, a koji će u konačnici biti korisni za analizu koja slijedi.

Na prvom mjestu, Eagleton se na neki način ograđuje od „misije“ koncipiranja ultimativne definicije ideologije. Kako bi ukazao na širinu i poteškoće, Eagleton na početku izdvaja čak šesnaest generalnih definicija, da bi kasnije izdvojio njih šest. Uz to, prolazi kroz mnoštvo drugih pokušaja definiranja ideologije, što u konačnici rezultira teorijskom vrtoglavicom koju je bolje ostaviti po strani i pokušati pojednostaviti priču. Generalno, Eagleton dijeli teorije ideologije u dvije struje. Jedna je ona koja ideologiju shvaća prema kriteriju istine i laži, odnosno u relaciji s mistifikacijom i iskrivljenjem stvarnosti. Druga je ona koja promatra funkciju ideja i ulogu ideologije u društvenom životu. U prvu struju spada većina marksističkih teoretičara, dok je drugu struju Eagleton okarakterizirao kao sociološku. Iako ne opovrgava postojanje i djelotvornost lažnih i iluzornih aspekata ideologije, Eagleton (1990:15) piše kako „uspješne ideologije moraju biti nešto više od nametnutih iluzija“: one moraju biti sposobne *iskomunicirati* subjektima određeno tumačenje i sliku društvene zbilje koja – kako ne bi bila jednostavno odbačena – mora biti *dovoljno stvarna i prepoznatljiva*.

Pitanje komunikacije, jezika i diskursa su za Eagletona važne problemske točke kada je u pitanju ideologija³⁶. Stoga, analizu je potrebno usmjeriti prema ideološkim *iskazima*. No, prateći Eagletona, u tome treba zadržati dozu opreza. Jezik ideologije je *dvoličan*, kaže Eagleton (1990:19) – ideologija može površinski biti deskriptivna, dok je u pozadini emotivna, usmjerena prema ostvarenju određenih efekata i stimulaciji afekata. Drugim riječima, ideologija djeluje na nekoliko razina koje treba imati u vidu u analizi. Nadalje, ideološki iskazi – koji mogu biti motivirani borbom za moć ili za legitimaciju pozicije moći – mogu biti istiniti u *afirmaciji* nekih, a lažni prilikom *isključivanja* i *negiranja* nekih drugih stvari (Eagleton, 1990:16). Uz to, ideologija se predstavlja kao nešto *samorazumljivo*, nešto što je svima dobro poznato i znano³⁷, dok se s druge strane pojavljuje kao bezličan i neosoban set oznaka ili izreka (Eagleton, 1990:20).

Ideologija kombinira empirijske iskaze i interpretacije svijeta, u kojem prvi podupiru i predstavljaju oslonac drugima. Za Eagletona, „empirijske istine“ i „empirijski iskazi“ oslonac su interpretacijama i pogledima na svijet: empirijske su istine organizirane kao elementi performativne retorike (Eagleton, 1990:22). Stoga, za Eagletona ideologija nije puka iluzija,

³⁶ Tako Eagleton piše kako je ideologija pitanje diskursa, odnosno upotrebe jezika koji proizvodi određeni efekt. Važno je stoga pitanje: „tko govori što, kome i s kojim namjerama?“ (Eagleton, 1990:9). Ovdje bi valjalo dodati još jedan element pitanja – tko govori što, kome, s kojim namjerama i s koje pozicije?

³⁷ Eagleton (1990:59) piše: „*Ideology (...) offers itself as an 'Of course!', or 'That goes without saying'*“.

već aktivna, materijalna snaga koja artikulira i organizira praktične živote ljudi, te koja ima i svoju „kognitivnu dimenziju“³⁸. Neki iskazi i elementi ideologije mogu biti lažni u nekim kontekstima i situacijama, ali isto tako postoji mogućnost da vladajuće grupe koriste točne i istinite iskaze koji pojačavaju i održavaju njihovu poziciju moći. Na koncu, kako piše Eagleton, podređene grupe mogu jako dobro razumijeti društveno stanje koje se bazira na eksploataciji i odnosima dominacije i moći, ali mogu svejedno prihvatiti takvo društveno stanje jer je – bolje od drugih.

Što se djelovanja ideologije tiče, Eagleton (1990:45) je izdvojio i analizirao šest općih načina (ili strategija) djelovanja: unifikaciju, usmjerenost prema djelovanju, racionalizaciju, legitimaciju, univerzalizaciju i naturalizaciju. Pod *unifikacijom*, Eagleton podrazumijeva nastojanja ideologije da homogenizira, ujedini i stvori kolektivni identitet društva. Međutim, piše Eagleton, ideologije su iznutra kompleksne i sastavljene od različitih elemenata koji moraju konstantno prolaziti kroz proces pregovaranja i objašnjavanja, sistematiziranja i pročišćavanja. Ideologije stoga nisu toliko „čiste“ i unificirane (Eagleton, 1990:45) – one postoje samo u odnosu s drugim ideologijama, te na taj način moraju konstantno pregovarati s (ideologijama) drugih grupa čime se udaljuje mogućnost postignuća konačnog i stabilnog ideološkog oblika. Ideologije su, dakle, za Eagletona u *dijaloškom* odnosu s drugim grupama: nastoje kontinuirano unificirati društvo, a kroz taj proces nalaze se u središtu stalnog procesa pregovaranja, stalne komunikacije s drugim grupama. Eagleton će ovaj moment izdvojiti kao slabu točku ideologije jer u trajnom procesu pregovaranja, pozicije moći se moraju suočavati i s odgovorima i reakcijama grupa kojima je ideološki diskurs adresiran. Na tom tragu, „hegemonija ne može biti apsolutna“ (Eagleton, 1990:47).

Drugo, ideologije su, prema Eagletonu (1990:47-48), sustavi vjerovanja *usmjereni prema djelovanju (action-oriented)*. Ideologije ne mogu lebdjeti u sferi ideja, već moraju poprimiti i svoju materijalnu, praktičnu dimenziju kako bi bile djelotvorne. One moraju djelovati i praktično i teorijski, moraju otkriti način povezivanja tih dviju razina. Drugim riječima, ideje i vjerovanja moraju poprimiti praktičan oblik; s teorijske razine moraju biti prevedene u praksu, što bi značilo da ideje i koncepti moraju poprimiti oblik ciljeva, motivacija, imperativa ili, ukratko, materijalnih akcija i interesa³⁹. U tom su smislu važne institucije, rituali i prakse, koji služe kao „spajalice“ koje povezuju teorijsko-metafizičku razinu ideologije s onom bihevioralno-materijalnom: prva je sofisticiranije i preciznije artikulirana i formulirana,

³⁸ Za detaljniji uvid u Eagletonovu analizu strukture ideologije, vidi: Eagleton, 1990. od 26. stranice nadalje.

³⁹ Eagleton u prilog ovoj tezi navodi Vološinovljevu podijelu na formalnu i bihevioralnu ideologiju, Gramscijevu podijelu na službenu i praktičnu ideologiju, te na Althusserovu ideologiju u teorijskom i praktičnom obliku.

dok druga nema konceptualnu koherentnost. Institucije, rituali i prakse predstavljaju tokču spajanja tih dviju razina.

Treće, ideologije ne moraju samo izražavati, već mogu i *racionalizirati* društvene interese – ideologije mogu biti shvaćene kao pokušaji koji na (manje ili više) sustavan način nastoje ponuditi prihvatljiva objašnjenja i opravdanja za određena djela, koja bi u suprotnom mogla naići na otpor i kritiku (Eagleton, 1990:51-52). Racionalizacija je dakle usko povezana s četvrtom ideološkom strategijom – *legitimacijom*. Legitimacija, za Eagletona, osim osiguravanja pristanka podređenih grupa, može označavati i proces uspostavljanja nekih interesa kao „opće prihvatljivih“ interesa. Dakle, neke ideje i vjerovanja *služe* interesima, a druge *pomažu* u legitimiranju interesa, dok *izostanak* nekih vjerovanja i ideja može na isti način služiti ili legitimirati određene interese i odnose. Na tom tragu, i lažne ideje i vjerovanja mogu podržavati i legitimirati neke društvene interese i pozicije moći⁴⁰. No, kako podsjeća Eagleton (1990:56), nužno je razlikovati normativnu i pragmatičnu razinu legitimacije nekih interesa, odnosa ili pozicija moći. U tom smislu, Eagleton napominje kako legitimacija nije nikada samo ideološko pitanje, već i materijalno. Vladajuće grupe mogu opravdati i ojačati svoju poziciju i zbog toga što raspolažu materijalnim sredstvima: povećanje nadnica ili besplatno zdravstvo moćna su oruđa u rukama vladajućih kojima mogu izazvati pristanak podređenih grupa, piše Eagleton (1990:56).

Posljednje dvije ideološke strategije koje Eagleton (1990:56-58) uočava i analizira su *univerzalizacija* i *naturalizacija*. Pod univerzalizacijom Eagleton podrazumijeva nekoliko međupovezanih stvari. Prvo, univerzalizacija podrazumijeva to da ideologija predstavlja partikularne interese kao opće, univerzalne interese. Eagleton se referira na Marxovu i Engelsovu tezu iz *Njemačke ideologije*, o vladajućoj klasi koja – usponom na poziciju dominacije i moći – mora vlastite interese predstaviti kao opće, odnosno vlastite/partikularne ideje mora univerzalizirati. Drugo, za Eagletona (1990:57) proces univerzalizacije ideja i interesa nije samo pitanje *uvjeravanja* podređenih grupa, već pitanje načina *oblikovanja* ideja i interesa: ideje i interesi moraju biti oblikovani na način da njihova univerzalna pozicija bude prihvatljiva i prihvaćena od strane podređenih grupa. Ovdje je bitna treća stvar – samo-percepcija grupe, odnosno način na koji (vladajuća) grupa predstavlja sebe i drugima, ali i sebi samoj. Moglo bi se reći kako je ovdje važan način na koji sama (vladajuća) grupa univerzalizira sebe i svoje stavove, odnosno način na koji koncipira i artikulira svoje ciljeve, programe, projekte i vjerovanja u univerzalnom obliku. Tako se na neki način „zatvara krug“, interesi se

⁴⁰ Ovdje se Eagleton referira na Marxov *Osamnaesti brumaire* – vidi: Eagleton, 1990:55.

objedinjuju, a njihovo je uzdizanje na poziciju univerzalnog omogućeno. Četvrto, univerzalizacija obuhvaća i pitanje vremena i prostora – ideologija se predstavlja kao oduvijek-prisutna i sveprožimajuća, što ju dovodi u vezu sa strategijom naturalizacije.

Ideologija se, u smislu naturalizacije, predstavlja kao nešto očigledno, nešto što se (samo)podrazumijeva, nešto što je nepromjenjivo te, na koncu, *prirodno*. Misliti se može samo unutar okvira (ideološkog) očiglednog, odnosno – s obzirom na status „prirodnog“ – ne mora se ni misliti, jer stvari jednostavno jesu takve kakve jesu. Ideologija se, kako piše Eagleton (1990:58), *identificira* sa zdravim razumom društva, te sužava mogućnosti mišljenja drukčijeg (npr. ekonomskog ili socio-političkog scenarija, ili mišljenje drukčijih formi subjektiviteta i odnosa). Dakle, stvari se uzimaju zdravo za gotovo. Eagleton⁴¹ na tom tragu piše da se ideologija poklapa (i preklapa) s društvenom zbiljom sužavajući prostor kritike. Ideologija i društvena zbilja su na taj način međupovezane, a problem leži u tome što iz vida izmiče upravo njihova *veza* – ideologija i društvena zbilja „postaju“ nerazdvojiva „cjelina“. Na taj način, ideologija „zamrzava“ mogućnost promjene, s obzirom da unaprijed pokušava spriječiti mogućnost refleksije i mogućnost objektiviranja društvene zbilje. Drugim riječima, spriječava mogućnost refleksivnog distanciranja od „cjeline“ i uočavanja arbitrarnosti onih ideja i vjerovanja koje se uzimaju zdravo za gotovo: ideološki okviri mišljenja uglobljeni su i srašteni s društvenom zbiljom na način da otežavaju mogućnost mišljenja izvan i onkraj njih. Na tom tragu, naturalizacija – ruku pod ruku s univerzalizacijom – dehistorizira i dekontekstualizira sklop ideja i vjerovanja, te na taj način „prešutno poriče da su ideje i vjerovanja specifični za partikularno vrijeme, prostor i društvenu grupu“ (Eagleton, 1990:59). Tako se ideologija predstavlja i artikulira kao bez-vremenska, bez-prostorna i i bez-grupna. No, Eagleton piše kako ne mora uvijek biti tako – netko može biti pristaša kapitalizma znajući istovremeno da je riječ o relativno novom društvenom i ekonomskom sistemu koji ima svoje društvene i historijske kontekstualne okvire nastajanja i razvoja. Na sličan način kritizira i teze o tome da je ideologija ne-refleksivna, odnosno da subjekti određene ideologije neće iskazati svoju ideološku poziciju,

⁴¹ Ovdje se Eagleton (1990:58) oslanja na Bourdieov koncept *doxe*. Na drugom mjestu, u intervjuu s Eagletonom, Bourdieu će reći da pod *doxom* podrazumijeva to da ljudi prihvaćaju mnoge stvari ne poznavajući ih, bez posjedovanja znanja o njima (vidi: Bourdieu i Eagleton, 1994). Jenkins (1992:42-43) će u svojoj interpretaciji *doxe* pratiti Marxa i napisati kako ljudi ne odabiru uvjete u kojima se nalaze, već se nalaze u uvjetima na koje nailaze, a u uvjetima na koje nailaze ljudi prolaze kroz procese socijalizacije i kulturacije, zauzimajući određene društvene pozicije. Prolazeći kroz te procese, i prolazeći kroz *objektivne* uvjete na koje su naišli i u kojima su se našli, ljudi gube sposobnost da uoče one arbitrarne aspekte društvene zbilje, te na *subjektivnoj* razini prihvaćaju stvari onakve kakve jesu, uzimajući ih zdravo za gotovo. Fanuko (2008-34-35-36), u širem razmatranju Bourdieuove teorije, za *doxu* piše: „Radi se, dakle, o poklapanju objektivnih i subjektivnih struktura, odnosno sistema klasifikacija i habitusa. Kada je to poklapanje visoko, ljudi imaju osjećaj 'prirodnosti' svoga svijeta onakvog kakav jest“. Nadalje, Fanuko piše kako će podređene klase nastojati pomaknuti granice *doxe* i istaknuti arbitrarnost svijeta, dok će s druge strane dominante klase nastojati očuvati „integritet *doxe*“.

te piše: „Ja mogu biti svjestan društvenih izvora i funkcija mojih vjerovanja, ali usprkos tome ne prestajem držati do njih“, ili „pravi liberal mora biti dovoljno liberalan da sumnja u vlastiti liberalizam“ (Eagleton, 1990:61). Stoga, ideologiju se ne bi smjelo smatrati univerzalizirajućom i naturalizirajućom uvijek i svugdje, jer to za Eagletona proizvodi naturalizaciju i univerzalizaciju samoga koncepta; univerzalizaciju i naturalizaciju je dakle potrebno sagledavati u određenim kontekstima, situacijama te u odnosu prema specifičnim iskazima i diskurzivnim praksama. Isto je potrebno učiniti i s ostalim ideološkim strategijama unifikacije, usmjerenosti prema djelovanju, racionalizacije i legitimacije.

1.3.3. Malešević – normativna i operativna ideologija

Jedan od teoretičara ideologije novije generacije, Siniša Malešević, ideologiju dijeli na dvije razine njezina djelovanja i funkcioniranja. Prva je ona *normativna*, a druga ona *operativna*. Pod normativnom ideologijom, Malešević (2002:105) podrazumijeva temeljne principe oko kojih se oblikuje određeni sustav vrijednosti. Normativna je ideologija za Maleševića koherentno strukturiran i artikuliran konceptualni okvir koji je sadržan u političkim dokumentima, političkim programima, konstituirajućim dokumentima pojedinih država, svetim knjigama i filozofskim tekstovima. Ukratko, normativna je ideologija ona „službena“ ideologija, a konceptualni okvir na kojem se bazira jest onaj koji jasno definira oblik i način organizacije društva, društvenih odnosa i procesa. Principi koje normativna ideologija sadrži i oblikuje, su oni koji „služe kao vodič za društvene i političke akcije“ (Malešević, 2004:139).

Operativna ideologija je, moglo bi se reći, praktičniji oblik ideologije. Dok se normativna zadržava na teorijskim i konceptualnim eksplikacijama, operativna je ideologija orijentirana prema konkretnijem i praktičnijem načinu opravdavanja i artikuliranja stavova ili akcija. Kako piše Malešević (2004:140), operativna ideologija je „institucionalizirani mehanizam 'kontrola narativa' koji pokazuje kako ideologija djeluje u svakodnevnom životu“. Drugim riječima, moglo bi se reći da je ideologija u operativnom smislu shvaćena kao oblik političke prakse, političkoga čina, odnosno kao akt mobilizacije, regrutacije i utvrđivanja određenog sustava vrijednosti na razini svakodnevnog života. Nju je moguće uočiti u medijima, udžbenicima te u političkim aktivnostima i političkim promidžbenim materijalima (Malešević, 2004:140).

Kako bi se sagledala cjelovitija slika određene ideologije, za Maleševića je važno komparativno analizirati normativnu i operativnu razinu ideologije. U tom je pogledu

Malešević analizirao nekoliko slučajeva kako bi utvrdio svoje teze⁴². Analizirajući one ideologije koje je konceptualizirao kao one dominantne u određenom kontekstu, Malešević je sistematično propitao odnos normativne i operativne ideologije u jugoslavenskom, srpskom, hrvatskom, iranskom i britanskom socio-političkom kontekstu u različitim povijesnim periodima. Iz Maleševićevih bi se istraživanja moglo zaključiti kako su normativne ideologije i operativne ideologije poprilično različite, iako se povremeno nadopunjavaju i podržavaju. Dok normativna ideologija u teorijskim smislu predstavlja sebe, vlastite okvire i principe prvenstveno onim akterima koji su aktivni pripadnici vladajuće grupe kako bi na koncu svoju poziciju postavila na određeno mjesto političkoga spektra, operativna ideologija djeluje na drukčiji način i nastoji iskomunicirati skup vrijednosti, ideja i vjerovanja mnogo većem broju ljudi. U tom procesu komunikacije s većim brojem ljudi, operativna ideologija razbija sofisticiraniji i kompleksniji teorijski jezik normativne ideologije i apelira na stanovništvo prevodeći normativne principe koristeći drukčiji diskurs – „normativna ideologija govori glasom razuma, a operativna se poziva na afekte i interese građana“ (Malešević, 2004:273). Ukratko, operativna ideologija nastoji legitimirati poziciju moći i dominaciju određene grupe koristeći prepoznatljive, opipljive i jednostavnije iskaze, simbole, slike, geste ili akcije što omogućava direktniju i učinkovitiju mobilizaciju i izazivanje pristanka od strane većeg broja ljudi. U tom smislu, Malešević (2006:107) piše kako je prijevod temeljnih ideoloških principa u operativnu ideološku formu ključ uspjeha specifične normativne doktrine.

Tako je Malešević (2004:276) u Jugoslaviji u periodu od 1945. do 1960. detektirao dva različita oblika ideologije na normativnoj i operativnoj razini: ideologija u normativnom smislu bila je ideologija samoupravnog socijalizma, dok je ideologiju u operativnom smislu nazvao „integralnim nacionalističkim samoupravnim socijalizmom“. Na normativnoj je razini uočio kako se teorijski nastoji elaborirati, opravdati i artikulirati (znanstvena) marksističko-lenjinistička ideologija, dok je na normativnoj razini detektirao kako su pozicije moći koristile diskurs obojan nacionalističkim nijansama pozivajući se na „jugoslavenski državni nacionalizam“ (Malešević, 2004:276). Dok se na normativnoj razini koristio filozofskiji i znanstveniji diskurs, na operativnoj se razini koristio „opipljiviji“ i svakodnevniji diskurs, koji je kombinirao elemente obiteljskog, narodnjačkog i tradicionalnog sklopa vrijednosti. Razlike između normativne i operativne ideologije uočio je i u slučaju britanske, srpske, iranske i hrvatske dominantne ideologije analizom dominantnih političkih aktera (npr. HDZ-a u Hrvatskoj, SPS-a u Srbiji), temeljnih dokumenata i medijskih/školskih materijala. Njegov je

⁴² Vidi: Malešević (2004) i Malešević (2006).

zaključak jednostavan: dok se na normativnoj razini ideologije znatno razlikuju, na operativnoj su razini poprilično slične – koriste diskurs koji je u manjoj ili većoj mjeri artikuliran u nacionalističkom tonu. Na tom tragu iznosi tezu prema kojoj je *nacionalizam* dominantna operativna ideologija modernoga doba. Na ovom se mjestu neće dalje i dublje izlagati i osporavati Maleševićeve teze koje imaju neke problematične točke, s obzirom da bi to zahtjevalo još prostora i odviklo bi diskusiju u drugi smjer. Ovdje je stoga važno istaknuti to što je Malešević – razrađujući teorije mnogih drugih autora – uočio postojanje dviju razina ideologije koje djeluju na različiti način, koriste različiti diskurs i prenose različite sadržaje.

1.4. Konceptualni okviri – priprema analize

Za početak, ukratko bi valjalo istaknuti što analiza ideologije koja slijedi neće uključivati. U tekstu je dosad nekoliko puta naglašeno da ovaj rad problematizira *društveno-političku* dimenziju ideologije. Stoga, epistemološka i psihička pitanja koja se nerijetko vežu uz analizu ideologije bit će većim dijelom ostavljena po strani. Nadalje, ideologiju se ovdje ne shvaća kao zatvoreni i totalni sustav mišljenja, ideja i vjerovanja, te ju se ne shvaća unutar parametara iluzornog, lažnog i manipulativnog. Ideologiju se na tom tragu ne shvaća kao sklop ideja koji je svojstven datoj klasi ili društvenoj grupi koja pomoću ideologije *isključivo* manipulira i obmanjuje podređene klase ili grupe. Konceptualizacija pojma ideologije ovdje prati racionalniju putanju, zadržavajući i kritičku koncepciju. Međutim, to ne znači da se isključuje mistificirajuće svojstvo ideologije, dapače: u pojedinim se momentima analize naznačuju upravo momenti koji se smatraju mistificirajućim i manipulativnim. Po pitanju kritičke koncepcije, prati se Thompsona koji ideologiju promatra u kontekstu odnosa dominacije i moći, u kontekstu asimetričnih društvenih odnosa. Na taj način, prati se i Geussova koncepcija ideologije u pejorativnom smislu, s naglaskom na funkcionalna svojstva ideologije.

Koncept ideologije koji se primjenjuje u analizi gravitira oko teorija Marxa i Engelsa, Gramscija, Althussera, Halla, Eagletona i Thompsona⁴³. Kod Marxa i Engelsa, preuzimaju se teze o „dominantnim idejama“, koje se ovdje proširuju na dominantne političke koncepte, te o „misliocima“ kao onima koji utječu na proizvodnju, oblikovanje i širenje ideja. Tezu koju se preuzima iz *Njemačke ideologije* jest ona o „svjetskim prilikama“ koje se nalaze u osnovama

⁴³ S obzirom na to da se ideologija većim dijelom „prenosi“ komunikacijskim kanalima, prati se Thompsonova teza o ideologiji kao specifičnim simboličkim formama u službi moći. U tom se smislu naglasak stavlja na ideološke iskaze, slogane i simbole koji prenose određena značenja, a koja su povezana s održavanjem i reproduciranjem pozicija moći. U ovom slučaju, riječ je o poziciji IDS-a, te o simboličkim formama koje IDS oblikuje. Njih će se nastojati uočiti, izdvojiti i interpretirati.

dominantnih ideja. U tom se smislu „nastanak“ ideologije sagledava u kontekstu onih uvjeta u čijim se okvirima razvila, koncipirala i efektivno proširila. Pod „misliocima“ se ovdje zahvaćaju oni akteri koji su „nositelji“ ideologije u političkoj sferi - „mislioci“ su u ovom radu prvenstveno političari, predstavnici dominantnih političkih stranaka koji ideologijama daju političku formu. Pritom se ideologiju ne nastoji ograničiti *isključivo* na politiku; politiku se ovdje uzima kao sferu društvenih aktivnosti koje posjeduju iznimno visoke mogućnosti mobilizacije stanovništva, organizacije društva i artikulacije dominantne ideologije. S obzirom da ključne pozicije moći spadaju u političku sferu, praktički je nemoguće izvesti analizu ideologije bez obuhvaćanja politike.

Teorije Gramscija i Halla koriste se kombinirano. Središnje mjesto zauzima pitanje hegemonije, koju se analizira na dvije razine. Prvo, cilj je skicirati specifičnu hegemonijsku borbu u istarskom kontekstu 90-ih godina, te uočiti, izdvojiti i interpretirati ključne ideološke elemente oko kojih su se politički akteri konfrontirali. Cilj je uočiti i interpretirati točke ideoloških previranja koje su „presudile“ i na temelju kojih je IDS uspio steći prevlast na ideološkom terenu istarskog poluotoka i učvrstiti vlastitu hegemoniju. To je ujedno i druga razina analize hegemonije IDS-a – cilj je izdvojiti, postaviti i interpretirati ključne ideološke elemente koje ideološki diskurs IDS-a organizira, artikulira, postavlja u odnos te oko kojih se IDS-ova pozicija lidera strukturira i oblikuje. Kako bi se pitanje ideologije zaokružilo, rad će u pretposljednjoj fazi problematizirati pitanje subjekta i pokušati odgovoriti na pitanje – kome se IDS obraća? Koje forme subjektiviteta proizvodi, koje prisvaja, koje preobražava?

Posljednji dio analize prethodno elaboriranim teorijama dodaje novu dimenziju. Naime, ideologiju se promatra u situacijama poteškoće, kada nailazi ili na otpor građana, ili na nepredviđene i problematične trenutke za hegemonijsku poziciju. Teza je da se u takvim trenucima mogu uočiti rascjepi u dominantnoj ideologiji, koji otvaraju prostor za širu interpretaciju i shvaćanje te iste ideologije. Rascjepi prikazuju manifestnu i latentnu razinu ideologije, koje u „normalnim“ situacijama nisu tako lako uočljive. Uz to, prikazuju kako ideologija pokušava pregovarati, reorganizirati svoj diskurs i zadržati poziciju moći, a prikazuju i slabosti dominantne ideologije. Cilj je prikazati kako se ideologija „ponaša“ u takvim situacijama: kako se ideološki diskurs IDS-a u takvim situacijama re-organizira i oblikuje? Poseže li pozicija moći za nekim drugim instrumentima kako bi očuvala poredak? Osim pristanka, može li se uočiti i upotreba drugog hegemonijskog instrumenta - prisile?

2. Analiza: IDS i ideologija istarskog poluotoka

Za početak, valja naglasiti da ova analiza nema ambicija ući u dublje historijske, sociološke, antropološke ili politološke rasprave o stanju u Istri. Literatura koja problematizira povijesne, društvene, etnološke ili političke aspekte istarskog konteksta poprilično je obimna, a na nekim se radovima u širem smislu, indirektno bazira i ovaj tekst⁴⁴. Stoga se analiza neće baviti ovim aspektima, koje su detaljnije istražili drugi autori i autorice, već će se odmah uhvatiti u koštac s tematikom rada i pitanjem ideologije. Nužno je ipak u par skromnih crtica postaviti kontekst.

U fokusu analize je Istra, ili preciznije - Istarska županija. Ono što vjerojatno vrijedi za većinu dijelova svijeta, vrijedi i za Istru: Istrom je vladalo mnoštvo različitih carstava, monarhija i republika. Počevši od Rimskoga carstva, Longobarda, Gota i Franaka, preko Mletačke republike, Habsburške monarhije i Austro-Ugarskoga carstva, pa do recentijih vlasti Italije, Jugoslavije i Hrvatske⁴⁵, Istrom je prodefiliralo mnoštvo različitih društveno-političkih i ekonomskih sila koje su, svaka na svoj način, ostavile za sobom kulturološke, političke, arhitektonske, industrijske, tradicijske i identitetske elemente. Još jedna stvar koja vjerojatno vrijedi za većinu ostatka svijeta, a koja vrijedi i za Istru, jest pitanje migracija. Istrom je - kako pod utjecajem politike unutar, tako i pod utjecajem previranja izvan okvira poluotoka – kroz vrijeme prošlo ili se nastanilo mnoštvo različitih društvenih grupa koje pripadaju specifičnim kulturološkim i etničkim kontekstima. Kroz povijest, dvije su se etničke grupe isprofilirale kao najbrojnije u Istri – s jedne strane, hrvatska grupa koja predstavlja većinsko stanovništvo, a s druge strane talijanska grupa koja predstavlja najbrojnije manjinsko stanovništvo. Jezici dviju grupa službeni su jezici u Istri, koja je službeno dvojezična županija. Ostale manjine čine slovenska, bošnjačka, srpska, romska, albanska, crnogorska i druge manje grupe. Po pitanju politike, gotovo 25 godina Istrom dominira Istarski demokratski sabor - IDS, nominalno lijevo-liberalna i regionalistička politička stranka koja promovira specifičan istarski identitet koji se bazira na multikulturalnosti, toleranciji, antifašizmu, suživotu i otvorenosti, dok se ekonomska politika bazira na liberalnim pro-tržišnim principima, a glavni izvor profita predstavljaju turizam i poljoprivredna djelatnost. Ključni ciljevi IDS-a su ostvarivanje autonomije Istre kroz proces decentralizacije. Slika Istre kao tolerantne, multikulturalne i ekonomski progresivne županije postala je, s vremenom, samorazumljiva.

⁴⁴ Vidi npr.: Ashbrook (2008), Banovac (1996, 1998), Blagonić (2006, 2016), Orlić, I. (2004, 2013), Orlić, O. (2008), Raos (2014a).

⁴⁵ Za potpuniji povijesni pregled, vidi: Banovac (1996) ili Dukovski (2004).

2.1. Povijesni okviri – uvjeti nastanka ideologije IDS-a

Prije no što se krene u konkretniju analizu ideologije, potrebno je poslužiti se Marxovom i Engelsovom tezom o „svjetskim prilikama“ koje se nalaze u osnovama ideja i ukratko postaviti povijesne okvire unutar kojih se partikularna „istrijska“ ideologija razvila, a koju je IDS kao njen društveno-politički predstavnik i nositelj politički oblikovao i utemeljio. Nužno je postaviti nekoliko pitanja, te na njih pokušati što preciznije odgovoriti. Prvo, koji su bili uvjeti proizvodnje „vladajućih misli“ u Hrvatskoj krajem osamdesetih i (ranih) devedesetih godina? Drugo, koji su bili uvjeti proizvodnje „vladajućih misli“ u Istri u istom periodu? Treće, koje su to „vladajuće misli“ u hrvatskom i istarskom kontekstu, te tko ih proizvodi i oblikuje?

Širi geo-politički kontekst

Gledajući širu sliku, mogu se uočiti momenti u osamdesetim i ranim devedesetim godinama prošloga stoljeća koji su na ovaj ili onaj način utjecali na hrvatski, a pritom i na istarski, kontekst⁴⁶. Prvi se svakako odnosi na raspad tzv. istočnog (komunističkog) bloka i na destabilizaciju dotad dominantne sile tog bloka – Sovjetskoga saveza. Kraj osamdesetih značajan je i po mnoštvu revolucija koje su označile kraj jednopartijskih sistema, planske ekonomske privrede te socijalističkog tipa društvenog uređenja u zemljama poput Poljske, Rumunjske, Mađarske i Bugarske, a neke su države (dotad članice Sovjetskoga saveza) proglasile autonomiju. Sovjetski savez se postepeno rastakao na manje države koje su svoju autonomiju bazirale na povijesnim i kulturološkim elementima, te na etno-nacionalnom (samo)određenju naroda. Rasplet je, u konačnici, označio raspad globalnog hladnoratovskog duopola SAD-a i SSSR-a, što su mnogi toplo pozdravili proglašivši kraj povijesti i pobjedu (neo)liberalnog kapitalizma i parlamentarne/liberalne demokracije, koji su se postepeno „uvozili“ i širili prostorima bivšeg istočnog bloka.

U tom su periodu vladajuće ideje, misli i politički koncepti iz perioda komunističkih/socijalističkih oblika vladavine i društvenih uređenja zamijenjene – bar u većini slučajeva - (etno)nacionalističkim diskursima koji su u prvi plan postavljali pitanja samoodređenja naroda, etničke i nacionalne pripadnosti, teritorijalne autonomije i suvereniteta, uz promociju slobode tržišta i privatnog vlasništva. Lideri novih političkih pokreta bili su mahom predstavnici nacionalistički obojenih političkih grupacija, koje su legitimitet crpile iz „volje naroda“ za samoodređenjem, a kredibilitet gradile na temelju kritiziranja centraliziranih i

⁴⁶ Ovdje se neće ulaziti u dublje povijesne i političke problematike, već će se zahvatiti samo par ključnih momenata.

jednpartijskih državnih uređenja. Faktori koji su oblikovali društveno-politička previranja u zemljama istočnoga bloka, u manjoj su ili većoj mjeri na sličan način oblikovali i proces raspadanja „nesvrstane“ Jugoslavije.

Jugoslavenski kontekst

Počevši od protesta albanske populacije na Kosovu, preko etno-nacionalnih tenzija između kosovskih Albanaca i Srba, pa do dolaska na vlast Slobodana Miloševića u Srbiji i slovensko-hrvatskih zahtjeva za decentralizacijom i demokratizacijom, osamdesete godine, a pogotovo druga polovica desetljeća, za SFR Jugoslaviju bile su poprilično turbulentne u političkom, društvenom i ekonomskom smislu⁴⁷. Kulminaciju „krize“ moguće je uočiti na prelasku s osamdesetih na devedesete godine, kada se Komunistička partija Jugoslavije, kao i čitava država, *de facto* raspada. Usvaja se model predstavničke demokracije, a izbori u Sloveniji i Hrvatskoj (kao i u Makedoniji i Bosni i Hercegovini) rezultiraju pobjedom jakih (nacionalističkih) stranaka koje predvode Milan Kučan i Franjo Tuđman, dok je s druge strane u Srbiji svoju vlast potvrdio Milošević, koji je razvijao sve agresivniju nacionalističku politiku koja je u kratkom roku – nakon što su Slovenija i Hrvatska proglasile nezavisnost - dobila i svoju praktičnu formu u obliku vojne intervencije u susjednim državama. Politička kriza kulminirala je ratom između država koje su donedavno činile jugoslavenski „nesvrstani“ blok.

Slično kao i u procesu raspada sovjetskog/istočnog bloka, rastakanje Jugoslavije popraćeno je preobražajem dominantnih ideja i „vladajućih misli“. Principi bratstva i jedinstva, radničkog samoupravljanja, multietničke kohabitacije i socijalističko-narodnjačkog diskursa zamijenjeni su isključivijim i partikularnijim etno-nacionalističkim diskursima koji u prvom planu ističu koncepte samostalnosti, samo-određenja naroda, te kulturoloških i povijesnih posebnosti pojedinih naroda/nacija. Ove diskurse prate zahtjevi za demokratizacijom i liberalizacijom tržišta koji se postepeno realiziraju uvođenjem tržišno-kapitalističke ekonomije, odvijanjem procesa privatizacije i uspostavom parlamentarne demokracije. Slično kao što je u Sovjetskom savezu rastakanje Moskve kao centra moći otvorilo prostor za nastajanje novih, neovisnijih i manjih centara moći, tako je u jugoslavenskom kontekstu rastakanje Beograda kao centra moći omogućilo stvaranje novih, manjih centara moći poput Ljubljane i Zagreba.

⁴⁷ Dakako, turbulencije se nisu „odjednom“ počele manifestirati u osamdesetim godinama, već su posljedica dugoročnijih neriješenih pitanja koja se ovdje iz formalnih razloga ne mogu pretesti. U tom je smislu bolje konzultirati kratku Maleševićevu rekonstrukciju jugoslavenskih previranja (vidi: Malešević, 2004).

Hrvatski kontekst

Hrvatskom je, od proglašenja samostalnosti pa do kraja devedesetih, gotovo pa i apsolutno dominirala Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), s predsjednikom Franjom Tuđmanom na čelu. Hrvatska je – nakon što je Tuđman svoju politiku jednim dijelom formirao oko kritike centralističke Jugoslavije koja je „onemogućavala“ razvoj pojedinih država i naroda – u tom periodu bila iznimno centralizirana država, a vlast i moć bile su u rukama predsjednika Tuđmana i vlade HDZ-a. Ratna atmosfera i dio okupiranih teritorija utjecali su na formiranje snažnog centra moći i zadržavanje većih ovlasti u rukama predsjednika, što je rezultiralo „radikalnim“ restrukturiranjem države. Naime, kako piše Malešević (2004:354-355), nakon što je HDZ osvojio većinu u parlamentu 1990. godine i uspostavio novu Vladu, Hrvatska je država definirana kao „država etničkih Hrvata“, a latinica je uvedena kao jedino službeno pismo. Time se, prateći Maleševića, uvela diskriminatorna politika prema srpskom stanovništvu, čiji su se predstavnici postepeno uklanjali iz važnih institucija. Uz to, Malešević (2004:354-355), ističe i proces brze izmijene političkih simbola i imena ulica koja su „uzburkala etnonacionalistička osjećanja Srba u Hrvatskoj, umnogome već potaknuta iz Beograda“. Etno-nacionalistička i politička previranja kulminiraju ratom 1991. godine i proglašenjem Srpske krajine na dijelovima teritorija koji su spadali pod legislativu Hrvatske, a koje 1995. godine Hrvatska preuzima. Analizirajući situaciju u Hrvatskoj u periodu od 1990. do 1997. godine, Malešević (2004:422) uočava paralelno funkcioniranje dviju razina dominantne ideologije: prvu (normativnu) naziva „etnonacionalističkom kršćanskom demokracijom“, a drugu (operativnu) naziva „katoličkim etnonacionalizmom“. Pojam *nacije* u tom kontekstu igra ključnu ulogu: za Maleševića, ovim se pojmom nastoje obuhvatiti svi *aspekti* i sve *razlike* hrvatskoga društva.

Prijelazom iz samoupravnog socijalizma u liberalno-demokratsko uređenje, koji je popraćen uspostavom tržišne/kapitalističke ekonomije, privatizacijom društvenog i državnog vlasništva te usponom famoznih „200 obitelji“ koje predstavljaju razvoj „hrvatske buržoazije“ i „hrvatske kapitalističke klase“, vladajuće ideje i vladajuće misli u Hrvatskoj prolaze kroz transformaciju⁴⁸. Može se uočiti nekolicina ideoloških elemenata koji su kombinirani i uokvireni u dominantnom ideološkom diskursu: razvija se jaka anti-komunistička i anti-srpska politika s jedne, te jaka identitetska politika s druge strane. Naglašavaju se etno-nacionalne i kulturološke posebnosti hrvatskoga naroda, reartikulira se veza suvremene Hrvatske s prošlošću, a važni ideološki elementi uokvireni su u konceptima domoljublja, samostalnosti, državotvornosti i slobode. Uz to, nastoji se artikulirati „činjenica“ da Hrvatska „oduvijek“

⁴⁸ Potrebno je naglasiti kako se u tom periodu manifestirala jaka ekonomska kriza koja je svoje izvore vukla iz prošlih desetljeća, a koja je vidno utjecala na nestabilnost društvene strukture i političke turbulencije.

pripada zapadno-europskom i kršćanskom tradicijskom i vrijednosnom bazenu, čime ju se nastoji distancirati od „Balkana“ i „istoka“ i re-definirati ju kao „predziđe kršćanstva“.

Što se „proizvođača ideja“ tiče, moglo bi se reći da HDZ s Franjom Tuđmanom na čelu u početku nastaje kao opozicija Beogradu i jugoslavenskom centru moći. Polazište predstavljaju van-institucionalne političke agitacije i mobilizacije stanovništva Hrvatske, koje se u kratkom roku „prebacuju“ u institucionalne okvire koje HDZ-ovci nadmoćno osvajaju. Tako, u kratkom vremenskom periodu, sam HDZ i Tuđman postaju „novi centar“ i zauzimaju nove pozicije moći i utvrđuju vlastitu hegemoniju u Hrvatskoj, čija je postepena realizacija započela već krajem osamdesetih. Malešević (2004) je u svojoj studiji precizno prikazao kako su Tuđman i HDZ – osim kontrole nad represivnim aparatom - brzo i efikasno preuzeli ključne ideološke aparate i civilnodruštvenu sferu. Polja kulture, medija i školstva preuzeti su i preoblikovani u kratkom roku, te su postali ključne točke realizacije dominantne ideologije koja je nastojala obuhvatiti i *unificirati* cjelokupan teritorij Hrvatske, pa tako i Istru.

2.1.1. Istarski kontekst – nastanak IDS-a

Istarski demokratski sabor nastaje u kontekstu geo-političkih i društveno-ekonomskih turbulencija i previranja koje se manifestiraju ne samo na prostoru Hrvatske i tad već praktički bivše Jugoslavije, već i na široj, globalnoj razini. Kako piše Banovac (1998:123), IDS neformalno nastaje 1989. godine, formalno 14. veljače 1990., prvi javni nastup ima 18. travnja 1990. u Puli⁴⁹, a 1991. godine donosi Programsku deklaraciju stranke⁵⁰. Dakle, formacija i aktivacija IDS-a odvija se u kontekstu kojega karakterizira nekolicina procesa: rastakanje Jugoslavije, uvođenje parlamentarne demokracije i izgradnja nove centralizirane hrvatske države u ratnoj atmosferi; uspostavljanje tržišno-kapitalističkog modela ekonomije u periodu jake ekonomske krize; paralelno odvijanje fragmentacije „starih“ i organizacije/artikulacije „novih“ ideoloških diskursa etno-nacionalističkih tonova.

Prvo, na strukturnoj razini, rastakanje jednopartijskog sistema omogućuje IDS-u da se uopće i formira: IDS formalno nastaje nekoliko mjeseci prije višestranačkih izbora 1990. godine (Raos, 2013:32). Uspostava višestranačja je ovdje važna i zbog toga što se dotad dominantna ideologija, s respektivnom kombinacijom ideoloških elemenata i ideoloških diskursa, u ozračju formiranja parlamentarizma postepeno rastače, a određeni se ideološki

⁴⁹ Šantić (2000:156) piše da je IDS prvo javno predstavljanje imao 18. ožujka 1990. godine u Puli.

⁵⁰ Vidi: Programska deklaracija Istarskog demokratskog sabora (1991). Iako IDS sve dokumente piše i objavljuje na hrvatskom i talijanskom jeziku, ovdje će se izdvajati samo hrvatski tekstovi.

elementi i dijelovi diskursa „inkorporiraju“ i „prevode“ u političke projekte i diskurse novonastalih (npr. IDS) ili ponovno oživljenih stranaka (npr. HSS). Ove ideološke elemente bi Hall (1988:37) nazvao „lebdećim ideološkim elementima“ – to su elementi koji su karakteristični za određene grupe ili političke organizacije koje su, spletom okolnosti, izgubile svoje pozicije i političku relevantnost, dok su ideološki elementi karakteristični za te grupe i prepoznatljivi za određeni dio stanovništva ostali bez svog političkog „utočišta“ i političkog predstavnika/glasnogovornika⁵¹. U pogledu IDS-a, važni „lebdeći“ ideološki elementi koji će u periodu jakih turbulencija pronaći svoje „utočište“ u toj političkoj organizaciji te na taj način dobiti svoju redefiniranu političku formu su primjerice – antifašizam, značaj NOB-a u Drugom svjetskom ratu te multietnički i multinacionalni identitet⁵².

Drugo, na strukturnoj razini, uspostavljanje i razvoj liberalne, tržišno-kapitalističke ekonomije na državnoj razini omogućuje formaciju IDS-ove pro-tržišne, (neo)liberalne ekonomske politike koja je fokusirana isključivo na razvoj i ekonomski progres Istre kao regije. Tako Programska deklaracija stranke ističe: „IDS se zalaže za princip ravnopravnosti svih oblika vlasništva, slobode tržišta i nesmetani protok roba, rada i kapitala“, ili: „Ulogu države treba svesti na stvaranje uvjeta ekonomskog razvoja (...) a nikako na upravljanje u privredi jer je tako neefikasno“, ili „Kapital mora biti zaštićen od samovolje pojedinaca ili države“, te: „Regulator veličine posjeda treba biti tržište“⁵³. U tom se pogledu IDS distancira od ekonomske politike „staroga režima“ priklanjajući se trendovima i procesima koji počinju oblikovati novu hrvatsku državu i prostore bivše Jugoslavije, a koji su karakteristični za gotovo sve države zapadne Europe, odnosno za Europsku uniju.

Treći moment koji je u pogledu strukturnih uvjeta nastanka IDS-a iznimno važan, jest onaj koji se odnosi na strukturne karakteristike širega konteksta⁵⁴. Naime, re-artikulacija „lebdećih“ ideoloških elemenata poput multietničkog identiteta, uz inkorporiranje liberalnih pro-tržišnih principa ekonomske politike koji su fokusirani na razvoj Istre kao regije, poklapaju se s dominantnim političko-ekonomskim trendovima i procesima Europske unije. Na primjer, s jedne strane, IDS-ova koncepcija *istrijanstva* kao svijesti o „pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre“ i *Istre* kao „višekulturne i

⁵¹ Hall na taj način skicira genezu britanske Nove desnice (*New Right*) koja je preuzela elemente poput slobodnog tržišta i poduzetništva karakterističnih za nestalu liberalnu partiju, te ih kombinirala s elementima konzervativaca. Tako je tačeriški diskurs mogao uspostavljati vezu s onim pojedincima koji su se prepoznavali i povezivali s elementima liberalne partije koji su „prevedeni“ u diskurs tačerizma.

⁵² Raos (2014a:93) djelomice prati ovu tezu, te eksplicitnije smatra da je istrijanstvo zamjena za jugoslavenstvo.

⁵³ Programska deklaracija IDS-a (1991).

⁵⁴ Ovdje je važno naglasiti kako redosljed uvjeta ne prati njihovu kronologiju. Riječ je o „konfiguraciji“ uvjeta i paralelnog odvijanja različitih procesa, a njihov je slijed ovdje proizvoljan.

višejezične regije“⁵⁵ prati trendove politike *multikulturalnosti* koju promiče Europska unija. S druge strane, regionalistička orijentacija IDS-ove ekonomske liberalne politike prati tada aktualne trendove Europske unije, poput projekta *Europe regija* i transregionalizma te, kako piše Ashbrook (2008:97), zapadnjačke procese *decentralizacije* i načela supsidijarnosti⁵⁶. I multikulturalnost i decentralizacija postaju, od samoga utemeljenja stranke, osnovni principi oko kojih se formira politika IDS-a. I jedan i drugi princip služe, s jedne strane, kao pokazatelj toga da Istra, kao regija, i Istrijani, kao stanovnici Istre, pripadaju zapadno-europskom civilizacijskom, kulturološkom, ekonomskom i vrijednosnom okviru, dok paralelno s druge strane služe kao pokazatelji toga da se Istra i Istrijani razlikuju od ostatka Hrvatske, zemalja bivše Jugoslavije i Balkana⁵⁷. Uvjeti u čijim se okvirima *bliskost* s Europom i *distanciranost* od Balkana artikuliraju u političkom smislu, značajno su oblikovani ratnim stanjem koje je zahvatilo veći dio istočne i južne Hrvatske, dubokom ekonomskom krizom te ekskluzivnim nacionalističkim politikama vladajućeg HDZ-a koja se širila i na Bosnu i Hercegovinu. Upravo je odnos IDS-a i HDZ-a vidno oblikovao društveno-političko stanje u Istri te ga je nužno ukratko opisati (a u idućem podpoglavlju analizirati) kako bi se uvodno ocrtale konture konteksta u kojemu je IDS postepeno gradio i realizirao vlastitu hegemoniju.

IDS vs HDZ – sličnosti i razlike

Slično HDZ-u, koji je dio svoje politike na početku formirao oko oštrog kritiziranja Beograda kao centra moći i odlučivanja, te promoviranjem hrvatskog etno-nacionalnog identiteta i državno-nacionalne autonomije, IDS je od samoga početka formirao svoje programe i političke nastupe oko kritiziranja Zagreba kao novog centra moći i odlučivanja, te promoviranjem istarskog regionalnog identiteta i regionalne autonomije⁵⁸. Antagonistički odnos IDS-a u ulozi predstavnika Istre kao regije i periferije te HDZ-a u ulozi predstavnika Hrvatske kao nacije-države i centra, oblikovao je tijekom kako društveno-političkih, tako i ideoloških borbi u devedesetima⁵⁹. Većina literature koja u središtu pažnje ima društvenu, kulturološku ili političku dimenziju Istre⁶⁰ ističe upravo devedesete godine i odnos HDZ-IDS

⁵⁵ Programska deklaracija IDS-a (1991).

⁵⁶ Komplementarnost politike IDS-a i politike Europske unije pominje je ispitala Olga Orlić (2008). Uz to, zahtjevi za decentralizacijom u blažoj verziji prate zahtjeve koje su komunističke partije Slovenije i Hrvatske artikulirale krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina.

⁵⁷ Ovaj će se odnos ispitati nešto kasnije u tekstu.

⁵⁸ Na tom tragu stranački čelnik Ivan Pauletta 1994. godine izjavljuje za *Feral Tribune*: „Mi od Hrvatske tražimo isto ono što je ona tražila od Jugoslavije [...], Hrvatska je tražila financijsku samostalnost i visoku kadrovsku autonomiju. A upravo toga nema ovog časa u Istri, niti u jednoj drugoj regiji.“ (vidi: Milardović, 1995:55)

⁵⁹ Odnosom centra i periferije – u teorijskom i empirijskom smislu – detaljnije se bavio Banovac (1998).

⁶⁰ Vidi npr.: Ashbrook (2008), Banovac (1998), Blagonić (2006, 2016).

kao ključnu fazu kako u formaciji IDS-a, tako i u realizaciji IDS-ove dominacije istarskim poluotokom. Prema tome, kako bi se preciznije ilustrirali uvjeti unutar kojih nastaje „istrijska“ ideologija, valjalo bi pokušati odgovoriti na pitanje – u opoziciji prema čemu, kome te u odnosu na što IDS oblikuje i pokušava politički afirmirati „misli“ koje će u kratkom roku postati dominantni politički koncepti i ideološki elementi u istarskom kontekstu?

Kao što je već navedeno, IDS razvija svoju političku platformu u suprotnosti prema onom HDZ-ovom. Dok se HDZ definira kao državotvorna i nacionalna politička stranka, IDS sebe definira kao *regionalnu* stranku „koja djeluje na prostoru Istre i istarskih otoka, državno teritorijalno razdijeljena između republika Hrvatske, Slovenije i Italije, ali povijesnim, kulturnim, zemljopisnim, etničkim, gospodarskim i ekološkim određenjima objedinjena u trojedno jedinstvo toga prostora“⁶¹. Dok HDZ nastoji učvrstiti granice države i homogenizirati hrvatsku naciju, IDS promiče politike trans-graničnosti i zauzima se za heterogenost istarskog stanovništva. Nadalje, dok s jedne strane HDZ – nakon „decentralizacije“ i rastakanja Jugoslavije - nastoji centralizirati državu, IDS artikulira principe *decentralizacije* zahtijevajući viši stupanj autonomije Istre: „IDS [će se] svim raspoloživim demokratskim sredstvima boriti za Istru-regiju u kojoj će građani po poznatim *zapadnoeuropskim* kriterijima kroz regionalni parlament i regionalnu vladu odlučivati o razvoju i sudbini regije“⁶² (*kurziv moj*).

Treće, za razliku od HDZ-a koji promovira i artikulira hrvatski nacionalni identitet, IDS u svojim programima promovira i artikulira istrijanstvo, kojega definira kao: „svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre“⁶³. Na tom tragu, IDS-ova Programska deklaracija navodi sintagme oko kojih će se postepeno formirati i dominantni ideološki elementi i ideološki diskurs koji će u mnogočemu oblikovati „atmosferu“ istarskog društva: „istarski čovjek“, „regionalna pripadnost“, „zajednički teritorij“, „povijesna sudbina“, „kulturno nasljedstvo“, „plurietnički suživot“, „plurietnička autohtonost“, „zapadnoeuropski kriteriji“, itd.

IDS se, dakle, nastoji distancirati od HDZ-a na temelju nekoliko točaka. U prvom je planu svakako pitanje *identiteta* kao ključne odrednice koja razlikuje Istru od ostatka Hrvatske. Istrijanstvo je koncipirano u suprotnosti naspram HDZ-ovom hrvatstvu, čemu je pridodana i „europska“ dimenzija istrijanstva nasuprot „balkanstvu“ i HDZ-ovom hrvatstvu⁶⁴. Na sličan se način i sam IDS (samo)percipira i definira kao suprotnost HDZ-a: kao progresivna, „pristojna“,

⁶¹ Programska deklaracija IDS-a (1991).

⁶² Programska deklaracija IDS-a (1991).

⁶³ Programska deklaracija IDS-a (1991).

⁶⁴ Pozivajući se na Ashbrooka, Raos (2014a:126) piše da se istrijanstvo, kao identitet, temelji na razlikovanju od „zamišljenog Drugog, Balkana, koji u Istri personificiraju Hrvati iz Hercegovine“..

europska, moderna, anti-nacionalistička stranka. Nadalje, kao što je Malešević naveo da HDZ uvodi jedno službeno pismo i sustavno udaljuje srpske predstavnike iz važnih institucija, IDS čini upravo suprotno – svoje programe piše na hrvatskom i talijanskom jeziku, promiče dvojezičnost⁶⁵, uključuje talijansku manjinu u svoje programe i političke aktivnosti, definira Istru kao višekulturnu a ne monokulturnu regiju, itd. Dalje, dok je HDZ s jedne strane bio okupiran ratom, IDS se zalagao za *demilitarizaciju* istarskog poluotoka, čime je izgradio profil stranke koja je orijentirana na pacifistička i ljudskopravaška pitanja. Kako piše Ashbrook (2008), upravo je ratno stanje i HDZ-ov militarizam shvaćen kao faktor koji s jedne strane udaljuje Hrvatsku od Europe i zapada, a koji s druge strane spriječava razvoj ekonomije, ulaganja stranih investitora te – ono što je za istarsko gospodarstvo ključno – razvoj turizma.

Što se stajališta stanovnika Istre tiče, prema Ashbrookovom istraživanju IDS je u (pogotovo ranim) devedesetima zapravo politički artikulirao mišljenja velike većine stanovništva koje se protivilo Tuđmanovoj i HDZ-ovoj politici, ekskluzivnom nacionalizmu i ratu. Većina stanovništva je, prema Ashbrook, percipiralo HDZ kao faktor koji remeti ekonomski uzlet i progres istarskoga gospodarstva. Dakle, moglo bi se reći da je kombinacija kritike i suprostavljanja dominantnoj ideologiji i političkim aktivnostima HDZ-a, artikulacije i zastupanja istrijanstva kao identiteta, Istre kao specifične regije, uz partikularne ekonomske ciljeve, omogućilo „misliocima“ IDS-a da organiziraju, razviju i uobliče ideološke elemente i diskurse koje će stanovništvo prihvatiti i na taj način pristati na ulogu IDS-a kao lidera.

Nekoliko statističkih podataka – lokalni izbori i popisi stanovništva

Prije prelaska na daljnju analizu, kao svojevrsan „prilog“ tezama koje su iznesene te koje će tek biti iznesene, daje se vrlo kratki i sažeti pregled nekoliko statističkih podataka. Slično HDZ-u, koji je od 1990. do 1997. godine – kao što je to Malešević naveo – pobjeđivao na svim izborima, IDS je od 1992. godine, kada je prvi put izašao na izbore, pa do danas isto tako pobjeđivao na praktički svim izborima u Istarskoj županiji. Dominaciju je redovno potvrđivao na lokalnim izborima⁶⁶. Primjerice, 1993. godine IDS je u izborima za Županijsku skupštinu Istarske županije predominantno pobjedio osvojivši čak 87,5% glasova, odnosno 35 od 39 mandata. 1997. godine je osvojio 65% glasova i 26 mandata na lokalnim izborima, dok je 2001. godine na lokalnim izborima osvojio 28 mandata, odnosno 68,3% glasova. Prevlast IDS-a na lokalnim izborima pada 2005. godine, kada osvaja 48,8% glasova i 20 mandata, a 2009. godine osvaja 21 mandat, odnosno 51,2% glasova birača, ali u koaliciji s Hrvatskom narodno strankom

⁶⁵ Zapravo, moglo bi se reći da je IDS promicao trojezičnost. Uz talijanski i hrvatski, prisutan je i slovenski jezik.

⁶⁶ Podaci preuzeti iz: Raos (2014a:115,127, 133, 136, 139, 144 – Tablice: 8., 12., 14., 16., 18., 20.)

(HNS). Ista koalicija, uz dodatak Zelenog saveza, osvaja 53,3,% glasova i 24 mandata u Županijskoj skupštini Istarske županije na posljednjim lokalnim izborima 2013. godine.

Popis stanovništva relevantan je podatak kada je u pitanju IDS-ovoa politika istrijanstva i regionalizma. Kako prenosi Banovac⁶⁷, regionalci se tek 1981. godine počinju tako izjašnjavati u popisima stanovništva. 1981. godine regionalno opredijeljenih je tako 3.691, odnosno 1,7% stanovništva. Deset godina nakon, brojka regionalaca raste: 1991. godine 16,1%, odnosno 37.654 stanovnika Istre iskazuje svoju regionalnu pripadnost. dok je Hrvata 135.170, otprilike 20% manje nego 1981. godine. I broj Talijana se u jednom desetljeću udvostručio: brojka od 7.859 iz popisa 1981. godine penje se na brojku od 15.627 Talijana 1991. godine. Na popisima 2001. i 2011. godine situacija se ponovno mijenja⁶⁸. Ovog je puta regionalno opredijeljenih mnogo manje: na popisu stanovništva 2001. godine, regionalno se izjašnjava „samo“ 8.865 stanovnika Istre, što je otprilike 29.000 tisuća regionalaca manje od popisa 1991. godine. Broj Talijana na popisu 2001. godine je blago pao, iznoseći 14.284 Talijana, dok je Hrvata sveukupno 148.328. Ono što je u popisu 2001. godine zanimljivo i što valja imati na umu, jest to što se 13.113 stanovnika *nije* opredijelilo ni nacionalno, ni regionalno. 2011. godine broj regionalaca ponovno raste: službena stranica Istarske županije⁶⁹ tako prenosi brojku od 25.203 regionalno opredijeljenih. Na popisu 2011. godine, Talijana ima 12.543, Hrvata 142.173, a neopredijeljenih 4078, što je znatno manje od neopredijeljenih na popisu iz 2001. godine. Ono što je ovdje zasad važno napomenuti, jest to da popisu 2011. godine prethodi kampanja „*Ja sam Istrijan/ka*“. Nju je pokrenuo Klub mladih IDS-a, a kampanja je Facebook grupom „*Ja sam Istrijan/ka! Izjasni se kao Istrijan/ka na popisu stanovništva 2011. godine*“ i putem raznih medijskih nastupa mladih IDS-ovaca imala „za cilj promovirati regionalno izjašnjavanje“ (Blagonić, 2016:41). O ovoj će kampanji biti riječ nešto kasnije u tekstu.

2.2. Prema realizaciji hegemonije

Prije no što određena klasa preuzme poziciju moći i postane vladajuća i dominantna klasa, ona mora biti lider, mora biti na poziciji vođe, a *politička hegemonija* određene grupe – koja ne smije računati isključivo na materijalnu silu – mora postojati prije no što ta grupa osvoji „službenu“ vlast, piše Gramsci (1975:41). Hall je Gramscijeve postavke produbio, i u svojoj

⁶⁷ Vidi: Banovac (1998, tablica *Kretanje pučanstva po narodnosti* na stranici 119)

⁶⁸ Vidi: Popis stanovništva 2001. (dostupno: <http://bit.ly/2rF61p5> - 11. 4. 17.)

⁶⁹ Vidi: Stanovništvo u IŽ prema popisu iz 2011. godine, dostupno: <http://www.istra-istria.hr/index.php?id=14> (11.4.17.).

analizi tačerizma naznačio kako su određene privatne i javne, političke i intelektualne inicijative i prakse na neki način „senzibilizirale“ ne samo političko-ekonomsku sferu, već su „sondirale“ i ideološki teren kojega je Nova desnica u datim situacijskim okvirima uspješno osvojila kombinirajući nekoliko ideoloških elemenata. Međutim, i samim osvajanjem kako ideološkog terena, tako i pozicija moći, dominantna grupa mora i dalje voditi ideološke borbe s oponentima kako bi zadržala svoj dominantan položaj. Ovo će poglavlje ispitati navedene aspekte IDS-ove pozicije u Istri.

2.2.1. 70-te i 80-te – sondiranje terena

U tekstu „Istarski pristanak – forme represije u multikulturalnom društvu“⁷⁰, Emil Jurcan (2013) skicira svojevrsnu „genezu“ vladajućih misli, odnosno procese koji sondiraju ideološki teren kojega će IDS već krajem istog desetljeća osvojiti, prisvojiti i na njemu izgraditi i legitimirati svoju poziciju lidera. U tom smislu, Jurcan istražuje historijsku pozadinu *samorazumljive* slike Istre kao multikulturalne, jedinstvene, ekonomski progresivne i prosperitetne regije pokušavajući ju denaturalizirati. Jurcan izdvaja nekoliko značajnih momenata koji, prevedeni u okvire ovog rada, svaki na svoj način oblikuju i (re)artikuliraju nekoliko ideoloških elemenata koji će, s vremenom, postati sastavni dijelovi IDS-a i ideologije istarskog poluotoka. Jurcan detektira dva ključna procesa: prvi je ekonomski proces 70-ih godina, a drugi je kulturno-intelektualni proces 80-ih godina prošloga stoljeća.

Jurcan ekonomski proces sedamdesetih (i druge polovice šezdesetih) veže prvenstveno uz turizam⁷¹. Razvoj turizma, koji je – kako ispravno primjećuje autor – u principu omogućen *geografskom* pozicijom poluotoka koji je bliži zapadnoj Europi od ostalih dijelova bivše Jugoslavije, te samim time pristupačniji turistima, utječe na to da se Istra polako nameće kao relevantno ekonomsko čvorište koje generira izniman profit: „U tadašnjoj jugoslavenskoj situaciji nestabilne valute, Istra je postala jedan od najznačajnijih usisivača stabilnih deviza“ (Jurcan, 2013). Nagli razvoj turizma i profit kojega generira, prema Jurcanu proizvodi dva efekta: prvo, Istra se po prvi puta profilira kao „jedinstvena“ regija u obliku *tržišno-turističkog*

⁷⁰ Tekst dostupan na poveznici: <http://praksa.hr/istra/>; ili u časopisu Zarez (br.373-74, 2013). Jurcan daje širu analizu nastanka i razvoja onih misli na kojima će se bazirati pozicija IDS-a, te koje će s vremenom postati dominantne misli u istarskom kontekstu. Ovdje se neće preduboko ući u Jurcanovu analizu, već pokušati što sažetije prezentirati neke njegove uvide.

⁷¹ Jurcan (2013) piše da je Istra, prije turističkog *booma* u dekadi 1965.-1975., bila jedna od najnerazvijenijih regija ne samo u Jugoslaviji, već i u prijašnjim sustavima, čemu prilaže misao francuskog putopisca Balthasara Hacqueta, koji krajem 18. stoljeća govori da „nigdje u Europi nije vidio siromašnije ljude i veću zaostalost“ od onoga što je vidio upravo u Istri. Ashbrook (2008) piše kako je još i u 90-ima *unutrašnjost* Istre bila poprilično slabo razvijena.

proizvoda; drugo, ekonomski progres i stjecanje profita omogućuje formiranje *istarske elite*, „pogotovo u Poreču i okolici gdje su se razvile najjače turističke kompanije u Jugoslaviji“ (Jurcan, 2013)⁷². Spoj ovih dvaju efekata sondira teren i postavlja temelje onih stavova koji su konstitutivni elementi i gotovo *ritualizirani* slogani IDS-ove politike od samih začetaka stranke: već početkom sedamdesetih, novonastala elita razvija misao prema kojoj bi „gospodarstvom u Istri trebali gospodariti upravo Istrijani“ (Jurcan, 2013)⁷³.

Drugi proces je onaj kulturno-intelektualni koji je oblikovao i postavio okvire za daljnji razvoj koncepcije istarskog identiteta, a Jurcan ga locira u osamdesetim godinama prošloga stoljeća. U tom su procesu prema njemu značajne tri knjige izašle 1985. godine, a svaka na svoj način istražuje, pokušava definirati i koncipirati kulturološke, društvene i identitetske aspekte istarske prošlosti, a samim time i istarske sadašnjosti⁷⁴. Prva knjiga koju Jurcan izdvaja je *Etos i Etnos zavičaja* Miroslava Bertoše (1985) čija su povijesna istraživanja i zaključci – prema Jurcanu – vidno utjecali na koncepciju istrijanstva. Naime, u toj knjizi Bertoša istražuje povijesne kontekste i procese kako bi opisao načine integracije i kohabitacije došljaka različitih kultura u Istri, antagonizme karakteristične za pojedine historijske periode Istre, a u svom zaključku piše o pojmu *convivenze* (suživota), koji ubrzo nakon toga postaje temeljni element IDS-ove politike i dominantne ideologije istarskoga konteksta. Druga knjiga koju Jurcan izdvaja, jest doktorat Nelide Milani-Kruljac – *La Comunità Italiana in Istria e a Fiume: fra diglossia e bilinguismo*. Ovo je istraživanje, kao i rad ostalih sociologa i lingvista okupljenih u Talijanskoj Uniji, prema Jurcanu zacrtalo putanju institucionalizacije dvojezičnosti u Istri, dok je s druge strane iz socio-lingvističke perspektive pridalo nijansu fluidnosti i promjenjivosti istarskom identitetu. Treću knjigu koju Jurcan izdvaja jest knjiga *Prezimina i naselja u Istri*, koju su napisali Josip Bratulić i Petar Šimunović (1985). Prema Jurcanu, ova knjiga nastoji konstituirati koncept autohtonosti tako što autori istražuju „autohtona“ prezimina u Istri⁷⁵.

Dakle, ono što se iz Jurcanove analize može u ovom dijelu rada izvući je sljedeće. Koncepti *convivenze/suživota*, dvojezičnosti i autohtonosti, koji će u kratkom roku iz povijesnih, lingvističkih i demografskih tekstova biti politički oblikovani u djelovanju IDS-a⁷⁶, svoje

⁷² Upravo će Poreč nakon dva desetljeća postati važno središte IDS-a.

⁷³ U tom je smislu znakovit naslov članka u *Glasi Istre* nekoliko tjedana prije parlamentarnih izbora 2015. godine, koji glasi: „*Istra treba zadržati novac koji je zaradila*“ (dostupno: <http://bit.ly/2q8WDrA>: 11.4.17.)

⁷⁴ Neće se dublje ulaziti u sadržaj pojedinih knjiga; ovdje se nudi Jurcanova sistematizacija tih djela.

⁷⁵ Problem kojega Jurcan uočava jest to što autori uzimaju u obzir samo prezimina prikupljena 1945. godine: „To znači da tko je do 1945. godine stigao u Istru taj je autohtoni pripadnik te regije, tko je nakon toga stigao nije autohton“ (Jurcan, 2013).

⁷⁶ Važno je naglasiti da će i neki od značajnih istraživača iz tog perioda, poput Loredane Bogliun-Debeljuh, izravno pristupiti IDS-u i politički promovirati upravo neke od prethodno skiciranih teza pojedinih znanstvenih radova. S druge strane, Bertoša je nerijetko zauzimao suprotno stajalište i kritizirao IDS.

formativne okvire imaju u osamdesetima. Isto tako, teza o Istri kao najprosperitetnijoj regiji čijim novcem i profitabilnim djelatnostima *moraju* rukovoditi upravo ljudi iz Istre, a koja će s vremenom postati svojevrsna ideološka mantra u Istri, locirana je još u ranim sedamdesetim godinama. Dakle, dvije temeljne putanje – kulturno-identitetska i ekonomska – oko kojih će se organizirati i artikulirati ideološki elementi i diskursi čije će značenje, politički mobilizirano od strane IDS-a, omogućiti, legitimirati i (p)održati lidersku poziciju te stranke, ocrtane su *prije* no što je IDS uopće formiran i aktiviran, iako će sam IDS konstantno predstavljati sebe kao stranku koja je većim dijelom zaslužna za ekonomski progres i harmoničnu *convivenzu* u Istri.

Ovim je pitanjama potrebno dodati i kontekstualne konture koje su skicirane u prethodnom poglavlju, koje je naznačilo historijsko-situacijske okvire unutar kojih je kombinacija ovih elemenata mogla poprimiti stanoviti ideološki efekt i izmamiti pristanak stanovnika s jedne, te opravdati i (p)održati lidersku poziciju IDS-a s druge strane. Naime, rastakanje jugoslavenskog sistema i dotad dominante ideologije označava i period rastakanja specifičnog *identitetskog* okvira, a osamdesete su karakteristične i po – kako bi se reklo - „buđenju“ raznih etno-nacionalnih, ali i regionalnih identiteta. Na tom tragu, na popisu stanovništva iz 1981. godine koje je na prethodnim stranicama ukratko predstavljeno, vidljivo je kako je gotovo devet godina *prije* no što je IDS „službeno“ uveo istrijanstvo i pitanje istarskog identiteta u političku arenu, regionalni/istarski identitet već bio senzibiliziran i prisutan u Istri, pri čemu ne treba isključiti i to da se stanoviti „osjećaj“ regionalne pripadnosti mogao detektirati i ranije. Ne smije se smetnuti s uma i kako se u drugoj polovici osamdesetih, kao i u prvoj fazi devedesetih, istarski identitet i istarska kultura senzibilizirala u polju popularne kulture s pojavom takozvanog *čavala* i niza glazbenika poput Francija Blaškovića⁷⁷, Alena Vitasovića i Gustafa, čiji se glazbeni izričaj bazirao na lokalnim, istarskim kulturološkim specifičnostima i dijalektu.

Moglo bi se reći da je IDS na koncu osamdesetih i u ranim devedesetima „zatekao“ određene društveno-političke i ekonomske uvjete u čijim je okvirima specifičnim fragmentiranim elementima dao *političku* koherentnost i smisao. Samim time, ovi su elementi postali *ideološki* elementi i dijelovi *ideološkog* diskursa utoliko što se na temelju mobilizacije njihova značenja opravdavala, uspostavljala i s vremenom (p)održavala pozicija IDS-a kao lidera Istre. Tako je artikulacija istrijanstva predstavljala „novu“ formu subjektiviteta i točke identifikacije u periodu kada su „stare“ forme subjektiviteta i točke identifikacije iz socijalističkog perioda iščezavale i gubile svoje uporište. Specifičnoj formi istrijanstva pridodan je i „lebdeći“ element antifašizma, a teško je ne primijetiti sličnosti multietničkog i

⁷⁷ O utjecaju i ulozi Francija Blaškovića, vidi: Orlić (2004).

multinacionalnog koncepta istrijanstva s multietničkim i multinacionalnim konceptom jugoslavenstva. Drugim riječima, „ispražnjeno“ mjesto jugoslavenstva moglo je biti zamijenjeno „novom“ formom subjektiviteta koju je istrijanstvo nudilo⁷⁸.

IDS se, u tom pogledu, 1990. definirao kao predstavnik i glasnogovornik istrijanstva i istarskih kulturnih, povijesnih i društvenih *vrijednosti*, definirajući u svojim političkim dokumentima i sam koncept istrijanstva na kojemu je bazirao vlastitu političku praksu. Na taj je način i sam pojam istrijanstva – uz popratnu konfiguraciju koncepata koji oko njega gravitiraju - dobio svoju službenu političku formu. Uz to, u periodu jake ekonomske krize, ratnoga stanja koji Istru nije zahvatio te na temelju definiranja i percipiranja HDZ-a kao remetilačkog faktora ekonomskog progresa i kao centra moći koji „nepravедno“ oduzima periferiji njezin profit, zahtjevi iz sedamdesetih godina da Istrijani upravljaju istarskim novcem i profitabilnim aktivnostima dobivaju svoju racionaliziranu *ideološku* formu, smisao i logiku. I ovi stavovi postaju dio ideološkog diskursa koji se bori za hegemoniju u Istri: IDS je u tom pogledu predstavljen kao predstavnik ekonomskih *interesa* istrijana, te svoje interese i ciljeve – kako bi rekli Marx i Engels – predstavlja kao zajedničke interese i ciljeve *svih* članova (istarskog) društva. Kombinacijom *naturalizacije* istrijanstva s jedne strane, a *racionalizacijom* i *univerzalizacijom* ekonomskih interesa istarskoga društva s druge strane, IDS ulazi u ideološku borbu s HDZ-om, tada dominantnom političkom strankom na nacionalnoj razini.

2.2.2. Ideološke borbe 90-ih

U prethodnom su poglavlju skicirani kontekstualni okviri, uvjeti te politički odnosi između HDZ-a i IDS-a. Ovdje je potrebno proširiti pitanje ideološke borbe 90-ih. I jedna i druga politička grupa nastojale su gotovo pa i čitavo desetljeće⁷⁹ različitim sredstvima i tehnikama nadvladati jedna drugu, istisnuti suprotnu stranku iz političke arene u Istri, zauzeti ključne institucije u Istri, politički mobilizirati stanovnike Istre, te osigurati njihov pristanak. Ukratko, i jedna i druga stranka su vodile borbu za realizaciju hegemonije na istarskom poluotoku. Dok je HDZ dominirao središnjim državnim institucijama, vladao većinom teritorija Republike Hrvatske i imao podršku velikoga broja hrvatskih građana, poteškoće je pronalazio upravo u Istri. Što zbog geografske pozicije, što zbog strukture stanovništva, a što zbog ekonomskih i kulturoloških specifičnosti, HDZ u Istri nije uspio realizirati prevlast koju je imao u velikoj

⁷⁸ Sličnu tezu iznosi i Raos (2014a:93), koji piše da su pripadnici različitih nacionalnosti koji su se s različitih prostora Jugoslavije nastanili u Istri, u hibridnom istrijanstvu pronašli zamjenu za jugoslavenstvo.

⁷⁹ Nakon Tuđmanove smrti 1999. godine i promjene u vodstvu HDZ-a, odnos IDS-a i HDZ-a se djelomice ublažio.

većini Hrvatske. Ono što se ovdje smatra ključnim, jest to što HDZ nije (re)organizirao, (re)aktivirao i (re)artikulirao one elemente s izrazitim ideološkim potencijalom na način da stanovnici Istre u toj stranci mogu prepoznati *lidera*, što je s druge strane IDS ostvario. Stoga, pitanje jest – koji su elementi „presudili“ u korist IDS-a?

Ideološka borba HDZ-a i IDS-a vodila se oko nekoliko međupovezanih pitanja i problema koji se u većoj mjeri mogu sažeti pod krovnim pitanjem *identiteta*. Sandi Blagonić (2006, 2016), koji se u nekoliko svojih radova bavio sukobom HDZ-a i IDS-a oko problematike identiteta, ističe dva procesa koja su oblikovala ovu borbu i istarski kontekst devedesetih. S jedne strane, kako piše Blagonić (2006:449), HDZ predvodi proces „kroatizacije Istre“, dok IDS s druge strane predvodi proces „istrijanizacije Istre“. Ciljna domena dvaju procesa jest – oblikovanje identiteta. Blagonić, prateći konstruktivistički pristup, naglasak stavlja na *simboličku* dimenziju konstrukcije kolektivnoga identiteta kojega promatra kao sredstvo političke mobilizacije⁸⁰. Tako i posljednja Blagonićeva (2016) knjiga naslovom aludira na „žarište“ borbe HDZ-a i IDS-a u devedesetima: *Istrijani protiv Istrana*. S jedne strane, nalazi se IDS koji konceptom istrijanstva nastoji isprofilirati vlastitu poziciju glasnogovornika *Istrijana* i predstavnika *regije*, dok se s druge strane nalazi HDZ koji svojim konceptom hrvatstva nastoji postaviti sebe kao glasnogovornika *Istrana*, odnosno istarskih Hrvata, te predstavnika *države-nacije*. Međutim, pojmovi *Istrijana* i *Istrana* u ovom slučaju otvaraju mnogo širu problematiku od pukog nominalnog „definiranja“ stanovnika Istre ili od, kako to Blagonić sugerira, simboličke konstrukcije identiteta i političke mobilizacije stanovništva. Naime, pojmovi *Istrijana* i *Istrana* definiraju prvu i osnovnu razinu ne samo ove specifične ideološke borbe, već su partikularni primjeri bazičnoga pitanja kada je riječ o ideologijama u širem smislu: *kome* se pojedine ideologije obraćaju, i *kako* to čine? U ovom su slučaju i jedna i druga partija pokušavale – svaka na svoj način – izdvojiti, organizirati i politički artikulirati osnovne identitetske okvire i temeljne identifikacijske točke, te samim time postaviti bazične komunikacijske, simboličke i identifikacijske parametre koji definiraju okvire „novih“ oblika subjektiviteta te poziciju i odnose adresiranih subjekata s društvenim okruženjem u kojemu se oni nalaze. Thompsonovim rječnikom, identitet - ovdje shvaćen kao *simbolička forma* koja legitimira i (p)održava dominantnu poziciju određene grupe - je u ovoj ideološkoj borbi odigrao ključnu ulogu. Ovdje je nužna kratka teorijska opaska.

Kako piše Rastko Močnik (2003:105), „identitet je [...] prazan mehanizam ideološke interpelacije koji uvijek zaposjeda neka posebna ideologija“. U jednoj fusnoti (Močnik,

⁸⁰ Upravo simbolička dimenzija postaje točka konflikta dviju političkih grupa, a dominacija u simboličkom polju je, za Blagonića, bila (i još uvijek jest) iznimno značajna u postizanju političko-društvene dominacije u Istri.

2003:125 – *fusnota 15*) produbljuje tezu i dodaje kako se ideološke borbe vode i oko „općih osnova komunikacije“, koje predstavljaju *osnovu* ideološke hegemonije. Zaposjedanje identiteta i općih osnova komunikacije omogućava ili, bolje rečeno, „olakšava“ uspostavljanje hegemonije: oba su momenta ključna u tom procesu. U tom smislu, za razliku od HDZ-a, IDS je svojim tehnikama i načinima artikulacije identiteta uspio zauzeti i preuzeti upravo identitet kao „prazan mehanizam ideološke interpelacije“, politički artikulirati i ispuniti njegovo značenje te paralelno monopolizirati, odnosno preuzeti i re-definirati „opće osnove komunikacije“ u istarskom kontekstu. Ideološki efekt tog procesa bio je pozicioniranje IDS-a kao lidera Istrijana i Istre, dok je identitet postao čvrsta, središnja točka ideologije koja je opravdavala i (p)održavala IDS. U obraćanju stanovništvu Istre, korištenje dijalekta i isticanje specifičnosti i „jedinstvenosti“ Istre i Istrijana postali su zaštitni znak IDS-a, a samim time i nezaobilazno mjesto diskursa i ostalih političkih stranaka koje su na ovaj ili onaj način pokušavale destabilizirati dominaciju IDS-a. To se najbolje može uočiti u ideološkoj borbi HDZ-a i IDS-a. Za ilustraciju ove teze, potrebno je iščitati nekoliko empirijskih primjera koje je dao Blagonić, koji je pak ovoj tematici pristupio iz drukčije perspektive.

Uvodno, Blagonić piše (2016:64): „HDZ relativno rano prepoznaje važnost istrijanstva na regionalnom političkom tržištu, ali se njegovo korištenje po tu stranku pokazuje relativno neučinkovitim“, dodajući kako se 1992. godine HDZ *istrijanizira*, koristeći čakavski *dijalekt* u predizbornim sloganima, koristeći „plakate koji se izravno obraćaju istarskim biračima“. Nadalje, Blagonić (2016:64) piše: „U istoj kampanji HDZ koristi pjesmu 'Krasna zemljo, Istro mila' koju izvode pjevači iz Istre“⁸¹, dok istaknuti član HDZ-a Nevio Šetić ističe „kako je vodstvo HDZ-a 'mahom sastavljeno od istarskih sinova poniklih na ovom prostoru“. Korištenje „istrijaniziranih“ slogana i promidžbenih materijala, kao i korištenje pjesme od jake simboličke vrijednosti za istarski kontekst, te isticanje istarske autohtonosti članova HDZ-a (što je dotad bila specifičnost isključivo IDS-ovih političara), ukazuje na to da se HDZ – kao dominantna stranka na nacionalnoj razini – već 1992. godine *prilagođava* ideološkom diskursu IDS-a. Drugim riječima, kako bi uopće i mogao ući u ideološku borbu i pokušao steći prevlast nad ideološkim terenom u Istri, HDZ se nužno prilagođava „općim uvjetima komunikacije“ koje je u nekoliko godina zaposjeo, re-definirao i *de facto* politički monopolizirao IDS. Korištenje dijalekta predstavlja pokušaj uspostavljanja „prisnijeg“ odnosa s istarskim stanovništvom, dok naglašavanje istarske autohtonosti i pripadnosti pojedinih članova HDZ-a ukazuje na indirektan pokušaj povezivanja s diskursom o Istrijanima koji „bolje od drugih“ razumiju i znaju kako

⁸¹ Ovdje se dobro prisjetiti Stuarta Halla, koji piše kako se ideološke borbe vode oko „već postojećih ideoloških simbola i slogana“ (Hall, 1988:58).

rukovoditi Istrom⁸². Međutim, u ranim devedesetima, HDZ ne samo da ne uspijeva „prerezati“ ideološku nit koja veže IDS i veliki broj stanovnika Istre, nego ne uspijeva zauzeti značajniji dio prostora ni na ideološkom terenu, ni u političko-institucionalnoj areni u Istri. Izgleda kao da je i sam HDZ svojom prilagodbom i pragmatičnim pristajanjem na specifičan „istrijski“ diskurs proizveo dodatnu potvrdu i pristanak na neupitnu lidersku poziciju i diskurs IDS-a u Istri⁸³. Zašto se HDZ-ovo korištenje istrijanstva pokazalo neučinkovitim? Zašto nije uspio zauzeti ideološki teren i u svoji korist kanalizirati ideološki potencijal identiteta/istrijanstva?

Prvo, IDS je relativno *ranije* od HDZ-a, praktički na samome početku svoga djelovanja, pažnju posvetio *isključivo* partikularnom obliku istrijanstva kojega je u svojim dokumentima definirao i oblikovao na normativnoj razini. Na taj je način otvorio put monopolizaciji istrijanstva, odnosno koncepta regionalnog/istarskog identiteta koji je – kao što je naznačeno na prethodnim stranicama – već bio „prisutan“ u Istri. Naime, kao što je Banovac (1998) naveo, deklariranih regionalaca 1981. ima oko 3 i pol tisuća, dok ih već 1991. godine ima 34 tisuća više. Popis stanovništva 1991. godine korespondira s intenzivnijim javnim djelovanjem IDS-a, koji je već tijekom 1990. godine javno djelovao aritkulirajući i afirmirajući specifičan regionalni identitet Istre⁸⁴. Te iste 1991. godine IDS donosi Programsku deklaraciju u kojoj definira i sistematizira ključne koncepte koji gravitiraju oko pojma istrijanstva, dok je s druge strane HDZ okupiran *isključivo* afirmacijom i promocijom hrvatskog etno-nacionalnog identiteta. U trenutku kada HDZ pokušava prodrijeti u ideološki teren i obuhvatiti istarski identitet, veći je dio tog terena već „zauzet“, okviri komunikacije postavljeni, dok istarski identitet ima svoga glasnogovornika i političkoga predstavnika u IDS-u.

Drugo, HDZ-ovo „agresivno“ monopoliziranje i zastupanje hrvatstva kao ekskluzivnog etno-nacionalnog identiteta, s popratnom povijesnom dimenzijom i simboličkim gestama (poput desne ruke na grudima prilikom izvođenja *Lijepa naša* što s vremenom postaje potvrдна

⁸² Prilagođavanje HDZ-a nastavilo se i u narednim godinama. Tako je, primjerice, u predizbornoj kampanji za parlamantarne izbore 2016. bivši ministar turizma Anton Kliman (HDZ), u „intimnom“ obraćanju biračima kombinirao standardni hrvatski jezik i čakavski dijalekt. U jednoj istarskoj konobi, Kliman – sjedeći na rubu kamina – štokavsko-čakavskom kombinacijom pokušava obraniti centralizirano vođenje države od strane HDZ-a kritizirajući „*porednu lokalnu politiku*“, što je svakako zanimljivo s obzirom da IDS godinama gradi profil stranke koja se zalaže za decentralizaciju i koja se protivi Zagrebu kao centru moći. Kliman potvrđuje poznavanje značaja tog diskursa, a u ovom govoru ga pokušava preokrenuti i ukazati na njegove pozitivne aspekte. Naime, Kliman ističe kako je HDZ upravo iz „*kako bi se reklo u Istri – iz Zagreba*“ realizirao mnoge projekte u Istri, te naglašava da „*HDZ ima svoju dobru priču o Istri*“, pri čemu misli na investicije u *turizmu*, najvažnije ekonomske djelatnosti u Istri, ističući pozitivne rezultate svoga djelovanja u uložni ministra turizma.

(vidi: anton kliman - <https://www.youtube.com/watch?v=8w7BzpsKcbM> – 15.4.17.)

⁸³ Doduše, HDZ s Franjom Tuđmanom načelu, oštro su napadali IDS tijekom čitavog desetljeća. No, izgleda da su upravo HDZ-ovi napadi dodatno afirmirali poziciju IDS-a i IDS-ove političke stavove. Sličnu tezu elaborira i Blagoić (2016:54), pišući kako se pritiskom centra mobilizira periferija, i obratno.

⁸⁴ Potrebno je imati na umu kako je riječ o turbulentnom periodu rastakanja „bivše države“, dotad dominantnih ideoloških okvira te fragmentiranja dotad dominantnih oblika identiteta i identifikacijskih procesa.

gesta pripadnosti ne Hrvatskoj, nego HDZ-u), praktički izjednačava poziciju stranke s hrvatstvom. Drugim riječima, hrvatstvo je definirano kroz prizmu HDZ-a, dok je HDZ *de facto* definiran kao *državotvorna* stranka, te samim time i *prva* domoljubna politička partija koja ima legitimitet i prvenstvo nad artikulacijom i afirmacijom hrvatskog identiteta. Takva „međuzavisnot“ HDZ-a i hrvatstva proizvodi kontraefekt upravo u Istri, gdje se istrijanstvo – senzibilizirano desetljeće ranije kulturno-intelektualnim radovima, a politizirano od strane IDS-a nešto kasnije – pozicionira kao suprotnost ne hrvatstvu u nekakvom apstraktnom i općem smislu, već partikularnom HDZ-ovom hrvatstvu⁸⁵. Dok je HDZ-ov koncept hrvatstva koncentriran na etničke Hrvate, istrijanstvo nominalno uključuje kako Hrvate, tako i Talijane, Slovence i pripadnike različitih manjina. Fleksibilna i relativno fluidna i „neutralna“ koncepcija istrijanstva omogućuje IDS-u da se obraća ne samo različitim etničkim i nacionalnim grupama, već i dijelu stanovništva Istre koji se *ne* identificira prema etničkim i nacionalnim linijama, što vidno proširuje domet IDS-ove politike. Ovdje se naznačuje i treći mogući razlog HDZ-ova neuspjeha. Za razliku od IDS-a, HDZ je bio koncentriran na partikularnu grupu stanovnika, modelirajući šire identitetske okvire *ispražnjene* od onih elemenata od velikog ideološkog značaja za istarski kontekst. HDZ je nastojao afirmirati povijesno i kulturološko hrvatstvo Istre i Istrana, ispuštajući iz vida zdravorazumske fragmente višejezičnosti, multietničnosti, multinacionalnosti, simboličkog i povijesnog značenja antifašizma u Istri, talijansko-hrvatske odnose, kao i vrlo važne *prostorne* i *ekonomske* elemente. Po pitanju prostora, IDS je jasno i precizno definirao prostorne okvire svoga djelovanja. U tom je smislu mogao politički iskoristiti prirodne karakteristike prostora kako bi definirao što Istra *jest*, a što *nije*, a upravo su „zatečene“ geografske i prirodne specifičnosti, kao i „povijesne“ granice Istre, dodatno omogućile provođenje ideoloških strategija naturalizacije i eternalizacije relativno „novog“ istrijanstva devedesetih. Preformulira li se klasična teza Benedicta Andersona (2006), moglo bi se reći da je za razliku od „apstraktnije“ i prostorno šire nacije, IDS konceptualizirao prostorno užu i familijarniju Istru-regiju kao zamišljenu zajednicu gušćih, opipljivijih i razumljivijih odnosa⁸⁶. Nadalje, s obzirom da se istrijanstvo kao identitet i IDS kao njegov politički predstavnik ponajprije oblikovao i afirmirao u suprotnosti s HDZ-ovim hrvatstvom i Balkanom, važnu je ulogu u simboličko-prostornom smislu odigrala (i još uvijek igra) *Učka*, koja je tako mogla funkcionirati kao „prirodna“ linija distinkcije između Istre i Hrvatske/Balkana. Na

⁸⁵ Sličnu tezu elaborira i Blagonić (2016:42), kao i Banovac (1998).

⁸⁶ Ovdje se, naravno, ne tvrdi da je IDS „izmislio“ Istru, već da je u svojim programima i političkim aktivnostima re-organizirao već postojeće prostorne okvire Istre ispunivši ih „novim“ političkim značenjem, crpeći resurse iz dubokog bazena ideoloških ostataka. Na tom je tragu sam koncept *regije* postao sastavni dio ideologije koja je opravdavala i (p)održavala poziciju IDS-a.

sličnom je tragu i Blagonić (2016:25), koji piše kako je u tom periodu izraženog nacionalizma i dominantnog hrvatstva „drugost spram stanovništva 'preko Učke“ bila jako izražena. Učka je tako od simbola „granice“ postala svojevrsan ideološki element: razlika između istrijanstva i (HDZ-ova) hrvatstva dobila je tako svoju „prirodnu“ i prostornu dimenziju, što je na koncu legitimiralo i (p)održavalo IDS-ovu naturaliziranu poziciju autohtonog, Istrijanima prostorno i „prirodno“ bliskog lidera.

Po pitanju ekonomije, otvara se pitanje pragmatičnih *interesa*. Teza o novcima koji se zarade u Istri, da ostanu u Istri, kao i zahtjevi za financijskom i gospodarskom autonomijom Istre-regije, te - na prvu loptu – logične i smislene ideje da Istrijani rukovode Istrom (odnosno da onaj koji novac *zaradi*, novcem i *upravlja*), elementi su koji su dodatno učvrstili poziciju i diskurs IDS-a. Tako član IDS-a Dino Debeljuh 1994. godine u sedam točaka objašnjava što IDS želi za Istru, a prva je točka „biti gospodar u svojoj kući (općini, regiji)“, dok treća točka zahtjeva „pravednu i odgovornu raspodjelu dobiti i poreza između općine, regije i države, a nikako 'kolonijalne' odnose“ (u: Milardović, 1995:28). Upadljive su formulacije o *gospodarenju* u svojoj kući, te o *kolonijalnim* odnosima između države i regije. Kolonijalni odnosi u širem smislu podrazumijevaju odnose eksploatacije, asimetrične odnose moći: centralna država i HDZ predstavljeni su i percipirani kao svojevrsni „imperijalisti“ koji okupiraju teritorije „drugih“ - Istrijana. Država, HDZ i Zagreb kao simbol centra eksploatiraju resurse Istre, a interpretirajući Debeljuha, moglo bi se reći da se IDS predstavlja kao borac za pravdu, kao svojevrsni anti-kolonijalistički pokret koji će privesti kraju nepravedno iskorištavanje Istre od strane Zagreba. U tom smislu, IDS-ovo djelovanje poprima i specifičnu *aktivističku* nijansu, čime se još više pokušava sjediniti sa stanovništvom i slikovitim rječnikom artikulirati interese Istrijana. Aplicira li se Eagletonova teza o ideologiji koja je usmjerena prema djelovanju, može se reći da u pogledu ekonomskih interesa IDS stanovnicima Istre nudi materijalnu motivaciju u obliku materijalnih interesa skiciranjem okvira praktičnih djelovanja kojima se oni mogu realizirati: nužno je *decentralizirati* državu. Koncept decentralizacije je u takvom kontekstu „kolonijalnih odnosa“ dovoljno „smislen“ i „racionalan“, a obuhvaća i prostornu i ekonomsku dimenziju: IDS-ovu decentralizaciju se može iščitati kao pokušaj da se „napokon“ prerežu kolonijalni odnosi i otpetlja eksploatacijski čvor koji veže Istru-periferiju s „dalekim“, „udaljenim“ Zagrebom-centrom te da se na taj način ekonomski interesi realiziraju „ovdje“, „s ove strane Učke“, u *našoj* zajednici. S obzirom na svoju etabliranu državotvornu poziciju s koje je pokušavao homogenizirati naciju, HDZ nije mogao „prevesti“ i racionalizirati takve ekonomske ideje u istarskom kontekstu, dok je politika centralizacije potvrđivala poziciju IDS-a. Kako piše Ashbrook (2008:125), većina istarskoga društva u HDZ-u nije mogla vidjeti

političkoga predstavnika koji može afirmirati ekonomske interese ne države u cjelini, već *partikularne* interese istarskoga *poluotoka*, te je stoga velika većina podržavala političku stranku koja je te interese artikulirala i promovirala uz obećanja oporavka ekonomskog blagostanja iz perioda *prije* raspada Jugoslavije.

IDS je sve ove elemente uspješno organizirao i postavio u međudnos s „krovnim“ konceptom istrijanstva. Uz to, „lebdeći“ elementi antifašizma, multietničnosti i multinacionalnosti inkorporirani su u okvire istarskog identiteta, re-organizirani su i „prevedeni“ u društveni, ekonomski i politički kontekst ranih devedesetih; raznim *multi* identitetskim odrednicama prišivena je i prikladna političko-ekonomska paradigma liberalizma, dok su antifašizmu dodatno približeni anti-nacionalistički i anti-militaristički stavovi usmjereni *protiv* politike HDZ-a. Uz to, upadljiva je sličnost između Tuđmanovog koncepta „pomirbe“ i IDS-ove formulacije „pomirbe“:

IDS je mišljenja da je nastupilo vrijeme pomirenja i praštanja, nade da se strahote rata nikada više neće ponoviti, te da je potrebno žrtvama rata ma na kojoj strani pale u Istri, podignuti obilježja, u cilju sveopćeg građanskog pomirenja.

Programska deklaracija IDS-a, 1991.

Takva je konstelacija elemenata vidno proširila polje koje je IDS mogao zauzeti i ispuniti, obraćajući se mnogo širem i raznovrsnijem spektru stanovništva. Moglo bi se reći da je preuzimanjem koncepta pomirbe, IDS na neki način prihvatio jedan aspekt HDZ-ova diskursa koji je u većoj mjeri prihvaćen na široj državnoj razini. Tim je činom IDS otvorio mogućnost adresiranja i onih koji su se s tim konceptom mogli povezati, što je otvorilo dodatnu mogućnost konkuriranja HDZ-u u Istri, a što je zauzvrat sužavalo prostor intervencije HDZ-a.

Zaključno, nužno je postaviti pitanje – s obzirom na dominantnu institucionalnu poziciju HDZ-a, kako je IDS, kao marginalna i periferna stranka, došao do dominantne pozicije u Istri? Mogući odgovor bi mogao dati Gramsci. Naime, Gramsci je u više navrata istaknuo važnost postizanja političke hegemonije *prije* no što se osvoji „službena“ vlast. Ima li se na umu da je IDS (neformalno) nastao 1989. godine, službeno 1990. godine, da 1992. postaje parlamentarna stranka s četiri mandata, te da je „službenu“ vlast u Istri osvojio tek 1993. godine na lokalnim izborima i to s apsolutnom većinom, vidljivo je kako je IDS nekoliko godina djelovao van-institucionalno, što je ovdje važno. Takvo je djelovanje dalo mnogo više prostora i vremena stranci da izgradi svoju poziciju: iako formalno politička stranka, IDS je *de facto* djelovao u široj sferi civilnoga društva, dakle izvan sfere djelovanja državnih aparata, i to nekoliko godina

prije no što je zauzeo županijske institucije i formalnu vlast u Istri. Djelujući izvan državnih i službenih institucionalnih okvira, IDS je istovremeno bio potpuno udaljen od represivnih aparata⁸⁷, dok je HDZ u periodu rata i nestabilnosti figurirao kao rukodovitelj ne samo ideoloških, već pogotovo represivnih aparata, poput vojske i policije, koje je s jedne strane bio „primoran“ koristiti imajući u vidu ratno stanje, dok je s druge strane koristio različite represivne tehnike usmjerene, primjerice, prema kritički nastrojenim medijima⁸⁸. U tom je smislu aktivnost IDS-a – u pred-institucionalnom periodu djelovanja stranke - bila koncentrirana na kulturno, medijsko i poglavito van-institucionalno političko polje djelovanja. Takva je konstelacija odnosa i snaga omogućila IDS-u da sebe pozicionira i predstavi isključivo kao *opoziciju*, i to ne bilo kakvu opoziciju, već kao opoziciju *državi* i državnim aparatima. Upravo distanciranost od državnih aparata i opozicijsko polazište omogućuje IDS-u specifičnu kombinaciju političkog i civilno-društvenog djelovanja. Samim time, IDS je imao mnogo više prostora u kulturnom, medijskom i političkom polju za provođenje procesa „edukacije“ pristanka, te za horizontalno „izjednačavanje“ sebe, kao političke partije, sa istarskim društvom.

2.3. Liderstvo IDS-a – ideološki elementi i ideološki diskurs

Refleksija na situaciju u devedesetim godinama prošloga stoljeća važna je iz razloga što su se u tom periodu formirali ne samo okviri i osnovni principi djelovanja IDS-a koji su zadržali svoj kontinuitet do danas, već i zato što se u tom kontekstu skrojio partikularni ideološki diskurs na temelju kojega IDS već dva i pol desetljeća legitimira svoju poziciju. Moglo bi se reći da je IDS upravo u devedesetim godinama akumulirao svojevrsan „ideološki kapital“ kojega je kontinuirano „ulagao“ u svojim političkim aktivnostima. Taj je „ideološki kapital“ sklop političkih koncepata i ideja, interesa i iskustva, konfiguracija ideoloških elemenata izvučenih iz bazena zdravog razuma, sfere „lebdećih“ elemenata i političko-ekonomskih uvjeta užeg i šireg konteksta unutar kojega se IDS razvijao. Kako bi se ispitala liderska pozicija IDS-a u Istri, potrebno je „rastaviti“ taj sklop na pojedine elemente te ih, ukratko, analizirati kako bi se na koncu dala šira slika ideologije IDS-a. Sagledavanje pojedinih ideoloških elemenata važno je kako bi se moglo postaviti pitanje *subjekta*. O tome će biti riječ na idućim stranicama.

Nakon kratke historijske sistematizacije i refleksije u prethodnom poglavlju, ostatak rada će se doticati recentnijega perioda. U istraživanju koje je prethodilo pisanju rada, a koje je u većoj mjeri uključivalo iščitavanje IDS-ovih tekstova (s naglaskom na parlamentarne izbore

⁸⁷ Distancu koju je – bar perceptivno – zadržao do danas.

⁸⁸ O „načinu vladanja“ HDZ-a, vidi: Malešević, 2004.

2015. i 2016. godine), kao i iščitavanje medijskih tekstova koji su prenosili stavove IDS-ovih čelnika, detektirala se nekolicina ideoloških elemenata koji se smatraju ključnima u procesu reprodukcije IDS-ove hegemonije u Istri, a koji su u kontinuitetu s onim elementima koji su devedesetih „presudili“ u korist IDS-a.

2.3.1. Istra kao „civilizacijska oaza“

Sintagme „istarske posebnosti“ i „istarske jedinstvenosti“ sastavni su dijelovi IDS-ovog diskursa i predstavljaju središnje elemente ideološkog diskursa istarskoga konteksta. U svojoj je Programskoj deklaraciji IDS istaknuo „posebnost“ istarskog poluotoka, „posebnost“ istarske kulture, povijesti i identiteta. 2013. godine Istarska županija – na čelu s IDS-ovim županom Valterom Flegom – ide korak dalje i donosi *Deklaraciju o regionalnom razvoju i jedinstvenosti Istre*⁸⁹. Deklaracija polazi od „činjenice“ da je „Istra, povijesna pokrajina, čija se posebnost i osobitost očitovala kroz čitavu njezinu povijest“. Upadljivo je naglašavanje *činjeničnosti* istarske posebnosti koja se manifestirala kroz *čitavu* povijest. Na ovom bi se primjeru moglo reći da IDS na normativnoj razini institucionalno naturalizira i eternalizira „istarsku posebnost“. Ona je predstavljena kao samorazumljiv, očigledan i bezvremenski fakt. Međutim, o kakvoći „istarske posebnosti“ u polazištima Deklaracije nema riječi – u sadržajnom smislu, ne navodi se *po čemu* je Istra posebna, po čemu se razlikuje od drugih dijelova Hrvatske i širega konteksta. Naglasak je isključivo na činjeničnom i bezvremenskom aspektu „istarske posebnosti“. Jurcan (2013) je u svom tekstu, slično Hallovoj analizi tačerizma, locirao izvore „istarske posebnosti“ u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošloga stoljeća. Historijski, to je relativno kasniji period i novije doba od značenja sintagme „čitave [istarske] povijesti“ koja je naglašena u Deklaraciji, a koja pretpostavlja neprekidan vremenski kontinuum tijekom kojega je Istra ostala nepromjenjena; kontinuum koji nema naznačen početak, već se, kao takav, podrazumijeva. Dok je Jurcan precizno ukazao na kontingentne historijske, političko-ekonomske i kulturno-intelektualne procese i (pred)uvjete koji su utjecali na formiranje *ideje* o „istarskoj posebnosti“, iz Deklaracije se može iščitati kako je „istarska posebnost“ *činjenica*, a ne ideja, neovisna od bilo kakvih sličnih procesa, kako ih nadilazi, te kako je „posebnost“ inherentno, prirodno svojstvo Istre. Prateći Thompsonovu teoriju djelovanja ideologije, moglo bi se reći da je Istra ovdje reificirana: ona je samo-djelatna, smještena izvan povijesno-društvenih procesa.

⁸⁹ Vidi: *Deklaracija o regionalnom razvoju i jedinstvenosti Istre* (2013).

S druge strane, povijesni kontinuum predstavlja i pokušaj uspostavljanja vremenskog kontinuiteta odnosa zajednice i prostora: ukoliko je Istra, kao prostor, kroz čitavu svoju povijest pokazivala svoju „posebnost i osobitost“, te iste atribute je kroz čitavu svoju povijest pokazivalo i istarsko društvo. Naime, već u Programskoj deklaraciji IDS-a naglašava se da „Istra više od dvije tisuće godina ima izraženu i priznatu regionalnu samobitnost“, a da istrijanstvo „predstavlja specifičnu svijest regionalne pripadnosti koja se odnosi na procese identifikacije istarskog čovjeka sa zajedničkim teritorijem i povijesnom sudbinom“⁹⁰. Freedon (2006:284), koji piše da ideologije organiziraju društveno vrijeme, bi rekao da je ovdje riječ o ideološkoj eksploataciji „vremena kao sredstva socijalne kontrole“: reinterpetacija povijesti stvara podlogu za projekciju budućnosti, a koncepcija vremena-kao-narativa važna je za uspostavljanje „unutarnje harmonije ideologije“. Osim toga, narativizacija vremena i reifikacija prostora/povijesti važna je i za strategiju unifikacije istarskoga društva i stvaranja kolektivnoga identiteta. U tom je pogledu važno i pitanje prostora. Za potpunije objašnjenje „istarske posebnosti i jedinstvenosti“ u prostornom smislu, potrebno je pogledati kako se značenje artikulira na, kako bi Malešević rekao, operativnoj razini ideologije.

Komentirajući pitanja „crnih košulja“ i „ratnih zločina“ u ljeto 2016. godine, netom prije predizborne kampanje za izvanredne parlamentarne izbore, tajnik IDS-a Giovanni Sponza izjavljuje:

Ponosni smo jer 26 godina zagovaramo iste temeljne vrijednosti, što smo dosljedni u svojim politikama i što smo skupa s našim vrijednim sugrađanima stvorili regiju koja je po kvaliteti života i civilizacijskim standardima uzor ostatku države. Ponosni smo što smo u Istri stvorili civilizacijsku oazu⁹¹.

Upadljivo je korištenje sintagme „civilizacijske oaze“, koja otvara nekoliko značenjskih razina. Prvo, termin „civilizacija“ ovdje označava historijski progres, odnosno realizaciju Programsko najavljene „povijesne sudbine“ – IDS je sa svojim sugrađanima „gradio“ istarsku povijest i gradi istarsku budućnost. Drugo, termin „oaza“ ovdje označava *posebnu* i zasebnu, *jedinstvenu* i istaknutu poziciju Istre u širem kontekstu. Freedon (2006:285) piše o ideologijama koje imaju i svoju prostornu dimenziju, a ističe prostorni univerzalizam kao značajku pojedinih ideologija, dok su druge ideologije koncentrirane na specifične prostorne okvire. Iz sintagme „civilizacijske oaze“ može se iščitati kako je ovdje riječ o prostornom partikularizmu. U

⁹⁰ Programska deklaracija IDS-a (1991).

⁹¹ Vidi: Sponza: *Nemojte dopustiti trgovanje ljudskim pravima! Niti u izbornoj kampanji!* (dostupno: <http://bit.ly/2rF08bm> - 27.4.17).

geografskom smislu, oaza je izolirana lokacija s vodom i raslinjem, izolirana lokacija u pustinji. U metaforičkom smislu, oaza predstavlja utočište. U cjelini, Sponzina „civilizacijska oaza“ podrazumijeva to da je „civilizirana Istra“ svojevrsno utočište u pustinji primitivizma i barbarstva, što podrazumijeva prostornu i društvenu izoliranost Istre, ali i svojevrsnu „uzvišenost“ Istre koja je ovdje humanizirana dok je „ostatak države“ dehumaniziran, a ako se ode korak dalje, moglo bi se reći da sekundarno značenje podrazumijeva i svojevrsnu „civilizacijsku“ superiornost Istre nad „ostatkom države“. Time se reproducira ideološki diskurs o distinkciji između Istre i „ostatka Hrvatske“, o distinkciji između civilizirane, progresivne i europske Istre i primitivnog, nazadnog i balkanskog Drugog⁹². Diskurs „istarske posebnosti“ je ideološki utoliko što u prvi plan ističe leadersku poziciju jedne grupe: Sponza ističe ulogu IDS-a koji „26 godina zagovara iste temeljne vrijednosti“, sa svojim sugrađanima gradi Istru, te koji je ponosan što je izgradio civilizacijsku oazu. Osim što se ovdje IDS-ova pozicija univerzalizira time što se djelovanje IDS-a izjednačava s djelovanjem cjelokupnog stanovništva Istre, IDS se ovdje predstavlja kao svojevrsna „avangardna“ partija, što je Boris Miletić drugom prilikom i eksplicitnije utvrdio: „Jak IDS garancija je napretka Istre“⁹³. Dakle, ne samo da se IDS univerzalistički izjednačava s istarskim stanovništvom i Istrom u prostornom, povijesnom i političkom smislu, već se IDS praktički izjednačava i sa samom idejom, odnosno „činjenicom“ istarske posebnosti. U tom se procesu izjednačavanja IDS zapravo izdvaja kao glasnogovornik, politički predstavnik, ali i politički *graditelj* istarske posebnosti.

2.3.2. „Drukčiji od drugih!“

Ideja „istarske posebnosti“ bazira se na kontinuiranom isticanju atributa koji Istru razlikuju od ostatka Hrvatske. Tako se i IDS-ova kampanja za izvanredne parlamentarne izbore u rujnu 2016. godine organizirala oko sintagme „Drukčiji od drugih!“⁹⁴. Na službenim stranicama IDS-a, u najavi jednog predizbornog spota, piše: „Istra je danas korak ispred drugih, a u puno elemenata je i drukčija od drugih i time se ponosimo!“⁹⁴. Koji su to elementi koji Istru čine „drukčijom od drugih“, i što ta sintagma znači? Ili, preciznije, koji su to *ideološki* elementi?

Elementi po kojima se Istru nerijetko izdvaja i razlikuje od „ostatka Hrvatske“ su: multikulturalnost, tolerancija, suživot, otvorenost i liberalnost, uz uvijek prisutno naglašavanje

⁹² Za potpuniju analizu ove distinkcije, vidi: Blagonić (2016). O tome je pisao i Jurcan (2013).

⁹³ Vidi: Miletić: *Jak IDS garancija je napretka Istre* (dostupno: <http://bit.ly/2rEXbrj> - 27.4.17.)

⁹⁴ Vidi: *Istra je jaka!* (dostupno: <http://www.ids-ddi.com/vijesti/video/5035/istra-je-jaka/> - 27.4.17.)

istarske antifašističke prošlosti. Ukratko, riječ je o setu „ključnih riječi“ koje se koncipiraju i percipiraju kao progresivne ljudskopravaške vrijednosti. Ključne je riječi ovog diskursa sažeo predizborni spot IDS-a, pod nazivom *Istra je jaka*⁹⁵, koji za Istru, IDS i stanovništvo Istre kaže:

Prvi smo u zaštiti prava manjina.

Tolerantni smo i poštujemo različitosti.

Antifašizam je dio naše kulture.

Kad vidimo crne košulje padne nam mrak na oči.

Po civilizacijskim standardima korak smo ispred ostatka Hrvatske.

Drugačiji smo od drugih i na to smo ponosni.

Ponovno je upadljivo *naglašavanje* razlika između Istre i drugih, između Istre i „ostatka Hrvatske“; naglašavanje „istarske posebnosti“ u odnosu prema „ostatku Hrvatske“. Dakle, s jedne se strane kontinuirano izdvaja partikularizirana i segmentirana slika Istre, dok se s druge strane učestalo koristi poopćena formulacija „ostatka Hrvatske“. Distinkcija „Nas“ i „Drugih“ se ovom slučaju, kao i u gotovo svim istupima IDS-a, poprilično eksplicitno formulira. U pogledu načina rada ideologije, prateći Thompsonove teze može se reći da je na djelu ideološka fragmentacija: diferencira se slika i pozicija „Nas“ i „Drugih“, dok se istovremeno Istra simbolički pročišćava od karakteristika „Drugih“. Ukratko, kolokvijalno rečeno – „Mi“ smo tolerantni, „Oni“ nisu; „Mi“ poštujemo različitosti, „Oni“ ih ne poštuju; „Mi“ smo civilizirani i napredni, a „Oni“ su necivilizirani i nazadni, itd. I ovdje je ponovno upadljiva svojevrsna „istarska superiornost“ koja pozadinski oblikuje diskurs. Tako se predizborni spot *Drukčiji od drugih!* otvara iskazima: „Istra je danas najrazvijenija hrvatska regija“, dok se u predizbornom spotu *Istra je jaka!* npr. govori da je „Istra najbolja maslinarska regija na svijetu“, ističu se „rekordi“ u turizmu, te se uvjerljivo tvrdi da je Istra po civilizacijskim standardima „korak ispred ostatka Hrvatske“. Istarska se različitost od „ostatka Hrvatske“, izgleda, formulira i prezentira prvenstveno korištenjem superlativa, a obilno korištenje superlativa kojima se definiraju i opisuju svojstva Istre i istarskoga društva u gotovo svakom istupu IDS-a, simptomatično je po pitanju prisutnosti pozadinske ideje „istarske superiornosti“. Ovu tezu ponajbolje zaokružuje izjava IDS-ovog župana Valtera Flega u ožujku 2017. godine: „Istra je svjetionik koji prednjači u uvažavanju svih naroda i narodnosti“⁹⁶.

⁹⁵ Vidi: *Istra je jaka!* (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=unk71vYdugo> 27.4.17.)

⁹⁶ Vidi: *Flego: Istra je svjetionik koji prednjači u uvažavanju svih naroda i narodnosti* (dostupno: <http://bit.ly/2pZ9amo> - 27.4.17)

Opaska o istarskoj multikulturalnosti i toleranciji

Ovdje je nužna kratka opaska. Naime, s obzirom da je „uvažavanje svih naroda i narodnosti“ jedna od karakteristika koje IDS-ovci nerijetko ističu kao temeljnu društvenu, kulturnu, povijesnu, političku i simboličku dimenziju „istarske posebnosti“, te s obzirom da se istarska multikulturalnost i tolerancija izdvajaju kao ključni atributi koji Istru razlikuju od „ostatka Hrvatske“, koji ju čine „dručkijom od drugih“, valjalo bi se zapitati – kakvo je stanje na terenu? Preciznije, što o istarskoj multikulturalnosti i toleranciji mogu reći neka (empirijska) antropološka istraživanja? Recentniji radovi, poput radova Blagonića (2012, 2016), Olge Orlić (2008) i Ivone Orlić (2013), pokazuju kako je „situacija na terenu“ u mnogočemu drukčija od diskurzivne i simboličke multikulturalnosti i tolerancije koju IDS kontinuirano artikulira, promiče i nastoji politički afirmirati. Bez ambicija dubljeg ulaženja u „terensku“ problematiku istarske multikulturalnosti i tolerancije, ovdje će se samo ukratko skicirati nekoliko „antiteza“ dominantnog ideološkog diskursa u Istri.

Najbolji je primjer rad Olge Orlić, koja je istraživala upravo pitanje multikulturalnosti, s naglaskom na odražavanje *europskog* diskursa o multikulturalnosti u Istri. Osim ispitivanja retorike istarskih političara, O.Orlić je provela i terensko istraživanje, gdje je na temelju analize razgovora koje je vodila sa sugovornicima/icama, ocrtala zanimljive konture istarske multikulturalnosti koja se, prema njoj, u Istri mijenja „ovisno o tome na koga se odnosi“ (Orlić, 2008:55). Naime, zaključci su, ukratko, sljedeći: dok dio sugovornika/ica istarsku multikulturalnost smatra *samorazumljivom*, drugi dio ispitanika/ica smatra kako je riječ o „deklarativnoj“ multikulturalnosti, te da se ona *ne* odnosi na Rome, Albance, Srbe i Bosance, dok treći dio ispitanika/ica istarsku multikulturalnost shvaća kao „mit“. O.Orlić (2008:54-55) će o istarskoj multikulturalnosti, u zaključku s kojim zaokružuje svoje istraživanje, napisati kako se ona odnosi prvenstveno na *suživot* Talijana i Hrvata, dok su ostale manjine (Romi, Albanci, Bosanci, Srbi, Kinezi) *isključene*, ili „samo nominalno uključene u diskurs o multikulturalnosti“. Iz razgovora sa svojim sugovornicima/icama, O.Orlić (2008:54) zaključuje da su pripadnici tih manjina percipirani kao Drugi, kao „*furešiti*“, kao „oni *priko Učke*“, te da se od njih očekuje da prihvate „*istrijski* identitet, da prihvate lokalni govor [i] istarski način života i mentalitet“. U tom pogledu autorica uočava postojanje težnje za asimilacijom, što je po njoj u suprotnosti s načelnom multikulturalnošću. Ovu tezu potvrđuje i dodatno elaborira etnologinja Ivona Orlić (2013:51-52), pišući kako se o neprihvatanju nacionalnih manjina (srpske, bosanske, romske, itd.), „ili čak i Hrvata izvan granica regije“ malo govori, i to pogotovo „u političkom i/ili europskom diskursu“. Blagonić (2016:25-26) također piše o drugosti prema stanovništvu „preko Učke“, koju locira još u drugoj polovici 19. stoljeća, dok u

drugoј studiji (vidi: Blagonić, 2012) potvrđuje kako su i tijekom 20. stoljeća Hrvati percipirani i označeni kao „oni preko Učke“.

Flegina izjava o Istri kao „svjetioniku“ uvažavanja različitosti dobiva drukčije nijanse kada je sagledana u odnosu s ovim istraživanjima, a njena „deklarativna“ dimenzija – na tragu rada Olge Orlić – poprima ideološke konture. Ukratko, moglo bi se reći da je, s jedne strane, na djelu svojevrsno ideološko „prikrivanje“ problematičnih aspekata istarskoga „suživota“, dok je s druge strane na djelu univerzaliziranje koncepta multikulturalnosti u Istri. I sam pojam multikulturalnosti ima svoju ideološku težinu u ovom slučaju. Naime, istarsko stanovništvo *jest* heterogeno, u Istri doista žive društvene grupe različitih etničkih i kulturoloških provenijencija kao što je to, na koncu, slučaj i u mnogim drugim dijelovima Hrvatske. Međutim, onda kada *heterogenost* biva „prevedena“, politički artikulirana i definirana kao *multikulturalnost*, a multikulturalnosti se prišije nerazdvojna *tolerancija*, te kada se multikulturalnost i tolerancija definiraju kao inherentno, *prirodno* svojstvo Istre i Istrijana, dobiva se ideološki element koji, s jedne strane, prikriva negativne i problematične aspekte društvenih odnosa u Istri, a s druge postavlja okvire za reprodukciju diskursa o „istarskoj posebnosti“ koji sa sobom nosi mnoge ideološke implikacije te ujedno služi i kao ideološki kapital i legitimacijska podloga IDS-a. Reprodukcijom tog diskursa, slika Istre kao „avangarde“ po pitanju multikulturalnosti, tolerancije i suživota postaje samorazumljiva, folklorizirana i samim time ideološki efikasna. Posljedica tog diskursa je, althusserovski rečeno, praktično življenje *imaginarnih* odnosa pojedinaca s vlastitim okruženjem; imaginarnih utoliko što se „neutralnija“ heterogenost doživljava i proživljava kao politički i ideološki efektinija i „pozitivnija“ multikulturalnost, koju bi se moglo shvatiti i „podobnim“ konceptom ukoliko se u obzir uzme nastojanje da se što preciznije oslika i definira bliska i „prirodna“ veza Istre i Europe. Na tom tragu, i Olga Orlić (2008:49) piše kako je kod istarskih političara „evidentna njihova želja da se Istra smatra bližom Europi nego neki drugi dijelovi Hrvatske“, dok uvođenje i korištenje koncepta multikulturalnosti reflektira upravo nastojanja IDS-a da Istru koncipira, afirmira i oslika kao progresivnu regiju koja je u skladu s europskim trendovima politike multikulturalnosti i tolerancije. U tom pogledu, dobro se prisjetiti Slavoj Žižeka (2008:118) koji toleranciju definira kao „ideološku kategoriju“ liberalnog multikulturalizma, kao ključan element ideološkog procesa „kulturalizacije politike“ koji u prvi plan postavlja pitanja kulturnih različitosti i tolerancije mistificirajući i praktički „neutralizirajući“ pitanja nejednakosti i emancipacije. Doduše, IDS – koji većinu djelovanja bazira upravo na promociji i afirmaciji istarske multikulturalnosti i tolerancije, čime prikriva pitanja nejednakosti u Istri - u svojim aktivnostima kontinuirano artikulira specifičan oblik nejednakosti i politiku moguće

emancipacije. Nejednakost koju IDS ističe i protiv koje se nastoji boriti, jest „eksploatacijski“ odnos centralne države i periferne regije, dok je emancipacija predstavljena u obliku decentralizacije. Dok će o tome biti riječ u idućem podpoglavlju, iz kratkog osvrtu na postojeća istraživanja upadljivo je spominjanje Učke kao simboličke granice između „Nas“ i „Drugih“, te ju je stoga potrebno ukratko ispitati.

2.3.3. Učka

Moglo bi se poprilično ispravno utvrditi da se Učka percipira kao simbolička granica Istre u istarskom imaginariju. Potvrdu pružaju i prethodno navedena istraživanja, koja iz različitih perspektiva i metodologija, dolaze do zajedničke teze o Učki kao važnom faktoru u konstrukciji identiteta i procesima identifikacije, političkim praksama, te u socio-kulturnim odnosima „Nas“ i „Drugih“ u istarskom kontekstu. Etienne Balibar (1996:139), u razmatranju „nacije“ kao ideološke forme, piše kako „vanjske granice moraju kontinuirano biti zamišljene kao projekcija i zaštita unutarnje kolektivne ličnosti“, koju pojedinci pounutruju i „žive“, kako bi određeni prostor percipirali i doživljavali kao „dom“. Na sličnom tragu, i Blagonić (2016:32) razmatra pitanje „doma“, a Učku opisuje kao „prirodno teleološki zid regionalnog doma“, te kao ideološku zaštitu. Uz to, bazirajući se na teoriji Marie Todorove, Blagonić (2016:97) ističe funkciju Učke kao granice između Europe/Istre i Balkana, kao granice koja „filtrira“ identitetske i kulturološke razlike „Nas“ i „Drugih“, ili – prateći Sponzinu izjavu o „civilizacijskoj oazi“ – razlike „civilizacije“ i „barbarstva“. Sličnu stvar tvrdi i Raos (2014a), koji piše da je u procesu stvaranja razlike nužno odrediti granice, bile one simboličke ili materijalne. Učka, u tom smislu, posjeduje i simbolička i materijalna svojstva granice koja ima i svoju ideološku funkciju utoliko što, s jedne strane, diferencira i simbolički pročišćava istarski prostor i istarsko društvo od karakteristika „Drugih“ koje se – kao što pokazuju npr. radovi Olge i Ivone Orlić – prebacuju „prika Učke“, dok s druge strane postaje efikasna simbolička forma u Thompsonovoj ideološkoj unifikaciji i strategiji simbolizacije jedinstva. Preciznije, Učka figurira kao svojevrsan simbol „jedinstva i kolektivnog identiteta“ Istre. Takvo što, kao i relevantnost Učke u ideološkom diskursu IDS-a, najbolje pokazuje kako se na službenim stranicama Istarske županije o Učki piše. U obrazloženju donošenja odluke o proglašenju pjesme „*Krasna zemljo, Istro mila*“ istarskom himnom, u kojoj se spominje Učka, na stranicama Istarske županije – čijim institucijama od 1993. rukovodi IDS - piše:

Pjesma „Krasna zemljo, Istro mila“ od njezinog je nastanka istarski čovjek vezivao, ponajprije uz vlastitu unutarnju pripadnost svom rodnom istarskom kraju, njegovoj predanosti Istri, životu i suživotu ljudi ovoga podneblja, te *snažnim osjećajem ponosa i oduševljenja vječnom i neponovljivom Učkom*, gradovima, rijekama, istarskim morem i otocima, povijesno vezanim uz Istru⁹⁷. (*kurziv moj*)

Osim što se naglašavanje „unutarnje pripadnosti“ preklapa s Balibarovom tezom o „unutarnjoj kolektivnoj ličnosti“, te što se odnos „istarskoga čovjeka“ i geografskog prostora simbolički eternalizira i naturalizira, upadljivo je svojevrsno fetišiziranje Učke. Ona je ovdje koncipirana kao svojevrsan fetiš, i to gotovo u nekakvom animističkom smislu. Njoj su idolatrijski pripisane „vječnost“ i „neponovljivost“; ona ispunjava „istarskoga čovjeka“ osjećajima ponosa i oduševljenja. U širem smislu, moglo bi se reći i da je Učka na neki način koncipirana i percipirana kao svojevrsan „totem“ koji služi kao kohezivno čvorište istarskoga društva, koji istarski kolektiv drži na okupu.

No, uz pitanja identiteta i kolektiviteta, Učka igra još jednu važnu simboličku ulogu u ideološkom diskursu koji (p)održava i opravdava poziciju i politiku IDS-a. Naime, u odnosu Istre-periferije i Zagreba-centra, Učka figurira kao „prirodna“ barijera koja nosi partikularno političko i društveno, ali i *ekonomsko* značenje granice koja odvaja Istru od „ostatka Hrvatske“ te ju, na taj način, čini posebnom i jedinstvenom. Za ilustraciju navedenog, prilaže se slika preuzeta sa službenih stranica IDS-a, a koja je izvučena iz predizbornog spota „*Istra je jaka!*“:

Slika 1 - preuzeto: *Istra je jaka!* (<http://www.ids-ddi.com/vijesti/video/5035/istra-je-jaka/> - 27.4.17)

⁹⁷ Vidi: Himna Istarske županije (dostupno: <https://www.istra-istria.hr/index.php?id=197> – 27.4.17.)

U jednom dijelu ovog spota, kritizira se nejednaka re-distribucija novca na državnoj razini: „90% novca odlazi u državnu blagajnu, 5% ide Gradu Zagrebu, a onih preostalih 5% moraju između sebe podijeliti *sve* općine, gradovi i županije“, govori narator. Kao rješenje, nudi se decentralizacija koja će omogućiti da „novac zarađen u Istri, ostane u Istri“. No, ono što je ovdje simptomatično, jest način na koji se u spotu uvodi decentralizacija: ona simbolički „pada“ i poklapa upravo Učku, simbolizirajući svojevrstan rez odnosa između Istre i „ostatka Hrvatske“. Na denotativnoj razini, moglo bi se reći da je ovdje jednostavno riječ o slikovitom načinu prezentiranja decentralizacije koja je predstavljena kao „filter“ ravnopravnije re-distribucije financija. No, na konotativnoj razini, upadljiv je upravo *simbolički rez*: Istra je ovdje *de facto* odvojena od „ostatka Hrvatske“. Kako bi se preciznije pojasnilo sekundarno, ideološko značenje slike, u raspravu je nužno uvesti Miletićevu „istarsku putovnicu“.

2.3.4. Istarska putovnica

Na prethodno priloženoj slici uočljivo je kako termin „decentralizacija“ prekida protok novaca iz Istre prema Zagrebu-centru, dok s druge strane predstavlja *granicu* između Istre i „ostatka Hrvatske“. Figurativna transformacija Učke u aktualiziranu granicu otvara pitanje sekundarnog značenja ove simboličke geste, a koje podrazumijeva svojevršno odvajanje Istre od Hrvatske. Diskurs „istarske posebnosti“ i tvrdnja da je Istra „drukčija od drugih“, na ovom primjeru dobivaju svoje prostorne okvire: Istru se predstavlja kao prostorno, odnosno *teritorijalno* izdvojenu regiju, kao prostor koji se decentralizacijom *odvaja* od hrvatske države. Ne ulazeći u to poprima li sekundarno značenje ove slike na dubljoj razini i stanoviti secesionistički ili „autonomaški“ prizvuk (koji se, usput rečeno, IDS-u nerijetko pripisivao tijekom 90-ih), konotacije ove slike nose stanovit ideološki značaj: ideja „istarske posebnosti“ se slikovito naturalizira, a decentralizacija je prezentirana kao prirodni slijed, kao *nužnost*. Naime, razlike između Istre i „ostatka Hrvatske“ predstavljaju se kao nepremostive: Učka figurira kao prirodni pokazatelj odvojenosti, a decentralizacija se nudi kao logičan i racionalan proces koji će Istru odvojiti i u političko-ekonomskom smislu. U takvim okvirima, IDS se nudi kao politički pokret koji tu odvojenost može realizirati i na taj način Istru *emancipirati* od – kako je to Debeljuh formulirao još sredinom devedestih – kolonijalnih odnosa sa Zagrebom. Sekundarno, ideološko značenje ove simboličke geste ima svoju još precizniju i eksplicitniju formu u drugoj simboličkoj gesti predsjednika IDS-a Borisa Miletića, koji je mjesec dana prije izlaska ovoga spota za sliku svog Facebook profila postavio sliku „istarske putovnice“:

Slika 2 - "Istarska putovnica" Borisa Miletića (vidi: <http://bit.ly/2qA6hrA>)

Nakon objave slike, uslijedile su mnoge oštre medijske i političke reakcije i kritike, a neke od njih vidljive su na priloženoj slici. Miletić je svoj čin objasnio ovako:

Fotografiju, odnosno montažu tzv. 'istarske putovnice' podijelio sam na svom Facebook profilu nakon što sam pratio kulminaciju cirkusa koji se događao u Srbu na obljetnici antifašističkog ustanka. [...] Moja poruka bila je jasna, Istra je po razini tolerancije i civilizacijskim standardima svijet za sebe. Čovjek se opravdano zapita je li moguće da živimo u istoj državi. Fotografijom sam rekao točno to, a to je da je Istra u mnogim stvarima drugačija od ostatka Hrvatske.⁹⁸

Isti članak *Glasa Istre* prenosi kako je Miletić dodao da „IDS nije nikada tražio teritorijalno odvajanje od ostatka Hrvatske, već je oduvijek inzistirao na Istri kao zasebnoj županiji, odnosno regiji“. No, teško se oteti dojmu da natpis „*Republika Istra*“ na Miletićevoj istarskoj putovnici ne sadrži konotacije koje upućuju na misao o Istri kao teritorijalno zasebnoj regiji, ili čak, preciznije, o Istri kao zasebnoj državi. Naime, dok se artikuliranje i promoviranje istrijanstva kao specifičnog regionalnog identiteta može zadržati na subjektivnom nivou pojedinačnih osjećaja i iskustava, istarska *putovnica* u diskusiju uvodi „objektivnije“ pitanje državljanstva. U tom smislu, Miletićevo bi objašnjenje bilo bolje preformulirati na način da slika putovnice ne pokazuje da je Istra „svijet za sebe“, već da *bi mogla* postati „država za sebe“. Miletićev pokušaj objašnjenja ovdje figurira kao višak koji ne uspijeva prikriti jasno izraženo, eksplicitno značenje istarske putovnice. Simbolička forma istarske putovnice nosi toliko jako ideološko

⁹⁸ Vidi: Miletić: „Istarska putovnica“ poruka je o istarskoj toleranciji (dostupno: <http://bit.ly/2qLp5ls> - 27.4.17)

značenje da Miletićev pokušaj objašnjenja nalikuje na paradoksalni pokušaj mistifikacije ideološkog diskursa, iako i sam taj pokušaj mistifikacije zapravo uvodi komplementarni konceptualni aparat koji pravno-administrativno značenje putovnice obogaćuje kulturološkim, društvenim i političkim značenjima što se, na koncu, nadovezuje na pozadinsku ideju o Istri kao „državi za sebe“. Dok se kod slike na kojoj decentralizacija prekriva Učku moglo dvojiti oko mogućih značenjskih implikacija secesionističkoga prizvuka, Miletićeva istarska putovnica takve značenjske implikacije pokazuje već na prvom čitanju slike.

No, sama ideja o Istri-državi prisutna je u javnom prostoru već dugo vremena. Primjerice, na Facebooku je osnovana grupa *Istra – Samostalna država* koja u trenutku pisanja ovog teksta okuplja 7.740 Facebook korisnika⁹⁹. Moglo bi se pretpostaviti da su korisnici, ili bar velika većina njih, svojim ulaskom u tu grupu, prihvatili zaključke grupe, koji kažu: „*Istra je država, Istrijan je nacionalnost [...] Mi nismo Talijani, nismo Slovenci, nismo Hrvati – mi smo Istrijani*“¹⁰⁰. Ova grupa pruža popis drugih stranica koje su s njom i s njenim polazišnim točkama o samostalnosti Istre povezane, a među njima se ističe Facebook stranica *idea for Republic of Istria* koja u trenutku pisanja ovog teksta okuplja 7.530 korisnika¹⁰¹. Profilna slika ove stranice prikazuje istarski poluotok čije su granice iscrtane isprekidanim crticama, iznad kojih su istaknute škare koje ukazuju na „rezanje“ i odvajanje Istre, što je tek relativno eksplicitniji i izravniji način izražavanja ideje o odvajanju Istre od „ostatka Hrvatske“ od IDS-ove decentralizacije iz spota *Istra je jaka!*. Ova stranica otvoreno promovira IDS, dijeleći poveznice kojima se afirmiraju stavovi i iskazi čelnika stranke, te dijeleći poveznice i komentare koji kritiziraju, pa čak i omalovažavaju, IDS-ove političke oponente. No, ono što je ovdje važno naglasiti, jest to da ove (zasad virtualne) inicijative ukazuju na postojanje zdravorazumskih fragmenata ideja i misli o samostalnoj Istri. U tom ih je smislu moguće shvatiti kao svojevrsne „privatne“ inicijative koje na stanovit način sondiraju ideološki teren, skicirajući elemente ideološkog potencijala koji bi mogao biti „aktiviran“ ukoliko bi ovi elementi dobili svoju političku koherentnost i smisao. Decentralizacija koja prekriva Učku, te Miletićeva istarska putovnica, predstavljaju svojevrsne pokušaje testiranja i senzibiliziranja zasad fragmentarnih dijelova ideološkog terena.

Iako je Miletić izjavio kako je fotografijom „nedvosmisleno“ iskazao svoj revolt zbog tada aktualnog političkog stanja, jedino što je na fotografiji nedvosmisleno jest to da je

⁹⁹ Vidi: *Istra – Samostalna država* (dostupno: <https://www.facebook.com/groups/8314729689/> - 27.4.17).

¹⁰⁰ Znakovito, jedan od administratora grupe je Lari Zahtila, koji je 2016. godine izabran za potpredsjednika Kluba mladih IDS-a. (provjeri: <http://bit.ly/2qIa2Lg> - 27.4.17)

¹⁰¹ Vidi: *idea for Republic of Istria* (dostupno: <https://www.facebook.com/republic.of.istria/> - 27.4.17.)

putovnica dokument koji podrazumijeva postojanje samostalnih državnih institucija koje takav dokument mogu izdati, te postojanje granice koja bi tu državu – u ovom slučaju Istru – jasno odredila u teritorijalnom, zakonodavnom i administrativnom smislu pri čemu bi na koncu i sama putovnica imala svoju funkciju omogućavanja „prelaska“ te iste granice. Ukratko, umjesto Miletićeve fraze u kojoj govori da je istarskom putovnicom pokazao da je Istra „drugačija od ostatka Hrvatske“, preciznije bi bilo reći da istarska putovnica u simboličkom smislu govori – „Istra nije Hrvatska“. Na taj način, reproducirani diskurs „istarske posebnosti“ ovdje dobiva svoju imaginarnu, pa čak i mitologiziranu formu „istarske države“ koja tu posebnost može institucionalizirati. Uvede li se Thompsona ponovno u raspravu, moglo bi se reći da istarska putovnica predstavlja kreativan način narativizacije istarske „povijesne sudbine“ najavljene u Programskoj deklaraciji IDS-a: nakon „otkrivanja“ dvotisućljetne posebnosti i jedinstvenosti Istre, te uočavanja i održavanja historijskoga kontinuiteta, istarska putovnica kao da „otkriva“ potencijalnu budućnost. IDS, s Miletićem na čelu, predstavlja se kao grupa koja te razine politički utjelovljuje, kao faktor koji te razine politički organizira i pokušava afirmirati, te kao stranka koja Istru može dovesti do iduće faze razvitka „povijesne sudbine“ koju – zasad samo u formi svojevrsnog miraža – na neki način najavljuje istarska putovnica.

Uz sve što je dosad navedeno, važan dodatak kojega iz istog članka valja izdvojiti jest Miletićeva izjava u kojoj tvrdi da se IDS zalaže za *decentralizaciju* koja bi regijama dala veći stupanj autonomije. Dakle, upadljivo je kako se transformacija Učke u granicu kojom se Istra simbolički odvaja od „ostatka Hrvatske“, te „istarska putovnica“ na kojoj je jasno istaknuta „Republika Istra“, dovode u blisku i neraskidivu vezu s decentralizacijom. Potrebno je, stoga, ispitati IDS-ovu decentralizaciju i dovesti ju u odnos s dosad otvorenim točkama.

2.3.5. Miletićeva jabuka

Decentralizacija je jedan od temeljnih principa politike IDS-a još od osnutka stranke. Zanimljivi i simptomatični su načini na koji predstavnici IDS-a artikuliraju i prezentiraju proces i politiku decentralizacije. Decentralizacija se kontinuirano prezentira kao proces koji će, najjednostavnije, omogućiti da profit koji se generira u Istri, ostane u Istri. Najizraženiji način artikulacije decentralizacije uočljiv je u predizbornim kampanjama za parlamentarne izbore 2015. i 2016. godine. Tako je u predizbornom programu/pamfletu predizborne kampanje 2016. godine, *Za još jaču Istru!*, istaknuto:

DECENTRALIZACIJA za kakvu se bori IDS, a kakva postoji u *najrazvijenijim europskim zemljama*, znači da *novac zarađen u Istri najvećim dijelom ostaje u Istri* i da građani mogu izravno

utjecati na odluke koje se tiču njihovog svakodnevnog života, a ne da te odluke za njih donosi
*zagrebačka birokracija.*¹⁰² (*kurziv moj*)

U kampanji za parlamentarne izbore 2015. godine koristio se sličan, ali „agresivniji“ diskurs; agresivniji u smislu *direktnog* kritiziranja i protivljenja Zagrebu-centru. Tako npr. spot *Pravo na svoje*¹⁰³ započinje sugestijom: „Pravo pitanje za nas u Istri na ovim izborima je...“, na što se Giovanni Sponza nadovezuje: „Tko će Zagrebu reći – ne dirajte nam naše?“, Darko Lorencin nastavlja: „Tko će se brinuti za našu djecu, naše škole i radna mjesta?“, dok Valter Flego govori: „Tko će *natjerati* Zagreb da ispuni svoje obaveze prema Istri?“, a Miletić zaključuje: „Pravo pitanje na ovim izborima je – tko će se *zaista* boriti za Istru?“¹⁰⁴. Spot završava natpisom: „IDS – snaga Istre u Zagrebu“. Dalje, u kratkom spotu *Za decentralizaciju gospodarstva!*¹⁰⁵, Miletić kao narator govori: „Vrijeme je da šoldi zarađeni u Istri, ostanu u Istri! Nećemo tuđe, ali tražimo pravo na svoje“. Na drugom mjestu, potpredsjednica IDS-a Roberta Lakošeljac izjavljuje: „svaki glas za koaliciju IDS-PGS-RI na ovim izborima znači dosta odlučivanju u Zagrebu o našoj svakodnevnicu“, dok predsjednik IDS-a Umag Daglas Koraca govori: „Istra treba svoje zastupnike u Saboru kako bi se oni srčano borili za nju“¹⁰⁶. Ovaj se diskurs - na manje ili više sličan način - repetitivno i gotovo ritualizirano artikulirao od strane IDS-ovih predstavnika kako u objema kampanjama, tako i u periodu prije, između i nakon njih. Iako bi se primjera moglo naći još, iz priloženih citata i izjava moguće je detektirati nekoliko elemenata koji se u IDS-ovoj komunikaciji na različite načine kombiniraju: a) novac/šoldi; b) građani Istre; c) svakodnevica; d) protivljenje Zagrebu; e) „Naše“; f) borba za Istru.

Sagledavanje ovih elemenata u cjelini, otvara nekoliko točaka i perspektiva s kojih je moguće „razlomiti“ IDS-ovu koncepciju decentralizacije i sagledati ju u širem ideološkom diskursu. Prvo, IDS-ova koncepcija i prezentacija decentralizacije bazira se na *nepravdi*. Eagleton (1990:27) piše kako ideologija racionalizira, prikriva ili problematizira određeni oblik nepravde. IDS se, u ovom slučaju, predstavlja kao borac protiv nepravde, kao politički akter koji nepravdu problematizira i nastoji ju rasplesiti. Ideološki diskurs se ovdje oslanja na uočavanje, koncipiranje i kritiziranje određenog oblika nepravde; diskurs koji legitimira i (p)održava poziciju IDS-a kao političkog pokreta koji je nepravdu sintetizirao i koji nepravde

¹⁰² Vidi: *Za još jaču Istru!* (dostupno: <http://www.ids-ddi.com/program/istra/> - 27.4.17)

¹⁰³ Vidi: *IDS – Pravo na svoje* (dostupno: https://www.youtube.com/watch?v=9_ywJMfy2hM – 27.4.17)

¹⁰⁴ Riječi u kurzivu su riječi koje govornici naglašavaju u spotu.

¹⁰⁵ Vidi: *Za decentralizaciju gospodarstva!* (dostupno: <http://bit.ly/2rGpGEO> – 27.4.17)

¹⁰⁶ Vidi: *Miletić: Istra treba svoje zastupnike u Saboru kako bi se oni srčano borili za nju* (dostupno: <http://bit.ly/2q9gwPh> - 27.4.17.). Za primijetiti je kako se u naslovu citirana izjava pripisuje Miletiću, dok u tekstu piše da je nju izjavio Koraca.

odnose može zamijeniti pravednijim. Uz to, interesi IDS-a izjednačeni su s interesima istarskoga stanovništva, dok je sam IDS predstavljen kao svojevrsna „avangardna partija“ neodvojiva od „istarskih građana“ koja ne samo da posjeduje kapacitet za borbu protiv nepravde, već će borbu voditi *u Zagrebu*. Time nepravda dobiva i specifične prostorne okvire: Zagreb je prezentiran kao „daleki“ centar moći koji eksploatira Istru i istarsko društvo i ekonomiju, a IDS je prezentiran kao svojevrsni borac za pravdu koji se odvažuje otići čak i do „dalekog“ centra moći kako bi se na neprijateljskom terenu izborio za interese istarskih građana. Na tom tragu, IDS-ova koncepcija decentralizacije i nepravde ima svoju pozadinsku narativnu dimenziju. Premjesti li se ovaj diskurs u neku vrstu mitologiziranoga narativa, dobiva se ilustracija hrabroga junaka plemenitih namjera (IDS) koji se „srčano“ suprotstavlja zlim antagonistima (Zagreb/zagrebačka birokracija) kako bi zaštitio slabije i vratio oteto blago u ruke potlačenog naroda. U pojednostavljenom obliku, moglo bi se reći da pozadinsku strukturu priče čine sukobi dobra i zla, heroja i zlikovaca, *pravde i nepravde*. U nekoj drugoj varijanti, IDS-ova je borba romantizirano oslikana „robinhudovski“, dok je u ironijskom ključu moguće zamisliti Borisa Miletića kao suvremenog političkog, istarskog Robina Hooda. No, prati li se ova naracija, ključna je razlika u tome što se IDS ne predstavlja kao borac koji bi „uzeo“ bogatima i dao siromašnima, već kao borac koji bi „uzeo“ bogatima da bi vratio bogatstvo onima koji bi na taj način postali još bogatiji. Naime, u više se navrata u IDS-ovim aktivnostima naglašava superiorna pozicija Istre u odnosu na „ostatak Hrvatske“, tako što se izdvajaju financijski pokazatelji prema kojima je Istra – kako se nerijetko naglašava – *najrazvijenija regija*. Decentralizacija se tako predstavlja kao proces kojim bi Istra zadržala svoje novce koji bi ju zauzvrat učinili još razvijenijom regijom i približili ju „najrazvijenijim europskim regijama“ istovremenim udaljavanjem od Balkana, što sa sobom – osim ekonomskih – nosi i kulturološka, identitetska značenja.

Drugo, upadljivo je kontinuirano isticanje neposrednih, materijalnih i pragmatičnih *interesa* koji svoju „kulminaciju“ imaju u formi novca, odnosno šolda. Ovaj se moment preklapa s trećim – s naglašavanjem neposrednog utjecaja decentralizacije na *svakodnevicu*. Ove dvije točke ukazuju na najeksplicitniji pokušaj u kojem ideologija racionalizira određene postupke i usmjerava prema djelovanju, univerzalizira interese i pokušava unificirati građane Istre, te legitimira poziciju IDS-a i nastoji zahvatiti sferu svakodnevnog života. Racionalizacija i usmjeravanje prema djelovanju u bliskoj su vezi: decentralizacija se objašnjava i prezentira kao jedini mogući način ispravnog i pravednog političkog postupanja koji dobiva svoju logiku i smisao u prožimanju s praktičnim ciljevima i motivacijama, odnosno materijalnim interesima i dobitcima (čitaj: novac). Decentralizacija je tako praktički svedena na princip 2+2: ukoliko *ja*

zarađujem, *ja* zadržavam i koristim *svoj* novac, što u konstelaciji liberalno-kapitalističkih odnosa zvuči sasvim logično i smisljeno.

Interesi su u tom procesu poopćeni – oni se odnose na *sve* građane Istre, a interesi IDS-a istovjetni su interesima čitavog istarskog društva: IDS je predstavljen kao jedini akter koji se, kao dio naroda, može „srčano“ boriti za interese *svih* Istrijana. Na taj način ideološki diskurs pokušava unificirati stanovništvo Istre: bez obzira na različite pozicije u istarskom društvu, ono što „Nas“ ujedinjuje jest potlačena pozicija koju „imamo“ u odnosu sa Zagrebom. Drugim riječima, istarsko društvo koncipirano je i prezentirano kao eksploatirani kolektiv: ono se pokušava homogenizirati na temelju *izrabljivanja* od strane Zagreba i zagrebačke birokracije koje zahvaća sve aspekte društvenog života u Istri, dok je emancipacija od kolonijalnih odnosa u interesu svih Istrijana. Tako, primjerice, Valter Flego u predizbornom spotu *Za nastavu u jednoj smjeni!*¹⁰⁷ govori kako bi se decentralizacijom obrazovanja nastava u svim istarskim školama mogla odvijati u jednoj smjeni, čemu odmah dodaje da je vrijeme da „šoldi zarađeni u Istri, ostanu u Istri“, iako nije sasvim jasno koja je poveznica između „šolda“ i nastave u jednoj smjeni. I u ovom se primjeru pokušava prikazati negativan efekt centralizirane države na svakodnevicu Istrijana i koje bi pozitivne efekte moglo prouzročiti „oslobađanje“ od stiska zagrebačke birokracije. Ukratko, ono što ujedinjuje *sve* Istrijane u diskursu decentralizacije, osim zajedničkih materijalnih interesa, jest i zajednički *neprijatelj* lociran u liku dalekog Zagreba-centra koji se imperijalistički odnosi prema Istri. Nadalje, racionalizacija je ovdje povezana sa specifičnim načinom legitimacije koja se bazira na onom što T.H. Rigby (1980:19) naziva ciljno-racionalnim autoritetom: „djelovanje je racionalno ukoliko je prikladno za postizanje zadataka koji doprinose nekim zajedničkim ciljevima“. Djelovanje je, dakle, opravdano krajnjim ciljem koji u principu i motivira samo djelovanje, dok se pozicija moći aktera (u ovom slučaju IDS-a) legitimira zastupanjem racionalne politike koja te ciljeve može ostvariti. Projekcija ciljeva i budućnosti na taj način opravdava sadašnju poziciju IDS-a čije je djelovanje, u tom kontekstu, prikazano kao racionalno, logično, smisljeno, pa čak i poželjno.

Četvrto, decentralizacija je koncipirana kao „*borba* za Istru“, te kao *protivljenje* Zagrebu. Uz nepravdu, interese i svakodnevicu, još jedan element koji je sastavni dio diskursa o decentralizaciji jest *antagonizam* između Istre i Zagreba, između IDS-a i centralne države. Ideologija ovdje djeluje po principu Thompsonove fragmentacije, koristeći strategije diferencijacije i pročišćavanja: negativne se karakteristike prebacuju „prika Učke“ istovremeno gradeći sliku neprijatelja koji prijeti kolektivu, a kojemu se zbog toga nužno oduprijeti. Zagreb-

¹⁰⁷ Vidi: *Za nastavu u jednoj smjeni!* (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=N8EfaoQ6eJU> – 27.4.17)

centar je u diskursu IDS-a predstavljen kao glavni negativac priče koji kolonizira i eksploatira Istru, dok je zagrebačka birokracija predstavljena kao bezlična, daleka mreža moći koja nepravedno prodire u „tuđi prostor“, u „Naš prostor“.

Prateći Marxove i Engelsove (1979:322) teze iz *Njemačke ideologije*, moglo bi se reći da se IDS predstavlja kao „zastupnica cjelokupnog društva, [...] kao cjelokupna masa stanovništva nasuprot jednoj jedinoj vladajućoj klasi“. Vladajuću klasu u ovom slučaju predstavlja bezlična zagrebačka birokracija, dok se IDS pseudo-anarhistički prikazuje kao borac protiv represivne i eksploatatorske države. Upravo se u tom momentu može uočiti određena hegemonijska *prednost* IDS-a, koji se djelomice zadržava upravo na razini „zastupnika cjelokupnog društva“ koji se bori protiv dominantnog *centra* moći. Naime, bez obzira na poziciju moći, vlasti i dominacije koju drži u županijskim institucijama u Istri, IDS se „zdravorazumski“¹⁰⁸ teško može percipirati i koncipirati kao akter koji djeluje u institucionalnim okvirima *državnih* aparata. Ukoliko se država althusserovski podijeli na represivne i ideološke aparate, primjećuje se stanovita distanca IDS-a upravo od tih aparata, a pogotovo od onog represivnog koji je, nerijetko, sinonim za državnu moć¹⁰⁹. Drugim riječima, dok država formalno ima monopol nad represivnim i ideološkim aparatima, IDS – iako na vlasti u Istri već dva i pol desetljeća – takvu vrstu monopola u *formalnom* smislu nema. IDS ju, u principu, primjenom decentralizacije nastoji zadobiti – nastoji formalno institucionalizirati svoju poziciju moći i dominacije, dok istarska putovnica simbolički priziva takav rasplet odnosa. Takva pozicija omogućava IDS-u mnogo više manevarskog prostora u civilnodruštvenoj sferi i ideološkom terenu: lišena „tereta“ otuđene i otuđujuće, represivne i daleke države, IDS-ova pozicija nije – bar u „zdravorazumskoj“ percepciji u širem smislu - institucionalno fiksirana, već je fleksibilnija, permeabilnija i otvorenija, čime zadržava stanovitu bliskost s „cjelokupnim društvom“ koja omogućava izražavanje borbenosti „odozdo“, a koju obogaćuje i specifičan aktivističko-politički prizvuk. Na taj način, u gramscijevskom smislu, svojim radom na ideološkom terenu IDS razvija svijest pojedinaca o vlastitoj poziciji koristeći kulturne i političke aparate na raspolaganju: u ovom kontekstu, riječ je o razvijanju svijesti o vlastitoj potlačenoj poziciji u kolonijalnim odnosima sa Zagrebom. Reprodukciom ovog diskursa, dolazi se do svojevrstne folklorizacije istoga, na temelju čijih se rigidnih postavki IDS profilira kao intelektualno-moralni i politički lider Istre. Takva se pozicija uz sve to, dodatno „racionalizira“; ili, kako govori Miletić: „Jak IDS garancija je napretka Istre“¹¹⁰.

¹⁰⁸ Navodnici služe kako bi se pojam razlikovao od zdravorazumskog u Gramscijevom smislu.

¹⁰⁹ O odnosu IDS-a i represivnih metoda vladanja nešto kasnije u tekstu.

¹¹⁰ Vidi: Miletić: *Jak IDS garancija je napretka Istre* (dostupno: <http://bit.ly/2rEXbrj> - 27.4.17.)

Na koncu, treba se zapitati – što diskurs decentralizacije *ne* govori? Na tom je tragu uočljivo djelovanje još jedne ideološke strategije. Naime, ideologija ovdje *prikriva* društvene odnose i odnose moći unutar Istre. Artikulacija decentralizacije je, zapravo, jedan oblik prebacivanja odgovornosti na Zagreb i zagrebačku birokraciju, čime se racionalizira i opravdava trenutna situacija u Istri. Tako će npr. Miletić izjaviti: „S 800 milijuna kuna koje svake godine iz Istre ostaju u Zagrebu mogli smo već odavno završiti i taj Ipsilon i mnoge druge projekte u Istri“¹¹¹. U tom se smislu *ne* govori što je IDS, bez obzira na stanoviti manjak od 800 milijuna kuna, *mogao* napraviti, a *nije*. Ukratko – svaki se problem i negativni postupak pripisuje *izvanjskome* krivcu, dok se istovremeno prikriva *unutarnja* dinamika odnosa i procesa kojima rukovodi IDS. Dakle, ideološki diskurs prikrivanjem nastoji pročištit i sam IDS: IDS *nije* kriv za neostvarene projekte i za određene probleme u Istri, već je za to kriv Zagreb. Uz ideološku sliku neprijatelja, Zagreb figurira i kao izvor svih poteškoća i problema u Istri, kao meta svih kritika. Negativne se karakteristike, tako, ponovno prebacuju „prika Učke“.

Nadalje, osim pročišćavanja i prebacivanja odgovornosti, takav diskurs prikriva i problematične aspekte IDS-ova djelovanja u Istri. Mnogo je autora i autorica u svom aktivističkom, novinarskom i istraživačko-novinarskom djelovanju već pisalo o asimetričnim odnosima moći u Istri, o IDS-ovoj klijentelističkoj mreži i nepotizmu, te o ne-demokratskim metodama odlučivanja i provođenja vlasti¹¹². Dakle, moglo bi se reći da „nepravедna centralizacija“ funkcionira kao ideologem utoliko što mistificira „nepravdu“ u Istri. Ili, Thompsonovim rječnikom, naglašavanje nepravde čiji je uzrok lociran u centraliziranoj državi i „dalekom“ Zagrebu-centru predstavlja simboličku formu koja preusmjerava fokus s asimetričnih odnosa moći u Istri, prema asimetričnim odnosima moći između Istre i Zagreba. S jedne strane, na temelju tako koncipiranih odnosa između Istre i Zagreba na široj skali, opravdavaju se, racionaliziraju i mistificiraju odnosi na mikro-istarskoj razini; s druge se strane, upravo na temelju tako koncipiranih odnosa, opravdavaju i racionaliziraju pozicija, politika i buduće akcije IDS-a. Moglo bi se reći da ovaj moment ideologije istarskog poluotoka i IDS-ovog ideološkog diskursa predstavlja točku u kojoj je relevantna primjena „klasične“ Marxove i Engelsove teze o ideologiji koja distorzira percepciju svijeta – dominantne ideje o decentralizaciji kao nužnosti te o Zagrebu-centru kao izvorištu svih istarskih problema,

¹¹¹ Vidi: Miletić: *Istra ima pravo na svoje* (dostupno: <http://bit.ly/2r67FCK> - 27.4.17.)

¹¹² Kao primjeri: o nedemokratskim, represivnim metodama vladanja i političkim manipulacijama i pritiscima na civilne inicijative, vidi: Jerin (2016); o klijentelističkoj mreži, nepotizmu i asimetričnim odnosima, vidi: Matić (2017); o nepoštivanju demokratskih procedura i pritisku na medije, vidi: Matić (2014) i izjavu Sindikata hrvatskih novinara– *Promjena vlasnika Glasa Istre nije promjenila navike cenzora* (dostupno: <http://hnd.hr/promjena-vlasnika-glasa-istre-nije-promjenila-navike-cenzora2> - 27.4.17.).

zamagljuje i mistificiraju aktualno djelovanje IDS-a u Istri, kao i neposredne materijalne uvjete Istrijana iako ih, naizgled, ističu i poopćeno artikuliraju.

Rezimiranje navedenog uočljivo je u jednom plastičnom primjeru objašnjavanja decentralizacije. U prezentaciji predizbornog programa IDS-a za parlamentarne izbore 2015. godine, Boris Miletić se u jednoj reportaži Nove TV zaustavlja na pulskoj tržnici kako bi jednoj sugovornici pojasnio što podrazumijeva IDS-ova decentralizacija¹¹³. Tako Miletić uzima jabuku, guli ju i pokazuje kako *država* uzima oguljenu jabuku, dok *lokalnoj* zajednici ostaje kora. Nakon toga, Miletić govori:

A naša politika kaže ovako: treba bit solidaran [*uzima jabuku i reže ju na dvije iste polovice*], a ono ča mi zaradimo, doma, i vi i svi ki delaju, po i po. [*jednu polovicu smješta s jedne, a drugu s druge strane vage*] Pola državi, pola lokalnoj zajednici i ljudima ki tu žive. Je to pošteno? [*na što sugovornica odgovara: Odlično!*]

Na ovom se primjeru decentralizacija neproblematizirano, ali smisleno i racionalno, objašnjava logikom 2+2, gdje se naglašava izrabljivački i nepravedni odnos Istra-Zagreb koji se može razriješiti povratkom bogatstva i realizacijom interesa svih aktera. Problem se ponovno projicira „izvan“ Istre. IDS-ovo se djelovanje ovdje jednim dijelom prikriva, dok se drugim dijelom opravdava projekcijom racionalnih i smislenih ciljeva u interesu *svih* članova lokalne zajednice.

2.4. Istrijanstvo, Istra i „građani Istre“ – širenje perspektive

Kao što je već u više navrata navedeno na prethodnim stranicama, jedan od ključnih elemenata koji čini ideološki diskurs IDS-a, jest pitanje identiteta. Istrijanstvo u tom pogledu figurira kao specifičan osjećaj regionalne pripadnosti, kao središnji koncept oko kojega gravitira širi sklop različitih pojmova, a IDS se predstavlja kao njegov politički predstavnik i glasnogovornik. Istrijanstvo je, dakle, iznimno važan resurs čijom se elaboracijom reproducira ideološki diskurs koji opravdava i (p)održava poziciju IDS-a. Dok su neki aspekti istrijanstva prezentirani u prethodnim poglavljima, ovdje se koncept širi i obuhvaća neke aspekte koji se inače u njega ne uključuju. Cilj je prikazati kako se koncipira i prezentira *šira* društvena, kulturološka, politička i ekonomska slika istrijanstva, Istre i „građana Istre“ kako bi se u idućem

¹¹³ Vidi: *Primjer decentralizacije na jabuci* (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=2cQH-D3gSQI> – 27.4.17.)

poglavlju moglo ispitati pitanje *subjekta* ove ideologije. Drugim riječima – istrijanstvo, Istra i „građani Istre“ se ovdje sagledavaju u „paketu“.

Za početak, valja istaknuti nekoliko načina ideološke fragmentacije koja diferencira istrijanstvo, Istru i „građane Istre“ od Drugih. Prvo, što se istrijanstva tiče, ono je koncipirano kao inherentno svojstvo stanovnika Istre, prateći liniju distinkcije između Europe i Balkana. U tom su smislu bliska veza i premreženost istrijanstva/Istre i Europe ideološki oprirodnjene, dok je razlika između Istrijana i balkanskog Drugog koncipirana kao nepremostiva i očigledna „civilizacijska“ razlika. Ovdje je riječ o naturaliziranoj *kulturološkoj* distinkciji. Druga je ona *političko-svjetonazorska*: istrijanstvu se pripisuju liberalne, multikulturalne i progresivne vrijednosti te prirodne mu i inherentne antifašističke vrijednosti. Isti se sklop vrijednosti i stavova nerijetko pripisuje i širem pojmu „građana Istre“. Na istom tragu, Istra figurira kao Sponzina „civilizacijska oaza“ multikulturalnosti, tolerancije i antifašizma. Takvo što je najvidljivije na primjeru Miletićeve istarske putovnice, koja je – prema njegovim riječima – „nedvosmisleno“ poslala poruku o Istri koja je prema stupnju tolerancije i civilizacijskim standardima „svijet za sebe“. Treća je distinkcija ona *ekonomska*, koja se suptilno, ali repetitivno, pojavljuje u diskursu IDS-a. Naglašavanjem ekonomske progresivnosti i prosperiteta Istre, u diskursu IDS-a se nerijetko pojavljuju formulacije poput „naši vrijedni sugrađani“. Tako Miletić u intervjuu za *Glas Istre* u prosincu 2016. godine¹¹⁴ govori kako je Istra najrazvijenija regija u Hrvatskoj, kako je Istra prosperitetna i uspješna, čemu dodaje: „Zasluge za to idu prije svega građanima Istre, njihovom trudu i radu“. U tom se smislu „građani Istre“ koncipiraju kao radišni ljudi, progresivni u ekonomskom smislu; Istra se, dakle, osim kao „civilizacijska oaza“ reprezentira i kao „ekonomska oaza“¹¹⁵.

2.4.1. Tržišna koncepcija identiteta

Važnost ekonomije u pogledu reprezentacije istrijanstva, Istre i „građana Istre“ može se sumirati pojmom *tržišta*. Naime, dok se s jedne strane iz perspektive IDS-a ističe socio-kulturna, povijesna i političko-svjetonazorska dimenzija istarskog identiteta i Istre, s druge se strane kontinuirano ističe njegova tržišna vrijednost. Tako se već u Programskoj deklaraciji (1991) ističe kako „svojstvenost etno-kulturnih obilježja Regije Istre [...] predstavlja nezamjenjiv resurs i bogatstvo za projekt ekonomskog i kulturnog razvitka Istre“, dok pod

¹¹⁴Vidi: Miletić: *Građanima nudimo snažnu regiju, konkretne projekte i predanu borbu za interese Istre i njezinih građana* (dostupno: <http://bit.ly/2q9moId> - 27.4.17.)

¹¹⁵ I u Programskoj je deklaraciji IDS naveo cilj transformacije Istre u slobodnu ekonomsku zonu.

kategorijom *Ekonomija* piše kako „IDS smatra da je moguće kreirati jedan specifičan istarski identitet, posebice prehrambenih proizvoda. Iz tih razloga potaknut će se stvaranje organizacije za promoviranje znaka MADE IN ISTRIA (ISTRIA)“. Dakle, osim važnosti u pogledu identifikacije, istarski je identitet važan i u pogledu komodifikacije – identitet je već u osnovnim dokumentima stranke shvaćen kao profitabilna *roba* koju je potrebno *brendirati* kako bi bila prepoznatljiva na tržištu. O opredmećivanju identiteta je kritički pisala i Ivona Orlić (2013:53), koja – govoreći o odnosu istarskoga stanovništva i turizma/turista – piše kako su kultura i identitet istarskoga stanovništva komodificirani, preobraženi u robu koja je turistima ponuđena za prodaju i konzumaciju. „Njihova kultura i identitet, kao i njihov dom, a ponekad i krevet i tanjur, doslovno su na prodaju“, piše I.Orlić (2013:53). Dakle, *turizam* predstavlja sferu tržišta u koju je – iz perspektive IDS-a – nužno plasirati brendirani i opredmećeni istarski identitet. Uočavanje komodifikacijskih praksi koje se odvijaju pod kišobranom sveopće turistifikacije Istre, ukazuje na pozadinski ideološki kompleks koji strukturira IDS-ove ekonomske orijentacije. Logika (neo)liberalno-kapitalističkih, tržišnih odnosa i načina proizvodnje funkcionira kao pozadinska ili, marksističkim rječnikom, kao „materijalna baza“ šireg IDS-ovog ideološkog diskursa. Identitet je, dakle, ključan element ne samo u ideološkom diskursu koji zahvaća političko i društveno polje, već i u ideološkom diskursu koji zahvaća ekonomsku sferu čija ga logika u mnogočemu i oblikuje. Takvo što je najbolje vidljivo u dokumentu *Istarske kulturne strategije za razdoblje 2014.-2020.*¹¹⁶, u kojemu se razmatra odnos identiteta, kulture i turizma. Tako u samom uvodu piše kako kulturna strategija odgovara na pitanja „kako još jače, bolje i više zaštititi svoje [istarske] posebnosti, svoj izraženi [istarski] regionalni identitet i kako razvijati istarski kulturni izričaj te ga učiniti prepoznatljivim na velikom europskom tržištu“. Uvod potpisuje istarsku župan i potpredsjednik IDS-a Valter Flego.

2.4.2. Elitistička koncepcija identiteta

Uz tržišnu, uočljiva je i svojevrsna *elitistička* koncepcija identiteta. S obzirom na konstantno oslikavanje Istre kao najrazvijenije, najbogatije, najprogresivnije regije, a koncipiranje građana – kako je to Flego jednom prilikom rekao – kao onih koji „prednjače u svemu“¹¹⁷, moglo bi se reći da se slika istarskog identiteta, kulture i društva bazira na specifičnom obliku elitizma. Naime, i površnim čitanjem načina IDS-ova definiranja i prezentiranja Istre, uočava se kako se Istra, kao regija, i „građani Istre“, kao nositelji regionalnih specifičnosti, prikazuju kao najbolji,

¹¹⁶ Vidi: *Istarska kulturna strategija za razdoblje 2014.-2020.* (2014)

¹¹⁷ Vidi: *Flego – Neću dozvoliti da se kažnjavaju građani Istre* (dostupno: <http://bit.ly/2qL8BJQ> - 27.4.17.)

najvrijednij i najugledniji u komparaciji s „ostatkom Hrvatske“. Time se dobiva elitistička slika Istre koja se bazira na progresivnim i modernim vrijednostima, dok se „ostatak Hrvatske“ simbolički smješta u sferu onog nazadnog, primitivnog i konzervativnog. Na taj način, Istra i „građani Istre“ postaju svojevrsna istaknuta „elitna manjina“ u Hrvatskoj. S obzirom da identitetska podloga funkcionira kao legitimacijski okvir IDS-a, i sam je IDS elitistički postavljen i predstavljen. Uloga IDS-a u izgradnji Sponzine „civilizacijske oaze“ najbolje prezentira ne samo avangardnu, već i elitističku poziciju koju si IDS sam pripisuje u procesu izgradnje naprednog, civiliziranog prostora. Tom se gestom implicitno ukazuje na nesposobnost svih ostalih političkih stranaka, regija i njihovih stanovnika, koji su na taj način homogeno predstavljeni kao „bezlična“ masa, ili – prateći značenje oaze – kao neproduktivna i barbarska pustinja. IDS se, tom gestom, ističe kao najvrijednija i najuglednija politička stranka.

Elitistička pozicija i otmjenost Istre, njenih građana i IDS-a reproducira se na temelju kontinuiranog isticanja kvalitete i vrijednosti istarske gastronomije, poljoprivrede i kulturnih aktivnosti. Prilagođenom i ublaženom bourdieovskom terminologijom, moglo bi se reći da još jednu liniju distinkcije Istre i „ostatka Hrvatske“ predstavlja specifičan *ukus*. Po pitanju ukusa, simptomatično je npr. konstantno naglašavanje da je Istra „najbolja maslinarska regija na svijetu“, kao i važnost koju u politici IDS-a ima poljoprivredna djelatnost koja se bazira na proizvodnji i prodaji maslinovog ulja. Novčana i simbolična vrijednost maslinovog ulja vrtoglavo je porasla u posljednjih desetak godina, dok je i samu tu poljoprivrednu djelatnost moguće okarakterizirati elitističkom: njome se ne bavi većinski dio stanovništva, već samo ona manjina koja – bilo zbog nasljedstva, bilo zbog financijskih mogućnosti - posjeduje materijalne *preduvjete* za bavljenje maslinarstvom. Ukoliko se istaknutom maslinovom ulju pridodaju i tartufi, vino i razne gastronomske specijalnosti (koje usput rečeno *nisu isključivo* istarska obilježja iako se takvima često reprezentiraju), te ukoliko ih se postavi u odnos s pozicijom i idejama IDS-a, dobiva se priželjkivano kreiranje i brendiranje istarskog identiteta u domeni – kako kaže Programska deklaracija stranke – prehrambenih proizvoda. Uzeti zajedno, elitistička koncepcija Istre, „građana Istre“ i IDS-a, kao i isticanje otmjenog i istančanog ukusa, osim što „bildaju“ identitetski diskurs specifičnog istrijanstva, „bildaju“ i važan ideološki element „istarske posebnosti i jedinstvenosti“.

2.4.3. „Banalni istrocentrizam“

U knjizi *Banal Nationalism*, Michael Billig (1995) piše kako nacionalizam nije samo eksplicitno formuliran sklop ideja, vjerovanja i vrijednosti. Billig naglašava važnost

reprodukcije nacionalizma kroz suptilnije načine reprezentacije na razini svakodnevice u kojoj ljudi rutinski susreću simbole, geste, institucije, parole ili osobe koje sadržavaju i prenose značenje i ideju nacije, kao što su to npr. zastave i pjesme/himne, institucije koje nose ime određene nacije ili političari koji u svojim govorima spominju nacionalnost i naciju. Billig tako naglašava da se nacionalizam održava kontinuiranim „podsjećanjem“ na postojanje nacije i osjećaja nacionalne pripadnosti. Takvu formu nacionalizma on naziva „banalnim nacionalizmom“, jer se manifestira na razini običnog, svakodnevnog; na razini navike i uzimanja zdravog za gotovo. U althusserovskom smislu, moglo bi se reći da je riječ o svojevrsnoj materijalizaciji ideologije koja na svakodnevnoj razini „podsjeća“ subjekte na njihovu poziciju u društvu. U ovoj bi fazi rada bilo i prerano i prekasno za pomniju elaboraciju istrijanstva u kontekstu nacionalizma, što bi rad odvuklo u drugi smjer. No, prethodno priloženi statistički podaci ukazuju kako u Istri postoji tendencija izjašnjavanja *istarske* nacionalne pripadnosti. Uz to, ideološki diskurs IDS-a oblikovan je oko jakog, izraženog *istrocentrizma*. Pitanje Istre i istarskog identiteta predstavlja osnovu ideologije istarskog poluotoka. Na tom tragu, ovdje bi se valjalo zapitati – kako se ta ideologija materijalizira, odnosno kako se istrocentrizam reprezentira u Billigovom „banalnom“ obliku? Dva su primjera ovdje interesantna – prvi se tiče naziva mnogih institucija, a drugi se tiče uređenja prometnica, kružnih tokova i sličnih lokacija koje stanovnici susreću na svakodnevnoj razini.

O važnosti institucija u politici IDS-a i reprodukciji slike „Istre kao regije“ i specifičnog istarskog identiteta, pisao je Raos (2014b). Naime, on piše kako IDS „kontinuirano i snažno podupire izgradnju javnih i privatnih institucija koje nose regionalni predznak, odnosno ističu pridjevnik 'istarski', bez pobližeg referiranja na županiju“ (Raos, 2014b:38). Raos ističe institucije poput Etnografskog muzeja *Istre*, *Istarske* razvojne agencije ili pak Agencije za ruralni razvoj *Istre*. Uz to, naglašava i važnost institucionalizirane *istarske himne*: pjesma *Krasna zemljo, Istro mila* može se čuti na svakom službenom županijskom skupu, kao što ju se na svakodnevnoj razini može redovito čuti i na *istarskim* radio-postajama. Raos ističe i relevantnost istarske inačice Wikipedije – *Istrapediju*, koja figurira kao internetska enciklopedija koja objedinjuje širu paletu pojmova koji se odnose isključivo na Istru „kao jedinstvenu regiju“ (Raos, 2014b:38). Važnost institucija u reprodukciji ideološkog diskursa koji legitimira i (p)održava poziciju IDS-a uočljiva je i u recentnijem periodu, u kojemu je IDS rutinski naglašavao da se protivi tome da se određene institucije „prebace“ iz Istre u Rijeku, u sklopu mogućih teritorijalnih preustroja. Tako se Miletić u intervjuu za *Glas Istre* u prosincu

2016. godine¹¹⁸ oštro usprotivio mogućnosti da se Policijska uprava istarska ili Elektroistra premjeste u riječku upravu i riječko Elektroprimorje. Još je oštrije reagirao na mogućnost ukidanja same institucije Istarske županije. Pitanje koje se ovdje nameće nije pitanje jesu li te institucije od „vitalnog“ značaja za stanovništvo Istre. Pitanje koje se nameće, prateći Miletićevu reakciju, jest – jesu li one od „vitalnog“ značaja u pogledu materijalizacije i „banalizacije“ ideološkog diskursa? Odgovor bi bio potvrđan: čini se da veći problem, zapravo, čini moguće preimenovanje Elektroistre u Elektroprimorje, čime bi se izgubio pridjev „istarski“, dok bi se gubitkom institucije Istarske županije izgubila institucionalizirana istarska himna i istarska zastava. Samim time bi „banalni istrocentrizam“ bio pod prijetnjom svojevrsnog iščezavanja iz svakodnevice. No, problem institucija je mnogo širi od samog banalnog istrocentrizma: rasplet situacije u kojemu bi određene istarske institucije bile inkorporirane u npr. primorsko-goranske institucije bi u konačnici stvorilo probleme po pitanju održavanja IDS-ove dominacije *unutar* institucija istarskog područja.

Drugi zanimljiv primjer je sveopća prisutnost maslina i kažuna, koji se koncipiraju i percipiraju kao simboli koji predstavljaju istarsku tradiciju i identitet. Blagonić (2016:91) je, nakon što je ustvrdio da kažuni „nisu nikakav sve-istarski fenomen“, pisao o problematici kažuna koji su na jednom odmorištu Istarskog ipsilona imali funkciju sanitarnih čvorova. Nakon reakcije Ivana Jakovčića, došlo je do dogovora da se kažuni prenamjene i postanu „prihvatljiviji“ *turistički* info-punkt. Izgradnja kažuna ima i institucionalnu podršku IDS-a. Na primjer, Grad Vodnjan – na čijem je čelu IDS-ov Klaudio Vitasović – u sklopu akcije „*Moj kažun – La mia casita*“ na godišnjoj razini financira obnovu i rekonstrukciju kažuna, a na svom je području Grad izgradio *Park kažuna*¹¹⁹. Svega nekoliko desetaka metara od *Parka kažuna*, nalazi se kružni tok u kojemu se – kao dekoracija – nalaze manje masline, vinove loze i manji suhozidi. Par kilometara dalje, nalazi se još jedan kružni tok s istim dekoracijama, dok se na rubovima najvećeg vodnjanskog parkirališta nalazi drvored maslina. Uzeti zajedno, ovi su primjeri simptomatični po pitanju materijaliziranja i reproduciranja ideološkog diskursa IDS-a. Naime, moglo bi se reći da ovi primjeri „banalnog istrocentrizma“ predstavljaju suptilne načine prodiranja diskursa o autohtonom, tradicionalnom i oprirodnjenom istrijanstvu na razini svakodnevice. Drugim riječima, takva prisutnost simbola koji su koncipirani i percipirani kao simboli istarskoga identiteta služe kao svojevrsni identitetski „podsjetnici“ lokalnome

¹¹⁸ Vidi: Miletić: *Gradanima nudimo snažnu regiju, konkretne projekte i predanu borbu za interese Istre i njezinih građana* (dostupno: <http://bit.ly/2q9mold> - 27.4.17.)

¹¹⁹ Vidi: *Park kažuna – Parco delle casite* (dostupno: <http://www.vodnjan.hr/hr/sto-posjetiti-u-vodnjanu-/park-kazuna> - 27.4.17.)

stanovništvu; podsjetnici u smislu podsjećanja subjekata na njihovu poziciju u društvu i na odnose s društvenim okruženjem u kojemu žive. S druge strane, u ekonomskom aspektu, služe kao turistička atrakcija koja perpetuira brendiranje, komodificiranje i reificiranje identiteta.

2.4.4. Identitet - ideologija u praksi

S obzirom da je identitet jedan od ključnih elemenata ideologije koja (p)održava stabilnu poziciju moći IDS-a, pitanje je – kako se identitet kao ideološka forma manifestira u praksi? Naime, IDS-ov način komunikacije je prvenstveno strukturiran oko tog principa: istarski identitet je polazište i odredište gotovo svakog javnog nastupa predstavnika stranke. Naglašavanje istarske posebnosti te ritualizacija koncepata koji gravitiraju oko središnjeg pojma istrijanstva predstavljaju nezaobilaznu točku u komunikacijskim strategijama IDS-a. Ritualizacija ovog diskursa predstavlja moćan mehanizam interpelacije, dok istovremeno folklorizira ideološki diskurs IDS-a. Osim javnih nastupa i aktivnosti čelnih ljudi stranke, uočljivi su i druge inicijative putem kojih se pokušava educirati pristanak na temelju identiteta. Tri su primjera ovdje znakovita.

Prvi se odnosi na kampanju „*Ja sam Istrijan/ka*“, koju je netom prije popisa stanovništva 2011. godine organizirao Klub mladih IDS-a. Kako piše Blagonić (2016:41), ova je inicijativa putem društvenih mreža i tiskovnih konferencija „imala za cilj promovirati regionalno izjašnjavanje“, dok je istovremeno Savjet mladih Istarske županije organizirao okrugli stol na temu „Što znači biti Istrijan“. Blagonić (2016:41) navodi i da su članovi Kluba mladih IDS-a činili najveći dio Savjeta mladih, dok se tema regionalnog izjašnjavanja na taj način dodatno medijski eksponirala. Broj onih koji su svoju nacionalnost odredili kao istarsku porastao je u odnosu na broj iz 2001. godine – od 8.865 regionalaca, brojka se 2011. godine penje na 25.203 regionalno opredijeljenih. Dakako, ovdje se ne tvrdi da je 25.203 regionalaca automatski pristalo na liderstvo IDS-a. Ovdje se nastoji ukazati na kontinuirani proces pregovaranja i na svojevrsnu pedagošku orijentaciju ideologije: iako možda i većina regionalno izjašnjenih nije formalno pristala na IDS-ovo vodstvo, porast brojke regionalaca ukazuje na djelotvornost inicijative i sinergije Kluba mladih IDS-a i Savjeta mladih Istarske županije. Vili Rosanda, predsjednik Kluba mladih, kazao je kako je Klub zadovoljan rezultatima popisa jer oni „pokazuju da smo kroz kampanju 'Ja sam Istrijan/ka' postigli naš primarni cilj, tj. osvješćivanje građana“¹²⁰. Ovaj primjer ukazuje na nužnost kontinuiranog senzibiliziranja određenih dijelova

¹²⁰ Vidi: *KM IDS-a: Kampanja "Ja sam Istrijan/ka" postigla glavni cilj* (dostupno: <http://bit.ly/2q6rLss> - 27.4.17.)

ideološkog terena – IDS-ova hegemonijska pozicija i monopol nad identitetom, odnosno IDS-ovo zaposjedanje identiteta kao „mehanizma ideološke interpelacije“ (Močnik, 2003), mogu biti održani samo stalnim inicijativama, akcijama i edukacijom. Prateći Eagletonove teze o ideologiji, inicijative ovog tipa pružaju „empirijske istine“ kao podlogu za interpretativnu razinu djelovanja ideologije; one daju empirijski materijal ideološkom diskursu. U ovom slučaju, artikulacija istarskog identiteta u ideologiji IDS-a pronalazi svoje uporište u društvu i društvenim dinamikama identifikacije koje su, umnogome, potaknute upravo djelovanjem stranke i inicijative Kluba mladih¹²¹. Inicijativa Kluba mladih ukazuje na važnost prakse kada je u pitanju ideologija: istrijanstvo ne može biti efikasan ideološki element ukoliko je prisutan samo na teorijskoj razini ideologije; istrijanstvo se konstantno mora promovirati, prevoditi i približavati nižepozicioniranim grupama kroz različite oblike praktičnih aktivnosti.

Drugi znakovit primjer je onaj zavičajne nastave, koja se postepeno uvodi u istarske škole i vrtiće. Projekt „*Institucionalizacije zavičajne nastave u Istarskoj županiji*“ predvodi Istarska županija s IDS-ovim županom Valterom Flegom na čelu. Na prezentaciji projekta¹²², Flego je zavičajnu nastavu definirao kao institucionalni oblik očuvanja istarskog zavičajnog identiteta, dodavši kako će zavičajna nastava njegovati „najveće vrijednosti istarskog zavičajnog identiteta, to jest toleranciju, otvorenost i radišnost“. Cilj projekta je, kako je rekao Flego – „graditi zavičajni identitet“. Ono što je zanimljivo, jest to što se dalje u tekstu navodi kako se zavičajna nastava u školama već provodi kroz različite predmete. Stoga je projekt zavičajne nastave, čiju realizaciju podržava IDS-ov župan, izravniji način da se diskurs istrijanstva materijalizira i ritualizira u obrazovnim institucijama. Althusser je u svojim radovima isticao upravo ulogu škole kao središnjeg ideološkog aparata putem kojega se ideologija reproducira. Iako IDS nema formalnih mogućnosti da oblikuje cjelovite školske programe, inicijative ovog tipa predstavljaju načine kojima se određeni dijelovi ideološkog diskursa mogu kanalizirati kroz procese obrazovanja i socijalizacije. S obzirom da je zavičajna nastava projekt kojim rukovodi IDS-ova struktura u županijskim institucijama te s obzirom na sam IDS-ov ideološki diskurs, teško bi bilo reći da samo značenje zavičajne nastave nema jaku ideološku pozadinu i potporu.

Treći primjer su Klubovi istarskih studenata. Uz Klub mladih IDS-a, Klubovi istarskih studenata čine još jednu civilnodruštvenu platformu kroz koju se suptilno, ili Billigovim rječnikom „banalno“, kanalizira ideologija. Konkretnih primjera ima nekoliko. Na primjer,

¹²¹ Jednom drugom prilikom, Rosanda je izjavio da je Klub mladih "think-thank" IDS-a. Dakle, osim u aktivnostima koje proizlaze iz „jezgre“ IDS-a, ideologija svoj praktični oblik ima i u djelovanju Kluba mladih, sub-organizacije stranke koja također senzibilizira i radi na ideološkom terenu.

¹²² Vidi: *Institucionalizacija zavičajne nastave u Istarskoj županiji* (dostupno: <http://bit.ly/2q5UdvF> - 27.4.17.)

2013. godine Klub istarskih studenata u Trstu je na tamošnjem Fakultetu političkih znanosti organizirao konferenciju „Istra: specifičnosti pogranične regije“, na kojoj je sudjelovao i IDS-ov predstavnik Oriano Otočan, a koji je u svom nastupu obuhvatio gotovo sve prethodno navedene elemente ideološkog diskursa: predstavio je specifičnosti istarskog identiteta, naglasio da je Istra najrazvijenija regija u Hrvatskoj, da je Istra „prepoznatljiva kao regija izvrsnosti i lider u brojnim područjima gospodarskog i društvenog života“, promovirao decentralizaciju i težnju za autonomijom te govorio o „Istrijanstvu kao manifestaciji istarskog identiteta“¹²³. Ono što je ovdje upadljivo, jest to što je dopredsjednik Kluba studenata Marcello Rosanda rekao da je cilj konferencije bio upoznati studente s „posebnostima Istre“ i težnjama stanovništva za autonomijom te je najavio nastavak sličnih aktivnosti „u nadi da Istra i njena autonomija postanu nezaobilazne teme među mladima“¹²⁴. Dakle, i Otočanove i Rosandine izjave različitim simboličkim formama kombiniraju ključne ideološke elemente IDS-ova diskursa, poput istarske posebnosti, istrijanstva i decentralizacije/autonomije. Uz to, Rosandina izjava, osim što univerzalizira „težnje za autonomijom“ koje pripisuje čitavom stanovništvu Istre čime *de facto* prati ideološku liniju IDS-a, ukazuje na prihvaćanje IDS-ova diskursa koji se tom gestom – bar iz perspektive interpeliranog subjekta - legitimira i reproducira.

Nadalje, Klubovi istarskih studenata na godišnjoj razini organiziraju Istrijadu, okupljanje studenata iz Istre koji studiraju u Zagrebu, Rijeci, Trstu, Ljubljani i Puli. Događanje, kao i rad Klubova, financijski podupire Istarska županija¹²⁵. Istrijadu posjećuju predstavnici Županije, mahom iz redova IDS-a. Zanimljivo je što su 2013. godine na otvorenju sudjelovali Boris Miletić i Valter Flego. Jedan je bivši student, koji je djelovao u radu Kluba istarskih studenata u Trstu i manifestacije Istrijade, u neformalnom razgovoru koji se vodio u istraživačkoj fazi ovog rada, rekao da Istarska županija (na čijem je čelu IDS već 24 godine) aktivno podržava rad Klubova i Istrijadu financijskim i institucionalnim podrškama. Zanimljivo je to što je naglasio da se poticala aktivna suradnja između predsjednika/predsjedništva Klubova i Istarske županije, i to osobito s Kabinetom župana¹²⁶, poziciju koju od 1993. drži IDS. Treća zanimljiva informacija jest ta da se, prema sugovorniku, tijekom Istrijade konstantno kao cilj spominjao *povratak* studenata u Istru nakon završetka studija. Moglo bi se na tom tragu reći da se istarski studenti u Klubovima „izvan Istre“ konstituiraju i koncipiraju kao svojevrsna „istarska

¹²³ Vidi: Konferencija o specifičnostima Istre na Sveučilištu u Trstu (dostupno: <http://bit.ly/2qU0q0j> - 27.4.17.)

¹²⁴ Vidi: Konferencija o specifičnostima Istre na Sveučilištu u Trstu (dostupno: <http://bit.ly/2qU0q0j> - 27.4.17.)

¹²⁵ Osim Županije, Klubove financiraju i istarski gradovi i općine.

¹²⁶ Sugovornik je rekao: „Kako u organizaciji Istrijade, pa tako i općenito u radu Kluba se potenciralo predsjednike/ce i predsjedništvo da surađuju sa Županijom (Kabinetom župana). Podrazumijevalo se da ga katkad obiđu i da se određene teme diskutiraju uživo iako ne prečesto, jednom-dvaput godišnje“.

dijaspora“ koja ima podršku „matične županije“, a koju se ritualiziranim praksama – poput događaja u Klubovima ili Istrijade – „podsjeća“ na istarski identitet i njihovu identitetsku poziciju. Ukoliko bi, hipotetski, Miletićeva istarska putovnica zbilja i postala pravi dokument, što bi se moglo dogoditi jedino u slučaju preobražaja Istre iz županije u državu, Klubovi studenata bi *de facto* bile svojevrsne „institucije“ koje okupljaju „istarsku dijasporu“. Nadalje, sugovornik je istaknuo da je riječki Klub nerijetko održavao i predavanja „istrijskog“ karaktera, uz gostovanja članova IDS-a. Tako je, primjerice, župan Valter Flego gostovao na obilježavanju dvadesete godišnjice postojanja riječkog studentskog Kluba¹²⁷. Primjer Klubova istarskih studenata - osim što predstavlja još jednu formu „banalnog istrocentrizma“ - pokazuje i kako se putem organizacije konferencija, predavanja i gostovanja IDS-ovih čelnika te svesrdne podrške županijskih institucija, ideologija materijalizira u praksi i kanalizira kroz socijalizacijske i edukativne inicijative u civilnodruštvenoj sferi. Sličnu liniju prate i inicijative Kluba mladih IDS-a koje su orijentirane na promociju i afirmaciju istarskog identiteta, kao i IDS-ovo projektiranje zavičajne nastave.

2.5. Pitanje subjek(a)ta

I Althusser i Hall pišu kako nema ideologije bez subjekta. Drugim riječima, za reprodukciju ideologije i ideološkog diskursa nužno je *obraćati* se subjektima koji bi se u značenjima određenih ideoloških elemenata mogli prepoznati te, na taj način, postati svojevrsni „nositelji“ ideologije. Ovdje se prati Hallova teorija, koja kaže da ideologija proizvodi „nove“ forme subjektiviteta ili pak zaposjeda i transformira određene stare forme. Ove su forme, najjednostavnije rečeno, pozicije s kojih je određeni ideološki diskurs smislen i koji za subjekte predstavlja „stvarne točke identifikacije“. Ovdje bi stoga valjalo postaviti nekoliko hipotetskih pitanja te na njih isto tako hipotetski pokušati odgovoriti – s kojih je pozicija IDS-ov ideološki diskurs smislen, odnosno koje forme subjektiviteta ovaj diskurs konstituira ili zaposjeda, te ukratko – kojim se subjektima IDS-ov diskurs obraća? U slučaju ideologije na kojoj se bazira IDS-ova hegemonija u Istri, moguće je uočiti bar dva tipa diskursa putem kojih se ideologija obraća *potencijalnim* subjektima. Prvi je onaj političko-ekonomski diskurs, a drugi je političko-svjetonazorski i identitetski diskurs. Pritom se ne tvrdi da su ovi diskursi odvojeni, dapače – diskursi su premreženi i predstavljaju različite kombinacije ideoloških elemenata čiji međuočnos čini konfiguraciju i dinamiku ideologije IDS-a.

¹²⁷ Usput rečeno, Flego je i jedan od njegovih osnivača. Vidi poveznicu: <http://bit.ly/2py5O4I> (27.4.17.)

U pogledu prvog, političko-ekonomskog diskursa, i s obzirom na IDS-ovu orijentaciju na turizam i poljoprivredu specifičnoga tipa, kao i na podržavanje privatnog poduzetništva i neoliberalnih praksi privatizacije javnih dobara i liberalizacije tržišta, moguće je uočiti nekoliko različitih društvenih grupa (i klasa) s čijih je pozicija ideologija IDS-a smisljena, razumljiva i prijemčiva, te koji samim time mogu predstavljati potencijalne subjekte ideologije. Prvu čini heterogena društvena grupa poljoprivrednika, koju se – s obzirom na prethodno spomenutu elitističku koncepciju identiteta – može nazvati „elitističkom“ grupom ili pak „elitnom seljačkom klasom“. U tu bi grupu spadali elitni i veći proizvođači maslinovog ulja, vinari ili pak tartufari¹²⁸, čije je djelovanje od iznimne važnosti u pogledu jačanja kulturno-simboličkog kapitala Istre-regije koji funkcionira kao distinkcija Istre od „ostatka Hrvatske“, a njihovo je djelovanje samim time važno i za reprodukciju diskursa „istarske posebnosti“. Uz to, ideološki elementi „istarske posebnosti“ i istarskog identiteta mogu biti smisljeni iz perspektive ove grupe u vidu novčane vrijednosti koju brendiranje identiteta može imati na tržištu. Na taj način, brendiranje identiteta putem prehrambenih proizvoda ima dvostruki efekt. S jedne strane, ideološki elementi „istarske posebnosti“, istarskog identiteta i elitističke koncepcije identiteta i poljoprivredne djelatnosti mogu biti smisljeni i predstavljati točku identifikacije za ovu društvenu grupu koja u njima može vidjeti mogućnost stjecanja profita. S druge strane, njihovo djelovanje materijalizira i praktično oblikuje te iste elemente koji povratno reproduciraju IDS-ov ideološki diskurs. Na koncu, s obzirom na materijalne interese ove društvene grupe, ideologija IDS-a hallovski artikulira „dovoljno stvarne interese“ članova grupe. Slično je i po pitanju ostalih grupa kojima se političko-ekonomski diskurs obraća.

Drugu grupu čine pojedinci koji baštine vrijednosti i principe neoliberalne i slobodnotržišne paradigme, a koji mogu u IDS-u prepoznati lidera koji artikulira, organizira i nastoji afirmirati upravo te vrijednosti i principe. Naime, „borbom protiv birokracije centralizirane države“ ukazuje se na ciljeve uklanjanja birokratskih i zakonskih barijera, čime bi se olakšali i ubrzali tržišni procesi. Na koncu, transformacija Istre u „slobodnu ekonomsku zonu“ jedan je od ciljeva istaknutih već 1991. u Programskoj deklaraciji stranke. Po pitanju turizma, IDS se samopercipira i predstavlja kao glasnogovornik i zastupnik širega sloja stanovništva koji se bavi raznim turističkim djelatnostima, poput hotelijera, iznajmljivača i vlasnika apartmana, djelatnika i rukovoditelja turističkih agencija, ugostitelja, itd. U tom bi smislu bilo teško reći da

¹²⁸ Ovdje se ne tvrdi da se ideologija ne obraća i manjim poljoprivrednicima koji djeluju u sklopu OPG-ova. Dapače, i oni predstavljaju hipotetske subjekte ove ideologije. Ipak, u primarnom su fokusu IDS-a veći i elitniji poljoprivrednici čiji kapaciteti značajnije „obogaćuju“ kulturno-simbolički kapital Istre i njenu sliku kao posebne i jedinstvene regije.

IDS artikulira „dovoljno stvarne interese“ prekarne sezonskih radnika, koliko bi ispravnije bilo reći da IDS artikulira i promovira interese grupe i klase koja posjeduje sredstva za „turističku proizvodnju“¹²⁹. Još jednu grupu čine oni koji se bave seoskim turizmom ili, preciznije, agroturizmom, jednom od brže rastućih djelatnosti koja kombinira aspekte poljoprivrede i turizma. Agroturizam predstavlja specifičnu „točku intersekcije“ različitih diskursa i elemenata koji čine ideologiju istarskog poluotoka: istarski identitet (uz kulturu i tradiciju u širem smislu) doveden je u odnos s ruralnim, poljoprivrednim ambijentom, dok je taj spoj na koncu komodificiran kao turistički proizvod. Slično kao i kod elitnih poljoprivrednika, i iz perspektive „agroturističke grupe“ diskurs o „istarskoj posebnosti“ i istarskom identitetu ima svoju smislenu formu i predstavlja artikulaciju „dovoljno stvarnih interesa“, s naglaskom na mogućnost stjecanja profita putem brendiranja i komodificiranja istarskog identiteta u sferi turizma. S druge strane, agroturizam predstavlja još jedan kanal materijalizacije ideologije, kao i način „banalizacije“ istocentrizma.

Teško bi bilo ustvrditi da ideologija ovdje „proizvodi“ ove forme subjektiviteta. Preciznije bi bilo reći da je ideologija ovdje „zatekla“ već formirane pozicije članova prve (poljoprivredne) i druge (turističke) grupe koje je, u skladu s uvjetima konteksta, zaposjela i transformirala u svom diskursu. Naime, percepciju Istre kao turističke, poljoprivredne i većinski ruralne regije moguće je smjestiti u sferu Gramscijevog zdravog razuma: turizam se u Istri postepeno razvija od druge polovice 19. stoljeća, dok je poljoprivreda osnovna djelatnost istarskog stanovništva praktički već tisućljećima. Ove su djelatnosti stanovništvu Istre već dobro poznate, ali IDS-ovim ideološkim diskursom one poprimaju svoju „novu“ simboličku formu čije značenje (p)održava i opravdava ideologiju koja se bazira na elementima „istarske posebnosti“, istarske progresivnosti i razvijenosti, istarskog identiteta, elitističko-tržišne koncepcije identiteta, decentralizacije te specifičnog oblika pozadinske ideje „istarske superiornosti“.

Drugi diskurs, onaj političko-svjetonazorski i identitetski, obuhvaća jako široku paletu potencijalnih subjekata. Re-aktivacijom i re-artikulacijom „lebdećih elemenata“ i fragmenata zdravog razuma poput antifašizma, multietničnosti i multinacionalnosti, ideologija IDS-a zaposjeda i transformira forme subjektiviteta koje su ispražnjenje od ideološkog sadržaja nakon raspada Jugoslavije. IDS-ova artikulacija antifašizma tako predstavlja „stvarnu točku identifikacije“ kako za starije grupe antifašista, tako i za mlađe pojedince koji baštine

¹²⁹ Zauzimanje IDS-a za interese turističkih poduzetnika i ugostitelja uočljiv je u recentnijim istupima stranke koja se protivila povećanju PDV-a u ugostiteljstvu. Sponza se u jednom članku osvrnuo i na IDS-ove zasluge u pogledu prijašnjih smanjivanja PDV-a u ugostiteljstvu. (vidi članak na poveznici: <http://bit.ly/2pB7kTC> - 27.4.17.)

antifašizam. Multietničnost i multinacionalnost nalaze svoj „prijevod“ u pojmu *multikulturalnosti*, putem kojega se ideologija obraća nacionalnim manjinama, onima koji baštine liberalne, ljudskopravaške i „europske“ vrijednosti te subjektima pro-EU orijentacije, kako i možebitnim „jugonostalgicima“. Relativna fluidnost i otvorenost istrijanstva omogućuje ideologiji IDS-a i obraćanje anti-nacionalistima i a-nacionalnim subjektima, dok se u svom konzervativnijem obliku istrijanstvo nudi kao „stvarna točka identifikacije“ raznim lokal-patriotima, kampanilistima, „autonomašima“ i takozvanim „autohtonim“ Istrijanima.

Miksturu multikulturalnosti i *convivenze*, uz dvojezični diskurs, moguće je shvatiti kao direktno obraćanje *isključivo* talijanskoj zajednici u Istri. I ova je forma subjektiviteta „zatečena“, re-aktivirana i prevedena u ideološkom diskursu IDS-a koji je re-organizirao i presložio fragmente zdravog razuma: Talijani u Istri žive već stoljećima, talijanska kultura *jest* dio bazena „ideoloških ostataka“ prijašnjih hegemonija, a prisutnost talijanske kulture *jest* poznata istarskom stanovništvu. Relativno novi pojam *convivenze*, čija izvorišta Jurcan (2013) locira sredinom osamdesetih, u diskursu IDS-a daje političku koherentnost i smisao spomenutim fragmentima zdravog razuma. Samim time, *convivenza* predstavlja važan ideološki element i točku identifikacije u ideologiji IDS-a. Na koncu, iz prethodnog je podpoglavlja vidljivo kako i studenti, u obliku svojevrsne „istarske dijaspore“, predstavljaju subjekte kojima se ideologija obraća kako na teorijskoj, tako i na praktičnoj razini putem različitih manifestacija, gostovanja ili inicijativa.

2.6. Druga strana hegemonije - ideologija na kušnji

Kao što pišu Gramsci, Hall i Eagleton, hegemonija ne može biti proces koji je završen jednom zauvijek; hegemonija nije apsolutna. Vladajuće se grupe u određenim momentima suočavaju s kritikama, reakcijama i otporom nižepozicioniranih, subordiniranih grupa. U takvim se situacijama hegemonijske snage nalaze u stanju u kojemu moraju koristiti različite tehnike vladanja kako bi očuvale svoju dominantnu poziciju. Na tom je tragu i Gramscijeva (1977:59) misao o hegemoniji kao kombinaciji sile i pristanka: dominantna grupa ne može vladati isključivo putem materijalnih i represivnih sredstava, ali isto tako ne može vladati isključivo putem ideologije, putem pristanka. Za održavanje hegemonije nužan je adekvatan balans ovih dvaju načina vladanja u određenim situacijama. No, kada je u pitanju hegemonijska tehnika sile i represije, nije riječ o isključivo fizičkoj primjeni sile, već i o suptilnijim načinima represije, između kojih Gramsci ističe korupciju, prevaru, kupovinu i podmićivanje „antagonista“ te razne načine destabilizacije opozicijskih grupa iznutra, čemu bi se moglo

pridodati i pitanje cenzure i auto-cenzure, kao i set manje ili više direktnih oblika prijetnji i zastrašivanja. Nakon što se ispitala sfera ideološkog diskursa i ideoloških elemenata koji s jedne strane (p)održavaju poziciju IDS-a, a koji s druge strane funkcioniraju kao legitimacijski okviri politike i pozicije ove stranke, valjalo bi ukratko ispitati i „drugu stranu hegemonije“ kako bi se dobila cjelovitija slika IDS-ove dominacije u Istri. Slučaj u kojemu se najeksplicitnije manifestirala i na neki način prokazala „druga strana hegemonije“, jest slučaj privatizacije poluotoka Sv. Katarine i Muzila u Puli pod vodstvom IDS-a, procesa koji je izazvao jaku reakciju, kritiku i otpor određenog dijela stanovništva Pule. Drugi je slučaj „*Gradonačelnika Denisa*“, dok treći slučaj nije povezan s korištenjem suptilnih načina represije, već je ilustrativan primjer u kojemu se mogu uočiti stanovite „pukotine“ u ideologiji IDS-a. Za početak, slijede kratki opisi slučajeva, nakon čega slijedi refleksija.

2.6.1. Katarina i Muzil

Kronološka rekonstrukcija procesa privatizacije Katarine i Muzila, poluotoka pulskog zaljeva, zahtjevala bi mnogo više prostora od onoga na raspolaganju te ju stoga ovdje nije moguće izvesti u potpunosti¹³⁰. Ovdje je, za početak, važno naglasiti samo nekoliko točaka. Privatizacijski procesi dvaju poluotoka povezani su s tvrtkom Brijuni rivijera d.o.o., koju su zajedno osnovale Vlada Republike Hrvatske i Istarska županija, a koja je formalno i pokrenula ove procese 2003. godine¹³¹. Jedan od ključnih aktera ove priče je dugogodišnji istarski župan i dugogodišnji predsjednik IDS-a Ivan Jakovčić, dok je mreža političkih i ekonomskih interesnih odnosa koji su pokretali i usmjeravali projekt Brijuni rivijere poprilično gusta i široka, a uključuje mnoštvo aktera – od lokalnih političara IDS-a i poduzetnika, preko članova Vlade (najprije iz redova SDP-a, a potom iz redova HDZ-a), pa do zainteresiranih „stranih investitora“. Ukratko, cilj osnivanja tvrtke Brijuni rivijere, kao i cilj cjelokupnog projekta, jest transformacija velike površine južne Istre u (ekskluzivnu) turistističku zonu. Od posebnog su interesa ovog projekta bivše vojne zone Katarine i Muzila. Cilj projekta jest *demilitarizirati* prostore, što bi u konačnici rezultiralo njihovom *privatizacijom* i transformacijom u elitne turističke resorte koji bi uključivali elitne hotele, ekskluzivna turistička naselja, elitne marine,

¹³⁰ Za cjeloviti prikaz ovog procesa vidi: Jerin (2016) ili časopis *Fantom slobode*, broj 1-2 2013 (ur. Branko Franceschi), koji je u cjelosti posvećen problematici Katarine i Muzila. Pritom je potrebno naglasiti kako projekt privatizacije uključuje veliki dio južnog dijela istarskog poluotoka, u kojemu su Muzil i Katarina „najkrupniji“ dijelovi projekta.

¹³¹ Doduše, ideja i inicijalne faze projekta pokrenute su nekoliko godina ranije. Uz to, valja naglasiti da je Ivan Jakovčić bio član tadašnje Vlade, i to na poziciji ministra za europske integracije. Jakovčić je Vladu napustio prije no što je Vlada prihvatila osnivanje Brijuni rivijere.

kongresne centre i golf igrališta. Čitav je proces, koji traje praktički desetljeće i pol bez konkretnih rezultata, popraćen mnogim kontroverzama te reakcijama, kritikama i otporom kako mnogih organizacija civilnoga sektora, tako i šireg sloja lokalnoga stanovništva. Upravo je ovaj moment „dodira“ županijske vlasti, odnosno čelnika IDS-a i subordiniranih, protestnih grupa od interesa za ovu kratku analizu.

Spektar aktera - pojedinaca i različitih grupa – koji su iskazali svoje nezadovoljstvo i neslaganje s projektima koje je nastojala provesti tvrtka Brijuni rivijera pod vodstvom čelnika IDS-a koji su zauzimali ključne pozicije u njenom Nadzornom odboru, poprilično je raznovrstan, širok i uključuje mnoge formalne i neformalne grupe i organizacije, aktiviste, umjetnike, arhitekta, ekološke, biologe, književnike, novinare te veliki broj građana. Reakcija na proces privatizacije Katarine i Muzila manifestirala se kroz razne inicijative, studije, istraživanja, izložbe, konferencije, tribine, peticije te putem konkretnih i direktnih protestnih akcija. Djelovanje protestnih grupa i organizacija, kao i efekt njihovih intervencija i akcija na sam proces privatizacije, značajan je za analizu hegemonije IDS-a zbog par konkretnih slučajeva u kontekstu ovih privatizacijskih procesa.

Po pitanju Katarine, značajna je reakcija i djelovanje neformalne grupe koja je u javnosti poznatija i kao Pulska grupa. Dio neformalne grupe činila je i grupa arhitekata koja je iz svoje perspektive reagirala na problematiku privatizacije Katarine (i Muzila). 2006. godine, na poluotoku Katarina, organizirana je tako međunarodna arhitektonsko-urbanistička radionica *Katarina 06* (vidi: *Fantom slobode*, 2013:106), na kojoj su sudjelovali mentori i studenti iz Zagreba, Ljubljane i Venecije, dok je radionica rezultirala knjigom *Katarina 06*. Projekt je u fokusu imao promišljanje i razvoj različitih modela planiranja ove lokacije, a u tom je procesu bilo uključeno i lokalno stanovništvo, dok su svi zainteresirani imali cjelodnevni pristup procesu rada i planiranja. Rezultate radionice je Pulska grupa izlagala na brojnim izložbama kako u Hrvatskoj, tako i po Europi, dok je njihovo djelovanje bilo prezentirano i na 13. Bijenalu u Veneciji 2012. godine. Članovi ove neformalne grupe, uz mnoge druge aktere, u više su navrata javno istupali, kritizirajući i upozoravajući na netransparentnost projekta privatizacije poluotoka, kao i na koruptivne i klijentelističke odnose u strukturama Brijuni rivijere. Nakon uočavanja intenzivnog i jakog otpora procesima kojima rukovodi Brijuni rivijera, 2007. godine članovi Pulske grupe pozvani su na sastanak s tadašnjim županom i predsjednikom IDS-a Ivanom Jakovčićem. Emil Jurcan, arhitekt i član Pulske grupe koji je prisustvovao sastanku, opisao ga je ovako:

Bilo nas je troje iz Pulske grupe na tom razgovoru i Ivan Jakovčić nam je *nudio novac, posao, slavu i sve što poželimo* samo da se prestanemo baviti tim područjem [...] Kad smo mu rekli da ništa od toga i sukobili se s njim, rekao nam je ako nam se ne sviđa ovdje, *neka se odselimo*, jer da ovdje *nećemo naći posla*. To je rekao pred desetak novinara, međutim *ni jedan to nije prenio*. Tada nam je postalo jasno kako stvari stoje, da tu nema pregovora.¹³² (*kurziv moj*)

Uz to, u istom je intervjuu Jurcan rekao da je Jakovčić na jednoj od ondašnjih županijskih skupština izjavio da „desetak ljudi koji se protive tim projektima“ treba *ukloniti*, jer zbog njih „sve stoji“. Ove izjave također nisu prenesene u medijima. Nadalje, članovi Pulske grupe u istom intervjuu za Nacional govore i da se „ljudi boje zamjeriti Jakovčiću i IDS-u, jer su svjesni da za takve, kao što je i nama rečeno, u Istri više neće biti posla“. Navode i kako im „renomirani istarski kulturnjaci i intelektualci koji su ovisni o državnom financiranju“ nisu dali podršku.

U drugom intervjuu¹³³, članovi Pulske grupe govorili su o cenzuriranju njihova intervjua za *Glas Istre* 2012. godine. Naime, u kontekstu sudjelovanja na Bijenalu, rad Pulske grupe trebao je biti prikazan u jednom prilogu *Glasa Istre* u obliku intervjua. Međutim, članovi grupe intervju nisu autorizirali, već su ga povukli te prilog o njihovom radu u *Glasi Istre* nije objavljen. Prateći izjave članova grupe, nisu dozvolili objavu intervjua jer je on prošao kroz temeljitu *cenзуru* uredništva *Glasa Istre*:

U tom intervjuu je ispalo kao da smo mi neki aktivisti, ali razlog zašto smo mi aktivisti ispao je negdje po putu. Nigdje se ne spominje zašto smo mi krenuli u sve te akcije. Bizarno je na kraju na što se sve redakcijski interveniralo [...] Najbizarnije od svega je to što smo opisujući politiku u Istri nazvali to „ideologijom vina i tartufa“. I ta je „ideologija vina i tartufa“ ispala. Ni to nije sve. Na pitanje što za nas znači odlazak na Bijenale, mi smo odgovorili da, između ostalog, nama to znači da konačno, *nakon pet godina, možemo dati intervju za Glas Istre*. I na kraju ipak nismo uspjeli.

(*kurziv moj*)

Pitanje cenzure u *Glasi Istre*, kao i pitanje povezanosti uredništva ovog medija i dominantnih političkih struktura (IDS-a) u Istri, „kulminiralo“ je otkazom koji je novinar *Glasa Istre* Zoran Angeleski dobio 2011. godine. Naime, Angeleski je u srpnju iste godine sudjelovao na zatvorenoj sjednici Gradskog vijeća Pule na kojoj se raspravljalo o projektu Brijuni rivijera. Angeleski je na toj sjednici sudjelovao kao član inicijative *Volim Pulu – Za Muzil*, na kojoj je

¹³² Vidi: *Jakovčić nas je pokušao kupiti pa otjerati iz Pule*, Nacional, 2010 (dostupno: <http://bit.ly/2qkWLtT> - 27.4.17.). Jurcan je rečeno ponovio 2013. prilikom gostovanja na emisiji Pilula, na Radio Maestralu (poslušaj: <http://bit.ly/2qNAIR9> - 27.4.17.)

¹³³ Vidi: *Pulska grupa: Zajedničkim dobrom protiv istarskog mikrofašizma* (dostupno: <http://bit.ly/2riwYO8> - 27.4.17.)

reagirao i postavio pitanje vezano uz projekt Muzila, a nakon čega je uprava *Glasa Istre* s vlasnikom Albertom Faggianom na čelu promptno reagirala i otkazala ugovor o radu s Angeleskim. Otkaz se opravdavao na temelju toga da je Angeleski svojim nastupom na sjednici Gradskog vijeća „teško povrijedio čast i ugled“ *Glasa Istre*¹³⁴. Iščitavanjem ovog slučaja, može se jednostavnijim rječnikom reći da je Angeleski otkaz dobio „zbog angažmana protiv privatizacije poluotoka Muzil“ (Jurcan, 2013). Nakon reagiranja struke i stručnih organizacija, poput Hrvatskog novinarskog društva, te nakon sudskih procedura, Angeleski je vraćen na posao, ali je prostor njegova pisanja sužen na prostor kulture, recenzije glazbenih albuma i glazbenih, umjetničkih manifestacija.

2.6.2. „Gradonačelnik Denis“

Kao svojevrsan „pandan“ iskustvu članova Pulske grupe, nudi se slučaj predizbornog perioda u jeku lokalnih izbora 2013. godine. Iako je o tom slučaju praktički nemoguće pronaći ikakve informacije u medijima, redatelj Dario Juričan je sa svojom ekipom snimatelja, tonaca i montažera uspio popratiti neke njegove ključne momente i uokviriti ih u kratkom dokumentarnom filmu „*Gradonačelnik Denis*“¹³⁵. Ukratko, u fokusu filma je građanska inicijativa „*zaSLUŽITI*“, koja je nastojala kandidirati se na lokalnim izborima 2013. godine u Vodnjanu, s ponudom kandidata za gradonačelnika, kao i članova gradskoga vijeća. Kandidat za gradonačelnika bio je Denis Sgagliardi, dok je tadašnji (i sadašnji) gradonačelnik Vodnjana bio član IDS-a, Klaudio Vitasović. Film prati predizborne pripreme inicijative te planiranje konferencije za medije putem koje se inicijativa predstavlja i najavljuje svoj program i ciljeve. Ovdje bi iz filma valjalo izdvojiti tri značajna momenta. Prvi je onaj u kojem Sgagliardi govori kolegama kako je doživio pritiske od strane policije. Drugi je onaj u kojem jedan član odustaje i povlači se iz inicijative. Naime, on u filmu govori da je odluku donio zbog susreta kojega je, kao tadašnji predstavnik jedne civilne udruge iz Vodnjana, imao s predstavnicima Grada. Obraćajući se Sgagliardiju, govori: „Rekli su [*netko iz Grada*] otvoreno da ako oni mene vide s tobom, da Grad vjerojatno neće davati više ništa udruzi“. Drugim riječima, pred njim je stavljen simbolički „izbor“ – povući se i omogućiti funkcioniranje udruge financijskom podrškom Grada, ili ostati u inicijativi i riskirati moguće gašenje udruge koja bi na taj način ostala bez financijske podrške Grada. Treći je završni moment filma, u kojemu se navodi kako dva člana napuštaju inicijativu „nakon što je na njihovu privatnu tvrtku izvršen pritisak“. Nakon

¹³⁴ Vidi, npr: Opačić, 2011. (dostupno: <http://www.h-alter.org/vijesti/otkaz-zbog-brijuni-rivijere> - 27.4.17.)

¹³⁵ Simbolična zahvala ide Dariju Juričanu i Leu Vitasoviću koji su mi omogućili pristup filmu.

toga, sama se inicijativa raspada a Sgagliardi povlači kandidaturu. Na Facebook stranici inicijative, u objašnjenju odustajanja od kandidature, između ostaloga, navodi se jedan od razloga povlačenja: „Veći dio članova/ica inicijative je odustalo od sudjelovanja u radu inicijative zbog nemogućnosti političke participacije u lokalnim izborima“¹³⁶.

2.6.3. Izbjeglice

Treći slučaj koji se ovdje navodi je po mnogočemu drukčiji primjer od prethodna dva i nominalno ne spada u okvire onoga što bi se moglo nazvati „drugom stranom hegemonije“. No, slučaj na određeni način pokazuje kako ideologija i pozicije moći reagiraju na aktualna, „osjetljiva“ zbivanja i situacije koje se ne poklapaju s interesima vladajuće grupe, te je stoga interesantan za ovaj rad jer razotkriva pukotine u ideologiji IDS-a. Riječ je o „pitanju izbjeglica“ u jeku takozvane „izbjegličke krize“, odnosno o reakciji IDS-a na mogućnost smještanja izbjeglica u Pulu u kolovozu 2015. godine. Na tada još uvijek neformalne i neprecizne izjave tadašnjeg ministra unutarnjih poslova Ranka Ostojića koji je govorio da bivši vojni objekti u Puli predstavljaju potencijalan centar za smještaj izbjeglica, IDS je promptno i oštro reagirao priopćenjem¹³⁷. U njemu se IDS, ukratko, protivi smještaju izbjeglica u Pulu i Istru. Uz izražavanje suosjećanja s izbjeglicama o kojima se moraju pobrinuti „resorne institucije“ i uz isticanje „solidarnosti“ koje je Istra pokazala u devedesetima primivši „veliki broj izbjeglica“, u priopćenju se govori o derutnom stanju vojnih objekata (u prijevodu: Muzila i Katarine) koji nisu adekvatan smještaj za izbjeglice. Odmah u nastavku teksta, IDS indirektno optužuje centralnu državu zbog aktualnog stanja tih objekata i na temelju toga tvrdi da bi vlasništvo trebalo biti preneseno na gradove i općine „koje bi zasigurno bolje znali upravljati tim resursima“. No, osim usputnog promoviranja nužnosti decentralizacije, upadljiv je završni dio IDS-ovog priopćenja:

U bivšim vojnim objektima vidimo daleko veću razvojnu šansu za turizam i smatramo da je *apsurdno* da se od svih mogućih lokacija u Hrvatskoj za izbjegličke centre spominju upravo nekretnine koje imaju *ogroman investicijski potencijal*. Kad bi bili stavljeni u funkciju razvoja, ovi objekti značajno bi doprinijeli stvaranju *novih vrijednosti*, a posebice otvaranju prijeko potrebnih *novih radnih mjesta*. Međutim, bivšom vojnom imovinom još uvijek upravljaju *državne institucije* te je zbog nebrige dovedena u katastrofalno stanje do te mjere da ne služi ničemu i nije adekvatna ni za privremeni smještaj azilanata. (*kurziv moj*)

¹³⁶ Vidi: Facebook stranica inicijative: <https://www.facebook.com/zaSLUZITIPERSERVIREeMeritare/> (27.4.17.)

¹³⁷ Vidi: IDS: *Pula i Istra nisu adekvatne destinacije za azilate* (dostupno: <http://bit.ly/2q9hZfp> - 27.4.17.); kao i: *IDS se protivi smještaju izbjeglica u Pulu i Istru* (dostupno: <http://bit.ly/2r5Sf11> - 27.4.17.)

2.6.4. Kratki osvrt

Potonji je slučaj ovdje interesantan iz najmanje tri razloga. Prvi je isticanje „solidarnosti“ koju je Istra pokazala u devedesetima primivši mnogo izbjeglica iz ratom zahvaćenih područja Hrvatske. Ovu je frazu potrebno sagledati na dvije razine. Na prvoj se razini nastoji afirmirati inkluzivna, otvorena i „civilizirana“ slika Istre i istarskih građana. Na drugoj se razini u principu Istru ponovno distancira od „ostatka Hrvatske“. Osim što je Istra reificirana i prikazana kao samo-djelotvoran entitet koji prima Druge, ona je prikazana kao nekakav zaseban prostor koji je Hrvatskoj i izbjeglicama dobrovoljno „izašao u susret“, a ne kao prostor koji je integralni dio Republike Hrvatske te koji je iz logističkih i institucionalnih razloga tada predstavljao vjerojatno najadekvatniju soluciju za smještaj velikog broja raseljenog stanovništva iz mnogih dijelova Hrvatske. Drugi je zanimljiv moment korištenje ovog slučaja za suptilnu promociju decentralizacije i kritiziranje centralne vlasti. Gledano iz perspektive IDS-a, upravo mogućnost dolaska izbjeglica postaje idealan poligon za reprodukciju diskursa o nužnosti decentralizacije i za ukazivanje na alarmantno stanje bivših vojnih objekata koji su u to stanje dovedeni *zbog toga* što njima „još uvijek upravljaju državne institucije“, a ne lokalne vlasti. Iako su postojale (i još uvijek postoje) inicijative, poput Pulske grupe i *Volim Pulu – Za Muzil*, koje su se opirale nedemokratskim djelovanjima upravo lokalnih vlasti u pogledu transformacije bivših vojnih zona¹³⁸, a koje su uz to nudile alternativne načine prenamjene i revitalizacije tih prostora, IDS je i u ovom slučaju fragmentirao i pročistio diskurs: unutarnja slika dinamike odnosa moći, nedemokratičnosti i nedjelotvornosti IDS-ove privatizacijske politike mistificirana je naglašavanjem nužnosti decentralizacije i prebacivanjem odgovornosti „priko Učke“.

Treći je važan moment isticanje toga da bivši vojni objekti imaju „ogroman investicijski potencijal“, te da je zbog toga njihova prenamjena u izbjegličke centre „apsurdna“. Kao sušta suprotnost ovom dijelu prioćenja, napamet pada jedna Miletićeva izjava iz 2013. godine, nakon objave rezultata famoznog referenduma o definiciji braka, na kojemu je većina birača u Istarskoj županiji glasovalo protiv unošenja definicije braka kao „zajednice muškarca i žene“ u hrvatski Ustav:

IDS se već više od dvadeset godina zalaže za otvoreno društvo i ljudska prava. Smatram da je i ovaj referendum pokazao posebnost Istre od ostalih regija i stoga sam osobno sretan i ponosan što živim u Istri¹³⁹.

¹³⁸ 1.500 primjedbi je poslano Gradu od strane građana, strukovnih organizacija i različitih institucija. Protivljenje i primjedbu na privatizacijski proces i plan transformacije Muzila potpisalo je oko 5.000 ljudi. Vladajuće strukture Grada Pule, s Borisom Miletićem i IDS-om na čelu, odbile su sve primjedbe.

¹³⁹ Vidi: *Miletić: Istra je još jednom pokazala otvorenost prema svima* (dostupno: <http://bit.ly/2qrBnB5> - 27.4.17.)

Dakle, dok je s jedne strane Miletić glorificirao otvorenost, posebnost i senzibilnost Istre za ljudskopravaška pitanja te zasluge rezultata implicitno pripisao IDS-u, s druge je strane tek dvije godine nakon slavljenja otvorenosti Istre i IDS-a sam IDS pokazao upravo suprotno stajalište i negirao vlastitu otvorenost i osjetljivost za ljudska prava. Naime, IDS u svom priopćenju nije samo odbio mogućnost smještanja izbjeglica u bivše vojne objekte u Puli, već je kategorički odbio smještanje izbjeglica *bilo gdje* u Istri, iako je u pitanju bila *isključivo* pulska bivša vojna zona: „Pula i Istra nisu adekvatne destinacije za azilante“, stoji u priopćenju. Dakle, Istra je – iščitavanjem perspektive i stava IDS-a - od „civilizacijske oaze“ postala *ekskluzivna* „civilizacijska oaza“, dok su otvorenost i solidarnost devedestih zamjenjene zatvorenošću i nesolidarnošću. Zašto?

Razlog leži u „ogromnom investicijskom potencijalu“ bivših vojnih objekata na području Pule u kojima IDS vidi potencijal za razvoj turizma. Freedena (2006:289) piše kako su političke prakse manifestacije šireg ideološkog kompleksa. IDS-ova reakcija primjer je jedne takve manifestacije „šireg ideološkog kompleksa“ koji je strukturiran oko tehnokratske, neoliberalne i pro-tržišne paradigme. Naime, mogućnost da država privremeno iskoristi objekte od „ogromnog investicijskog potencijala“ za smještaj izbjeglica uočena je kao prijetnja i barijera protoku kapitala. Iščitavanjem IDS-ova priopćenja, moglo bi se reći da su i same izbjeglice percipirane i koncipirane kao svojevrsna simboličko-tehnička prijetnja tržišnim odnosima i protoku kapitala. Ne bi bilo pretjerano reći i da su izbjeglice na konotativnoj razini prezentirane kao nekakva potencijalna *stigma* za objekte profitabilnog karaktera s jedne strane, a kao remetilački faktor koji bi mogao znatno usporiti procese privatizacije s druge strane. U tom je smislu „kulturalizacija politike“ na koju se ideološki diskurs IDS-a većinski oslanja afirmiranjem i promoviranjem istarske otvorenosti, tolerancije, multikulturalnosti i uvažavanja različitosti potisnuta u drugi plan, dok se ona političko-ekonomska razina ideologije nametnula u prvi plan. Manifestna razina ideologije, ona koja kontinuirano prenosi samorazumljivu sliku otvorene, civilizirane i multikulturalne Istre, pokazuje se kao iznimno krhka u momentima kada se u pitanje dovodi političko-ekonomska orijentacija vladajuće grupe koja se kanalizira latentnijom ideološkom razinom. Prateći Freedena, određene političke prakse „prokazuju“ upravo funkcioniranje ove latentnije razine ideologije. Uz to, ovaj primjer pokazuje i svojevrsnu diskrepanciju između teorijske i praktične razine ideologije IDS-a: deklarativna i teorijski artikulirana otvorenost i civiliziranost Istre pokazuje se kao iznimno manjkava i kontradiktorna na ovom konkretnom, praktičnom primjeru. Ideološki elementi istarske posebnosti, otvorenosti i civiliziranosti ovdje ne vrijede kao u slučaju referenduma o braku, gdje se na temelju njihove

artikulacije i afirmacije pokušava „izmamiti“ pristanak s pozicijom i politikom IDS-a i definirati identifikacijske okvire šireg sloja stanovništva. U slučaju odbijanja izbjeglica, pristanak se nastoji izmamiti korištenjem simboličkih formi poput „novih vrijednosti“ i „novih radnih mjesta“, kojima bi – iz perspektive IDS-a - adekvatno rukovođenje ovim objektima od strane lokalne vlasti moglo rezultirati. Upravo u tome i leži ideološki karakter priopćenja: njegov veći dio posvećen je kritici države, na temelju čega se ukazuje na očiglednu nužnost decentralizacije, što na koncu opravdava i racionalizira IDS-ovu poziciju. Samim time se opravdava i racionalizira IDS-ovo protivljenje dolasku izbjeglica u Pulu (*i Istru*), čime se *de facto* nastoji mistificirati IDS-ov nesolidaran, zatvoren i isključiv stav prema izbjeglicama koje se doživljavaju kao simboličko-tehnička prijetnja protoku kapitala¹⁴⁰.

Primjeri Muzila, Pulske grupe, Zorana Angeleskog i *Gradonačelnika Denisa* otvaraju perspektivu na „drugu stranu hegemonije“ IDS-a. Iz susreta članova Pulske grupe i Jakovčića mogu se iščitati različiti načini korištenja više ili manje suptilnih represivnih metoda kojima se nastoji očuvati pozicija moći i monopol nad procesima odlučivanja, te istovremeno udaljiti i politički neutralizirati opozicijske grupe koje u pitanje dovode procese privatizacije Muzila i Katarine. Prvo, Jakovčić je Pulskej grupi nudio „novac, posao, slavu“ kako bi se grupa prestala baviti pitanjem privatizacijskih procesa pulskih poluotoka. Moglo bi se reći da je ovo „klasičan“ primjer pokušaja kupovanja antagonista s ciljem destabilizacije čitave antagonističke grupe: antagonistima se nudi novčana i simbolična kompenzacija te sigurnost prihoda ukoliko se povuku i, jednostavno rečeno, izađu iz uloge antagonista. Ukratko, opozicijsku se grupu nastoji destabilizirati korupcijom ključne skupine članova Pulske grupe. Kada antagonisti to odbijaju, pozicija moći (Jakovčić) poseže za suptilnim načinima represije – zastrašivanjem i prijetnjama. Dok se opozicijskim akterima ponajprije nudila ekonomsko-egzistencijalna sigurnost, nakon njihova odbijanja ta se ista ekonomsko-egzistencijalna sigurnost dovodi u pitanje. Članovima Pulske grupe prijeti se blokiranjem bilo kakvih mogućnosti budućega zaposlenja. Kako bi se to moglo manifestirati u praktičnom obliku? U tom pogledu, mig daje Juričanov *Gradonačelnik Denis* – dokumentarac završava riječima kako je dvoje članova izašlo iz građanske inicijative zbog pritiska na njihovu privatnu tvrtku. Tko je i kako pritisnuo njihovu tvrtku ostaje neizrečeno. No, postavi li se ova situacija u kontekst lokalnih izbora u kojima je ova inicijativa predstavljala „prijetnju“ IDS-ovoj poziciji i dugogodišnjoj vlasti u Gradu Vodnjanu, ona

¹⁴⁰ Kratka opaska – IDS je, uz doživljavanje izbjeglica kao remetilačke faktore za kapital, indirektno i veoma suptilno poručio kako izbjeglicama treba pomoći, ali da je bolje da im se pomogne „izvan Istre“. Ovaj stav podsjeća na misao Mitje Velikonje, koji je u jednom intervjuu za Al Jazeera (vidi: <http://bit.ly/19PVdHw> - 27.4.17.) definirao razliku modernog i postmodernog fašizma. Prvi jasno tvrdi kako je „vaša nacionalnost manje vrijedna od naše“, dok drugi govori kako je s Drugima „sve u redu“, ali je bolje da Drugi „ostanu tamo“.

postaje simptomatična: pozadinska mreža odnosa moći postaje, ako ne opipljivija, a onda bar vidljivija. Na tom tragu, jasniji mig daje povlačenje drugog člana inicijative kojemu je „neimenovani netko“ iz uprave Grada, kojom IDS dominantno upravlja već dugi niz godina, dao svojevrstan izbor: ostati u inicijativi i izgubiti financijsku podršku koju Grad pruža udruzi čiji je on član, ili izaći iz inicijative i zadržati financijsku podršku udruzi. Gledano s četiri godine distance i s određenom dozom opreza¹⁴¹, na primjeru vodnjanskog slučaja moglo bi se reći da je „druga“ IDS-ova hegemonijska tehnika vladanja uspješno ostvarila interese vladajuće grupe: opozicijska, antagonistička grupa je neutralizirana.

Nadalje, Jakovčićevu izjavu da desetak ljudi koji protestiraju i zbog kojih „sve stoji“ treba ukloniti, a koju prisutni novinari nisu prenijeli, kao i slučaj otkaza novinaru Zoranu Angeleskom zbog postavljanja pitanja na sjednici Gradskog vijeća, primjeri su koji ukazuju na postojanje interesne i političke veze između pozicije moći (IDS-a) i *medija*, prvenstveno *Glasa Istre*. Dodatnu potvrdu daje primjer cenzuriranja i proizvoljnoga uređivanja intervjua kojega su članovi Pulske grupe dali *Glasi Istre* u sklopu njihova sudjelovanja na venecijanskom Bijenalu 2012. godine, kao i izjava da bi im taj intervju bio prvi nakon *pet godina* djelovanja koje je mahom bilo vezano uz aktivnosti oko privatizacijskih procesa Katarine i Muzila. Iz njihovih odgovora izbačene su izravne kritike lokalnoj vlasti (IDS-u), kao i spominjanje Jakovčićevih prijetnji i pokušaja zastrašivanja. Odnos IDS-a i uprave *Glasa Istre* s Faggianom na čelu, opisao je i sam novinar Zoran Angeleski kada je pokušao objasniti situaciju u kojoj se našao:

Posrijedi je demonstracija sile, ali i političke kontrole vladajuće istarske stranke, odnosno IDS-a nad *Glasm Istre*, a najbolji dokaz tome je činjenica da je još prije bankrota *Glasa Istre* d.o.o. u proljeće 2010., zbog kojega još uvijek nitko nije odgovarao, Ivan Jakovčić i osobno odobravao pozajmice javnih poduzeća *Glasi Istre* u ukupnom iznosu od 10 milijuna kuna, a bez da je sa svojim suradnicima prethodno za odobrenje pitao porezne obveznike.¹⁴²

¹⁴¹ Naime, teško je na ovom mjestu na izravan način dovesti u vezu npr. eksplicitniju Sgagliardijevu opasku o pritisku policije s pozicijom IDS-a i utjecajem stranke na represivni aparat. Isto tako, s obzirom na „nepoznatog nekog“ koji je vršio pritisak na privatnu tvrtku dvoje članova, teško je sa stopostotnom sigurnošću ustvrditi je li riječ o izravnom IDS-ovom utjecaju. No, sam kontekst (lokalni izbori) u kojemu se pritisak na tvrtku manifestirao i rezultirao povlačenjem dvoje članova je osjetljiv i indikativan, dok primjer pritiska na drugu člana koji se povukao iz inicijative indirektno ukazuje na poveznicu između ta dva slučaja. Međutim, dodatna bi eksplicacija čitavog slučaja zahtjevala mnogo više vremena istraživanja i prostora analize, dok bi se samo istraživanje prelilo na teren gdje bi adekvatniji i produktivniji pristup od onog koji oblikuje ovaj rad, bio onaj istraživačko-novinarski.

¹⁴² Vidi: Opačić, 2011. (dostupno: <http://www.h-alter.org/vijesti/otkaz-zbog-brijuni-rivijere> - 27.4.17.). Faggianova je pozicija u istarskoj javnosti već niz godina, u najmanju ruku, kontroverzna. Pritisci na novinare, cenzura i nametanje auto-cenzure, uz raskidanje kolektivnih ugovora, neisplate plaća i otpuštanja većeg broja radnika *Glasa Istre* problematike su koje se vežu uz Faggiana. Ovdje se ne namjerava ući u dublju analizu njegova medijskoga i ne-medijskoga poslovanja i djelovanja, već samo naznačiti ulogu u priči oko Muzila, kao i odnos s IDS-om.

Faggian je otkaz Angeleskom obrazložio na temelju toga što je on na sjednici Gradskog vijeća nastupio u svojstvu novinara *Glasa Istre*. Angeleski je to kategorički odbio, rekavši da je on na sjednici sudjelovao kao član inicijative *Volim Pulu* te da je sjedio u klupi s gostima, a ne s novinarima, čemu je kao dokaz priložio snimku TV Nove koja je pratila sjednicu, izjavivši uz to da je zapisnik, na kojega se pozivao Faggian, krivotvoren. Zanimljiva je Jakovčićeva reakcija, koji je na upit novinara *Novog Lista* da prokomentira slučaj Angeleskog, koji je upravo Jakovčića označio kao krivca za otkaz, izjavio: „Zapišite: apsolutno ne namjeravam komentirati ništa što je vezano uz Zorana Angeleskog, jer je to jedno veliko ništa, s velikim N“¹⁴³. Isti članak prenosi i reakciju Hrvatskog novinarskog društva: „Otkaz je nezakonit i klasičan slučaj nasilja nad drukčijim mišljenjem i zastrašivanje i svih drugih novinara u *Glasi Istre* cenzurom i autocenzurom“.

„Slučaj Angeleski“ nije jedini primjer koji pokazuje blizak odnos IDS-a i istarskih medija, kao i utjecaja dominantne stranke istarskog poluotoka na pojedine medijske strukture. Tako je, primjerice, u studenom 2013. godine na Radio Maestralu (tada u vlasništvu Faggiana), urednik i voditelj Željko Marković emisiju *Pilula* otvorio govoreći kako je na emisiju vršen pritisak „odozgo“ i kako se pokušalo nametnuti goste emisije¹⁴⁴. Ta je određena emisija tematizirala slobodu medija, istarski mikrofašizam i Muzil, a gosti su bili Dušica Radojčić i Emil Jurcan, članovi inicijative koja se protivila privatizaciji Muzila. Emisija, koja je u više navrata kritizirala Faggiana i IDS te aktivno pratila aktivnosti inicijative *Volim Pulu* koja je javno istupala protiv IDS-ove politike privatizacije i turistifikacije jedne četvrtine Pule, je nakon nekoliko tjedana ugašena jer se „nije uklapala u programsku shemu“ radija¹⁴⁵. Nadalje, na izložbi u Savičenti koja je tematizirala pulse grafite koji su, između ostaloga, kritički propitivali IDS, Jakovčića, Miletića i Faggiana, iz publike se „moglo čuti mišljenje da se u većini istarskih medija provodi isti obrazac cenzure“, dok se samu izložbu nakon Dubrovnika, Rijeke i Savičente, nije moglo pogledati ni u Puli, ni čitati o njoj u *Glasi Istre*¹⁴⁶. Primjera se može naći i u recentnijem periodu, nakon odlaska Faggiana iz *Glasa Istre*. Tako je u lipnju 2016. Sindikat novinara Hrvatske reagirao na još jedan slučaj cenzure u tom mediju¹⁴⁷. Riječ je o tekstu koji se bavio suđenjem Mirka i Vinke Cetinski, a koji je prenosio izjave bivšeg

¹⁴³ Vidi: Pavelić i Tomičić, 2011. (dostupno: <http://bit.ly/2qxoeV5> - 27.4.17.)

¹⁴⁴ Poslušaj: *Pilula #10 // Gosti: Emil Jurcan i Dušica Radojčić* (dostupno: <http://bit.ly/2qNAIR9> - 27.4.17.)

¹⁴⁵ Vidi: Jasić, 2014. (dostupno: <http://www.h-alter.org/vijesti/zasto-vise-nema-pilule> - 27.4.17.)

¹⁴⁶ Vidi: Stepčić Reisman, 2014. (dostupno: <http://bit.ly/2pMx4kT> - 27.4.17.). Isto tako, u *Glasi Istre* se jako malo toga moglo pročitati u vezi raznih tribina koje je organizirala inicijativa *Volim Pulu*, a na kojima su građani otvoreno iskazali svoj revolt, kao i o velikom prosvjedu koji se na pulskom Forumu, pred Gradskom vijećnicom, održao 8. svibnja 2014. kako bi se pokušalo utjecati na konačnu odluku o davanju Muzila u koncesiju na 99 godina.

¹⁴⁷ Vidi: *Promjena vlasnika Glasa Istre nije promijenila navike cenzora* (dostupno: <http://bit.ly/2rskLGL> - 27.4.17.)

udjelničara i urednika *Glasa Istre* Igora Brajkovića, koji je govorio o kontroverzama oko Faggianova preuzimanja *Glasa Istre*. Kako piše u priopćenju, iz teksta su izrezani oni dijelovi koji se dotiču uloge Faggiana i uloge Jakovčića, te kako je iz teksta izbačen dio u kojemu se govori o upletenosti tadašnjeg župana Jakovčića u procesu prodaje *Glasa Istre*, kao i o njegovim aspiracijama za „preuzimanjem“ tog medija.

Uzeti zajedno, svi su ovi primjeri indikativni u pogledu „druge strane hegemonije“ IDS-a u Istri. S jedne strane, uočavaju se pokušaji korištenja različitih represivnijih metoda vladanja, poput pokušaja kupovine, destabilizacije, prijetnje i zastrašivanja antagonističkih grupa, a putem kojih se nastoji održati pozicija moći u trenutku kada ideološki diskursi nisu djelotvorni. Riječ je prvenstveno o načinu posrednog represivnog djelovanja koji cilja na ekonomsko-egzistencijalne uvjete antagonista: oni se dovode u pitanje, oni služe kao poluga vršenja moći. S druge strane, na temelju ovih primjera moguće je detektirati postojanje jakog utjecaja pozicije moći (IDS-a) na lokalne medije – ideološka fragmentacija i pročišćavanje je u tom pogledu zamjenjena represivnijim načinom fragmentacije i pročišćavanja u obliku cenzure, filtriranja tekstova i otkazivanja radnih odnosa. S treće pak strane, na primjeru izbjeglica, vidljivo je kako u trenucima kada je ideologija „na kušnji“, manifestni dijelovi dominantne ideologije bivaju potisnuti, a oni latentniji izlaze u prvi plan. U slučaju IDS-a, riječ je o trenucima kada se neočekivana zbivanja i procesi upliću u sferu materijalnih interesa dominantne grupe: diskurs otvorenosti i civiliziranosti zamjenjen je neoliberalnim diskursom o investicijskim potencijalima javnih dobara gdje su izbjeglice samo simboličko-tehničke prepreke protoku kapitala. „Novac govori, a govori jezikom ideologije“, rekao bi Hawkes (2003:9).

Zaključna refleksija

Na početku kraja ovog rada, nužno je ukazati na neke moguće zamjerke. Prva bi mogla biti teorijska i biti usmjerena npr. prema korištenju pojmova identiteta i prostora, koji u radu nisu pomnije pojašnjeni i teorijski uokvireni. Po pitanju identiteta, u radu se nije nastojalo ući u njegovu dublju analizu, tako da su strukturalna, psihička ili fenomenološka pitanja identiteta ostavljena po strani, kao što je po strani ostavljena i bogata tradicija teorija identiteta. Identitet se ovdje koristi u kontekstu Thompsonove teorije o odnosu ideologije i simboličkih formi, odnosno pozicije moći i značenja: identitet se ovdje prvenstveno shvaća kao simbolička forma čije značenje (p)održava i opravdava poziciju moći. Isto vrijedi i za prostor, koji je ovdje shvaćen u pojednostavljenom smislu, bez namjere njegove dublje teorijske raščlambe i sistematizacije: cilj je bio ukazati na simboličku funkciju prostora u ideološkom diskursu IDS-a. Ukratko, i jedan i drugi pojam sagledani su iz perspektive ideologije, koncepta koji je radu dao određenu teorijsku i analitičku prednost i širinu. Kako piše Eagleton (1990:10), ideologija je snažan i informativan koncept ukoliko pomaže u izdvajanju i uočavanju sukoba moći i interesa od *ključne* važnosti u datom kontekstu. S obzirom da IDS već četvrt stoljeća zauzima ključne pozicije *moći* u istarskom kontekstu, teorije ideologije u tom pogledu predstavljaju, kao što i Eagleton sugerira, informativniji i snažniji analitički aparat. Druga bi kritika mogla biti upućena pitanju subjek(a)ta, odnosno potencijalnih pozicija s koje je ideološki diskurs IDS-a smislen i prihvatljiv. Tu se može uputiti i treća kritika samom pristupu tematici, odnosno svojevrsnoj distanci od „terena“. Međutim, pitanju subjek(a)ta ideologije se ovdje pristupilo *hipotetski*, iščitavanjem i analizom IDS-ova diskursa „odozgo“, tako da bi eventualni budući korak bio terensko ispitivanje, provjeravanje i potvrđivanje/opovrgavanje iznesenih hipoteza. S druge strane, terensko bi istraživanje bilo korisno u pogledu produbljivanja i širenja analize posljednjeg poglavlja, koji se bavio „drugom stranom hegemonije“ IDS-a. S obzirom da je riječ o kompleksnoj problematici koja je ovdje samo djelomice zahvaćena, njoj bi se moglo u potpunosti posvetiti eventualno buduće istraživanje kojemu bi kao polazište poslužio ovaj rad, kojega bi valjalo rezimirati i zaokružiti.

Cilj rada bio je razložiti i analizirati ideologiju IDS-a. To se nastojalo učiniti kroz četiri faze. Prvo, nužan je bio osvrt na određene historijske momente od iznimnog značaja za razumijevanje suvremenog konteksta i pozicije IDS-a. U prvoj se fazi analize nastojalo pokazati kako je IDS praktički zatekao određene (pred)uvjete, procese i elemente koji su omogućili artikulaciju i širenje smislenog ideološkog diskursa, na temelju kojega je IDS izgradio – i još uvijek gradi – poziciju lidera. „Sondiranje“ ideološkog terena te strukturalni uvjeti i procesi užeg

i šireg konteksta, stvorili su okvire unutar kojih je IDS zatečenim fragmentarnim elementima – poput istarskog identiteta, posebnosti Istre i ideje o Istrijanima koji moraju rukovoditi Istrom – dao političku formu, koherentnost i smisao. Ideološki je diskurs re-organizirao „lebdeće“ elemente antifašizma, multinacionalnosti i multietničnosti, koji su paralelno pratili aktualne europske trendove, dok su na tom tragu i „europski“ elementi decentralizacije i regionalizma inkorporirani u IDS-ov diskurs i prevedeni u lokalni kontekst. Ideološke borbe 90-ih predstavljaju ključnu, konstitutivnu fazu etabliranja IDS-ove leaderske pozicije i hegemonije: zauzimanje identiteta kao mehanizma interpelacije, definiranje osnovnih uvjeta komunikacije te pragmatično-racionalno zastupanje materijalnih interesa stanovnika Istre uz ideološko usmjeravanje ka djelovanju predstavljaju svojevrsne „prijelomne“ točke u korist IDS-a.

Druga je faza pokazala kako su upravo te „prijelomne“ točke zadržale kurs IDS-ova ideološkog diskursa i u recentnijem periodu. Završnom se refleksijom može uočiti još nekoliko važnih momenata. Naime, istarski identitet, istarska posebnost i jedinstvenost, Učka kao granica te decentralizacija i kritika kolonijalnih odnosa Zagreba i Istre, kao i pozadinska ideja „istarske superiornosti“, ritualizirani su i reproducirani do mjere u kojoj poprimaju specifičnu formu Gramscijeva folklor: zdravorazumski elementi ideologije IDS-a poprimili su oblik rigidnog istrocentrizma. Samim time, to ne znači kako se i sam IDS-ov ideološki diskurs „ukočio“ i hermetički zatvorio, kao ni to da je IDS-ova hegemonija u Istri na neki način fiksirana. Bez obzira na rigidan folklor, hegemonija – kao što su to napominjali Gramsci, Hall i Eagleton – nije i ne može biti apsolutna: pregovori i edukacija pristanka su procesi koji se kontinuirano provode, a balans „sile i pristanka“, odnosno represije i ideologije, održava poziciju moći. Treća i četvrta faza analize nastojale su na konkretnijim primjerima ukazati upravo na proces i načine održavanja hegemonije. Prvo, ispitivanjem nekoliko međupovezanih dimenzija IDS-ove koncepcije istarskog identiteta i potencijalnih subjekata ideologije, uočava se stanovita permeabilnost i fleksibilnost ideologije. Naime, moglo bi se reći da – uz kulturološku, povijesnu i političku koncepciju - tržišna i elitistička koncepcija identiteta šire domet IDS-ova obraćanja subjektima: parafrazirajući Halla (1988), uz re-artikulaciju i zaposjedanje već postojećih subjektiviteta koji se baziraju na „dovoljno stvarnim iskustvima“, tržišno-elitistička dimenzija identiteta omogućava „spoj“ tih aspekata s „dovoljno stvarnim interesima“. Time se „starijim“ i re-kontekstualiziranim formama subjektiviteta dodaje „novija“ forma koja, uz identitetsku dimenziju, obuhvaća i materijalne interese adresiranih subjekata. Drugo, banalni istrocentrizam i razmatranje ideologije u praksi ukazuju na nužnost provođenja kontinuiranog procesa edukacije pristanka i „podsjećanja“ (potencijalnih) subjekata na njihovu poziciju u društvu. Istovremeno, ukazuju na nužnost praktičnog djelovanja

ideologije: nazivi institucija, istarska himna ili sveprisutnost kažuna i maslina primjeri su (banalne) materijalizacije IDS-ove ideologije, zavičajna nastava potvrđuje važnost njene institucionalizacije, dok npr. djelovanje Kluba mladih IDS-a s ciljem senzibiliziranja regionalnog izjašnjavanja ili pak IDS-ova podrška i odnos s Klubovima istarskih studenata pokazuju pokušaje i načine kanaliziranja ideologije putem različitih inicijativa i manifestacija.

Četvrta se faza analize pozabavila „drugom stranom hegemonije“ i pokušala je pokazati kako se hegemonija nastoji održati u trenucima otpora, kritike i osjetljivih situacija; u trenucima kada sam ideološki diskurs nije efikasan, a pozicija moći „napadnuta“. Iako bi se u pogledu detaljnije analize ovog pitanja trebalo posegnuti za drugim metodama istraživanja i dublje ući u problematiku, primjeri Katarine i Muzila te primjer *Gradonačelnika Denisa* ukazuju s jedne strane na IDS-ovo korištenje suptilnijih načina represije s ciljem neutraliziranja antagonističkih grupa, dok se s druge strane analizom primjera može nazrijeti pozadinska mreža odnosa između pozicije moći i lokalnih medija, odnosno interesnih, utjecajnih veza između IDS-a i medijskih struktura. Primjer izbjeglica ukazuje na krhkost teorijske razine ideologije u trenutku kada se neočekivana zbivanja upliću u sferu materijalnih interesa vladajuće grupe: IDS-ova istarska otvorenost i uvažavanje različitosti poprimaju formu orbanovske zatvorenosti i isključivosti. Na koncu, ambivalentnost istarske otvorenosti uočena je i u drugim istraživanjima.

Slučaj Muzila i Katarine te slučaj izbjeglica ukazuju na „ranjive“ točke hegemonije i na pukotine u ideologiji. Ovi slučajevi razotkrivaju diskrepanciju između latentne i manifestne razine ideologije: latentnu razinu u ovom slučaju predstavljaju materijalni, političko-ekonomski interesi vladajuće grupe i interesi za očuvanjem pozicije moći, koji su na manifestnoj razini univerzalizirani, oprirodneni i racionalizirani simboličkim formama istarskog identiteta, istarske posebnosti i jedinstvenosti, decentralizacije i uzajamne ovisnosti „jakog IDS-a“ i „jake Istre“. Dok one u širem kontekstu mogu biti dovoljno smislene i hallovski artikulirati „dovoljno stvarne interese i iskustva“ onih kojima se ideologija obraća, u specifičnim slučajevima – poput privatizacijskih procesa pulskih poluotoka i smetnje koje izbjeglice predstavljaju investicijama – uočavaju se pukotine u dominantnoj ideologiji iz kojih izvire partikularni interesi pozicije moći. Parafrazirajući Eagletona (1990:51), ideološki diskurs političke ekonomije u ključnim trenucima „izdaje“ praktične interese dominantne grupe. Ti su trenuci zahvaćeni upravo primjerima Muzila i Katarine: trenuci u kojima s jedne strane opozicijske grupe, a s druge strane neočekivana zbivanja interferiraju s interesima vladajuće grupe. Simboličke forme „novih radnih mjesta“ predstavljaju svojevrsnu zakrpu pukotinama. Upravo su one slabe točke ideologije IDS-a koje se manifestiraju i uočavaju u momentima poteškoće, a koje kritička teorija ideologije može detektirati, razložiti i produbiti.

Bibliografija

Althusser, L. (1971). *Ideology and Ideological State Apparatuses*, u studiji *Lenin and philosophy And other essays*; Monthly Review Press. New York – London.

Althusser, L. (2005). *For Marx*. Verso. London – New York.

Ashbrook, J. (2008). *Buying and Selling the Istrian Goat. Istrian Regionalism, Croatian Nationalism and EU Enlargement*; P.I.E. Peter Lang, Bruxelles.

Balibar, E. (1996). *The Nation Form: History and Ideology*. U: Eley, G., Suny, R.G. (ur.), *Becoming National – A Reader* (str. 132-150). Oxford University Press. New York – Oxford.

Banovac, B. (1996). Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst. *Migracijske i etničke teme*, 12(4), 267-288.

Banovac, B. (1998). *Društvena pripadnost, identitet i teritorij: sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Biblioteka Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Rijeka.

Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. SAGE Publications. London – Thousand Oaks – New Delhi.

Blagonić, S. (2006). „Ne budimo ovce, glasajmo za kozu“: aktualizirana povijest i simboli u procesu objektiviranja identiteta. U: Manin, M. et. al. (ur.), *Identitet Istre – ishodišta i perspektive*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.

Blagonić, S. (2012). *Od Vlaha do Hrvata: austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijacijski procesi u Istri*. Jesensi i Turk. Zagreb.

Blagonić, S. (2016). *Istrijani protiv Istrana. Diskurzivna konstrukcija identiteta i simbolička natjecanja*. Jesenski i Turk, Zagreb.

Boudon, R. (1989). *The Analysis of Ideology*. Polity Press. Chicago.

Bourdieu, P. i Eagleton, T. (1994). *Doxa and Common Life: An Interview*. U: Žižek, S. (ur.), *Mapping Ideology* (str. 265-277). Verso. London.

Coole, D. (2002). *The Dialectics of the Real*. U: Malešević, S. i MacKenzie I. (ur.), *Ideology After Poststructuralism*. Pluto Press. London.

Dukovski, D. (2004). *Istra: kratka povijest dugog trajanja – od prvih naseobina do danas*. Istarski ogranak DHK. Pula.

Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. Verso. London.

Eagleton, T., ur. (1994). *Ideology*. Longman. London – New York.

Engels, F. (1979a). Pismo Mehringu. U: Dragičević, A., Mikecin, V., Nikić, M., ur., *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 1421-1422). Stvarnost. Zagreb.

Engels, F. (1979b). Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države. U: Dragičević, A., Mikecin, V., Nikić, M., ur., *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 1213-1320). Stvarnost. Zagreb.

- Fanuko, N. (2008). Kulturni kapital i simbolička moć: tri aspekta Bourdieove teorije ideologije. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 57(1.-2.), 7-41.
- Filippini, M. (2017). *Using Gramsci: A New Approach*. Pluto Press. London.
- Franceschi, B., ur. (2013). *Fantom slobode. Književni časopis*. Broj 1-2/2013. Durieux. Zagreb. (dostupno: http://www.praksa.hr/uploads/proizvodi/fantom23_web.pdf 27.4.17.)
- Freeden, M. (1996). *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Clarendon Press. Oxford.
- Freeden, M. (2003). *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford University Press. Oxford.
- Freeden, M., ur. (2006). *Političke ideologije: novi prikaz*. Algoritam. Zagreb.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books. New York.
- Geuss, R. (1981). *The Idea of a Critical Theory. Habermas and the Frankfurt School*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Gramsci, A. (1975). *Quaderni del carcere*. Vol. 1., 2., 3., 4. Edizione critica dell'Istituto Gramsci, Gerratana V. (ur.). Einaudi. Torino.
- Gramsci, A. (2000). *The Gramsci Reader – Selected writings 1916.-1935*. Uredio: Forgacs, D. New York University Press. New York.
- Hall, S. (1988). The Toad in the Garden. Thatcherism among the Theorists. U: Nelson, C. i Grossberg, L. (ur.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (str. 35-74). University of Illinois Press. Urbana.
- Hawkes, D. (2003). *Ideology*. Routledge. London – New York.
- Horkheimer, M. i Adorno, T. (1989). *Dijalektika prosvjetiteljstva: filozofijski fragmenti*. Veselin Masleša. Sarajevo.
- Jenkins, R. (1992). *Pierre Bourdieu*. Routledge. London – New York.
- Jurcan, E. (2013). *Istarski pristanak – forme represije u multikulturalnom društvu*. Dostupno: Časopis Zarez, br. 373-374, ili na poveznici: <http://praksa.hr/istra/#title> (27.4.17.)
- Kennedy, E. (1979.): Ideology from Destutt de Tracy to Marx; *Journal of the History of Ideas vol.40*. University of Pennsylvania Press. 353-368.
- Larrain, J. (1979). *The Concept of Ideology*. Hutchinson. London.
- Lenjin, V. (1902). *What is to be Done?* (dostupno: <http://bit.ly/2qLwDEE> - 27.4.17.)
- Lukács, G. (1923). *History and Class Consciousness*, Merlin Press. (dostupno: <http://bit.ly/2pZBDIH> - 27.4.17.)
- Malešević, S. i MacKenzie, I., ur. (2002). *Ideology After Poststructuralism*. Pluto Press. London.

- Malešević, S. (2002). *Rehabilitating Ideology after Poststructuralism*. U: Malešević, S. i MacKenzie, I. (ur.), *Ideology After Poststructuralism*. Pluto Press. London.
- Malešević, S. (2004). *Ideologija, legitimnost i nova država – Jugoslavija, Srbija i Hrvatska*. Fabrika knjiga. Beograd.
- Malešević, S. (2006). *Identity as Ideology. Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan. Hampshire – New York.
- Mannheim, K. (2007). *Ideologija i utopija*. Jesenski i Turk. Zagreb.
- Marx, K. i Engels, F. (1979). Njemačka ideologija. U: Dragičević, A., Mikecin, V., Nikić, M., ur., *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 299-343). Stvarnost. Zagreb.
- Marx, K. (1979a). Predgovor za 'Prilog kritici političke ekonomije'. U: Dragičević, A., Mikecin, V., Nikić, M., ur., *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 699-703). Stvarnost. Zagreb.
- Marx, K. (1979b). Kapital. U: Dragičević, A., Mikecin, V., Nikić, M., ur., *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 845-945). Stvarnost. Zagreb.
- Marx, K. (1979c). Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparte. U: Dragičević, A., Mikecin, V., Nikić, M., ur., *Glavni radovi Marxa i Engelsa* (str. 517-587). Stvarnost. Zagreb.
- Milardović, A. (1995). *Regionalizam, autonomaštvo, federalizam ili separatizam? Što hoće Istarski demokratski sabor? Politološko-dokumentaristička studija slučaja*. Pan liber. Osijek.
- Močnik, R. (2003). *3 teorije: ideologija, nacija, institucija*. Vesela nauka. Beograd.
- Orlić, I. (2004). Suvremeni istarski identitet: besidarenje Francija Blaškovića i njegov doprinos konstrukciji identiteta Istrijana. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 41(2), 171-184.
- Orlić, I. (2013). *Istra kroz tri generacije: između svakodnevne konstrukcije identiteta i turističkog proizvoda*. Etnografski muzej Istre. Pazin.
- Orlić, O. (2008). Mnogoznačje istarskog multikulturalizma. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 38(31), 39-59.
- Petrović, Gajo (1991). Reification. U: Bottomore, T. (ur.), *A Dictionary of Marxist Thought* (str. 463-465). Blackwell. Oxford – Malden.
- Raos, V. (2013). Duga era jednog župana, poduzetnika i sommeliera. *Političke analize*, 4(13), 31-35.
- Raos, V. (2014a). *Teritorijalnost i identitet: Istarski demokratski sabor i Sjeverna liga*. Biblioteka političke analize. Fakultet političkih znanosti u Zagrebu. Zagreb.
- Raos, V. (2014b). Stvaranje regije Istre. *Političke analize*, 5(17), 35-39.
- Rehmann, J. (2013). *Theories of Ideology. The Powers of Alienation and Subjection*. Historical Materialism - Brill. Leiden – Boston.

Rigby, T.A. (1980). The Conceptual Approach to Authority, Power and Policy in the Soviet Union. U: Rigby, T.A., Brown, A., Reddaway, P. (ur.), *Authority, Power and Policy in the USSR*. Macmillan. London.

Simons, H.W. i Billig, M., ur. (1994). *After Postmodernism: Reconstructing Ideology Critique*. SAGE Publications. London – Thousand Oaks – New Delhi.

Šantić, N. (2000). Politički aspekti društvenog razvoja Istre. *Revija za sociologiju*, 31(3-4), 153-163.

Thompson, J.B. (1984). *Studies in the Theory of Ideology*. Polity Press. Cambridge.

Thompson, J.B. (1990). *Ideology and Modern Culture*. Stanford University Press. Stanford, California.

Weber, M. (2013). *Vlast i politika* (prir. Katunarić, V.). Jesenski i Turk. Zagreb.

Žižek, S. (2008). *O nasilju – šest pogleda sa strane*. Naklada Ljevak. Zagreb.

Iz medija:

Jakovčić nas je pokušao kupiti pa otjerati iz Pule, Nacional, 2010. (dostupno: <http://bit.ly/2qkWLtT> - 27.4.17.).

Jasić, M. (2014). *Zašto više nema Pilule?* (dostupno: <http://www.h-alter.org/vijesti/zasto-vise-nema-pilule> - 27.4.17.)

Jerin, M. (2016). *Brijuni Rivijera – 15 godina propuštenih prilika*. (dostupno: http://www.zelena-istra.hr/?q=Brijuni_Rivijera-15_godina_propustenih_prilika – 27.4.17.)

Matić, G. (2014). *Ideološka funkcija istarske posebnosti*. (dostupno: <http://www.bilten.org/?p=601> – 27.4.17.)

Matić, G. (2017). *Klijentelističke prakse tutta forza* (dostupno: <http://bit.ly/2q72HS5> - 27.4.17.)

Mustajbegović, S. (2013). *Velikonja: Ovo je društvo straha* (dostupno: <http://bit.ly/19PVdHw> - 27.4.17.)

Opačić, T. (2011) – *Otkaz zbog Brijuni rivijere* (dostupno: <http://bit.ly/2rH4uxE> - 27.4.17.)

Pulska grupa: Zajedničkim dobrom protiv istarskog mikrofašizma (dostupno: <http://bit.ly/2riwYO8> – 27.4.17.)

Stepčić Reisman, 2014. *Jakovčić i drugi moćnici na zidu: O pulskim grafitima zasad samo izvan Pule*. (dostupno: <http://bit.ly/2pMx4kT> - 27.4.17.)

Pavelić, B. i Tomičić, L. (2011). *Jakovčić: Neću komentirati ništa o Zoranu Angeleskom, to je veliko 'Ništa'*. (dostupno: <http://bit.ly/2qxoeV5> - 27.4.17.)

IDS – dokumenti i programi

Programska deklaracija IDS-a, 1991. (dostupno: <http://bit.ly/2qLNmrq>, 27.4.17.)

Za još jaču Istru! (dostupno: <http://www.ids-ddi.com/program/istra/> - 27.4.17)

IDS – mediji, izjave, intervjui, priopćenja, predizborni materijali

Flego: Istra je svjetionik koji prednjači u uvažavanju svih naroda i narodnosti, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2pZ9amo> - 27.4.17)

Flego – Neću dozvoliti da se kažnjavaju građani Istre, Glas Istre, 2015. (dostupno: <http://bit.ly/2qL8BJQ> - 27.4.17.)

IDS – Pravo na svoje (dostupno: https://www.youtube.com/watch?v=9_ywJMfy2hM – 27.4.17)

IDS: Pula i Istra nisu adekvatne destinacije za azilate, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2q9hZFP> - 27.4.17.)

IDS se protivi smještaju izbjeglica u Pulu i Istru, Glas Istre 2015. (dostupno: <http://bit.ly/2r5SfII> - 27.4.17.)

Istra je jaka! (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=unk71vYdugo> 27.4.17.)

Istra treba zadržati novac koji je zaradila, Glas Istre 2015. (dostupno: <http://bit.ly/2q8WDrA> - 27.4.17.)

KM IDS-a: Kampanja "Ja sam Istrijan/ka" postigla glavni cilj, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2pZRYNF> - 27.4.17.)

Miletić: „Istarska putovnica“ poruka je o istarskoj toleranciji, Glas Istre 2015. (dostupno: <http://bit.ly/2qLp5ls> - 27.4.17)

Miletić: Istra je još jednom pokazala otvorenost prema svima, Jutarnji List, 2013. (dostupno: <http://bit.ly/2qrBnB5> - 27.4.17.)

Miletić: Istra treba svoje zastupnike u Saboru kako bi se oni srčano borili za nju, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2q9gwPh> - 27.4.17.)

Miletić: Jak IDS garancija je napretka Istre, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2rEXbrj> - 27.4.17.)

Miletić: Građanima nudimo snažnu regiju, konkretne projekte i predanu borbu za interese Istre i njezinih građana, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2q9moId> - 27.4.17.)

Primjer decentralizacije na jabuci (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=2cQH-D3gSQI> – 27.4.17.)

Sponza: Nemojte dopustiti trgovanje ljudskim pravima! Niti u izbornoj kampanji!, ids-ddi.com (dostupno: <http://bit.ly/2rF08bm> - 27.4.17.)

Za decentralizaciju gospodarstva! (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=ikPi2y9bn54> – 27.4.17)

Za nastavu u jednoj smjeni! (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=N8EfaoQ6eJU> – 27.4.17)

Istarska županija

Deklaracija o regionalnom razvoju i jedinstvenosti Istre, 2013 (dostupno: <http://bit.ly/2r6tMZR> - 27.4.17.)

Himna Istarske županije (dostupno: <https://www.istra-istria.hr/index.php?id=197> – 27.4.17.)

Institucionalizacija zavičajne nastave u Istarskoj županiji (dostupno: <http://bit.ly/2q5UdvF> - 27.4.17.)

Istarska kulturna strategija za radzoblje 2014.-2020 (dostupno: http://www.istra-istria.hr/uploads/media/20140624_x2_iksHR_02.pdf - 27.4.17)

Film

Gradonačelnik Denis. Redatelj: Juričan, D. - Blank_filmski inkubator & Jato, 2014.

Razno

anton kliman (dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=8w7BzpsKcbM> – 15.4.17)

idea for Republic of Istria (dostupno: <https://www.facebook.com/republic.of.istria/> - 27.4.17.)

"Istarska putovnica" Borisa Miletića (vidi: <http://bit.ly/2qA6hrA> -27.4.17.)

Istra – Samostalna država (dostupno: <https://www.facebook.com/groups/8314729689/> - 27.4.17).

Konferencija o specifičnostima Istre na Sveučilištu u Trstu (dostupno: <http://bit.ly/2qU0q0j> - 27.4.17.)

Park kažuna – Parco delle casite (dostupno: <http://www.vodnjan.hr/hr/sto-posjetiti-u-vodnjanu-/park-kazuna> - 27.4.17.)

Pilula #10 // Gosti: Emil Jurcan i Dušica Radojčić (dostupno: <http://bit.ly/2qNAIR9> - 27.4.17.)

Sindikata hrvatskih novinara– Promjena vlasnika Glasa Istre nije promjenila navike cenzora (dostupno: <http://hnd.hr/promjena-vlasnika-glasa-istre-nije-promjenila-navike-cenzora2> - 27.4.17.).

Abstract:**„Unlike the Rest!“ – The IDS and the Ideology of Istrian Peninsula**

This paper analyzes the ideology of the Istrian Democratic Party – IDS. The text is divided in two complementary parts: the first one is theoretical, while the second is focused on a case study. The theoretical part gives a short overview of the development of ideology theories in which different ways of understanding, using and classifying the concept, as well as different explications of the function and modes of operation of ideology, are presented and elaborated. The overview and (re)interpretation of particular theories is followed by a sketching of the conceptual framework that will be applied in the analysis, which is carried out in six steps. The first and second are interlinked: they give a concise historical overview in order to sketch the context and (pre)conditions or, more precisely, the social, political and economical circumstances which have enabled the emergence and formation of the ideology and the establishment of the hegemony of the IDS. The third step of analysis aims at deconstructing the ideological discourse of the IDS on its constitutive elements. The fourth and fifth steps are focused, respectively, on identity as a specific and central element of the IDS's ideological discourse, and on the question of potential subject(s) of the analysed ideological formation. In the sixth and final part, the ideology and position of power are analyzed in situations where the IDS confront resistance and critiques of oppositional groups and actors. The goal of this work is to analyze and deconstruct the ideological discourse of the IDS in order to point out different techniques of preservation of the position of power and to detect weak points, contradictions and ruptures in the dominant ideology of the Istrian peninsula.

Keywords: Istrian Democratic Party – IDS, Istra, ideology, hegemony, identity.